

Lisztóczy László

A KÖLTŐ FELTÁMADÁSA
Tanulmányok Dsida Jenőről

Lisztóczy László

A KÖLTŐ FELTÁMADÁSA

Tanulmányok Dsida Jenőről

Dsida Jenő Baráti Kör
Eger, 2008.

Lektorálta:
Láng Gusztáv

Borítóterv:
Garai Gábor

Megjelent az Agria-Lánc Kft.
támogatásával.

Nyomdai munkálatok:
Konturs Nyomdaipari Kft.
Ügyvezető: Ujhelyi Ferenc
3200 Gyöngyös, Petőfi út 58.

ISBN 978-963-87453-2-3

A KÖLTŐ FELTÁMADÁSA

Arcképvázlat Dsida Jenőről

Szalmárnémeti – Budapest – Beregszász. Dsida Jenő a történelmi Magyarországnak ebben a háromszögében töltötte első tizenegy esztendejét. Ma már ez a három város három országhoz tartozik.

Szalmárnémetiben született 1907. május 17-én. Édesapja Dsida Aladár mérnökkari tisztt, őrnagyi rangot ért el az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregében, édesanyja csengeri Tóth Margit.¹

Dsida Aladárt 1910-ben Budapestre helyezték, s természetesen vele tartott családja is. Először a VII. kerületi Ilka utca 15. számú házában laktak. Odaköltözésük után építkezni kezdtek a Svábhegy környéki Virányos utcában, új otthonukat 1911-ben foglalták el. Ez év július 30-án a család újabb fiúgyermekkel, Aladárral gyarapodott, aki – bátyjához hasonlóan – művészi tehetséget örökölt, édesanyja nemesi előnevén jeles színész lett.

Családi életüket mély vallásosság jellemezte. Ünnepeiket és hétköznapjaikat az egyházi év rendjéhez igazították, maradéktalanul betartották a római katolikus vallás törvényeit és szokásait. Az istenes életben, az egyház hitbuzgalmi és emberbaráti tevékenységének támogatásában a szülők jártak elől jó példával. Gyermekeiket egyházi iskolákba írtatták. Dsida Jenő az 1913–14-es tanévben a Szarvas úti apácaiskolában végezte az első elemi osztályt.

A gyermekkor visszavágyott „tündérszínpadát” 1914-ben az első világháború kirobbanása zúzta szét. Így emlékezett vissza erre a *Tükör előtt* című önéletrajzi ciklus bevezető versében, ellentétet teremtve a

békés idill és az értelmetlennek, apokaliptikusnak ítélt háborús pusztítás között, s fölidézve a *Kettétört óda a szerelemhez* alapélményét, lírai fokozásait és kontrasztjait, expresszív látomásait:

*Boldog idők, melyek parányi bölcsőm
úgy ringatták, mint bárkát enyhe víz,
telt kamrán és üvegbe tett gyümölcsön
merengő nénik, édes tejbegríz,
adjátok bár egy pillanatra kölcsön
a „Szűzimája” és a „Für Elise”
hangulatát, mely eltemetve mélyen
most arra vár, hogy bennem újraéljen!*

*A tündérszínpad pillangó-rajja
elhull. Haragvörös a naplemente.
Mérges darázsraj zurmogó zaja
közeledik, fulánkjait kifente.
Vérszagu tenger hullám-taraja
paskolja rácsos ágyam éjjelente,
bong a harang, ember nem nyughatik,
lángol a föld kelettől nyugatig.*

A családfőt hivatása a frontra szólította. Eladták Virányos utcai házukat, s a magára maradt feleség két gyermekével Beregszászra költözött szüleihez. Édesapja a helyi vasútállomás főnöke volt, az ő szolgálati lakásában talált menedéket a Dsida-család is négy esztendőn keresztül. Dsida Aladár a háború első évében orosz fogságba esett, s egy időre eltűnt a család szeme elől.

Dsida Jenő 1914 és 1917 között a beregszászi apácáknál fejezte be elemi iskolai, 1917 őszén pedig megkezdte gimnáziumi tanulmányait. A *Tükör előtt* idézett versében így elevenítette föl ezeket az éveket:

*Kis felvidéki város, vén Beregszász,
gazos Fürdőkert, sáros Vérke-part,
agg csöndedből ma is felém remeg száz
félálom-émlék, ködlepett, zavart –
kanyaró, vörheny, zezugos öreg ház,
matrózruhám, melyet mamuska varrt,
iskolaudvar, felzsibongó hajsza,
nagyapám szúrós, pedrettvégű bajsza.*

Első olvasmánya – saját vallomása szerint – a világ-háború képes krónikája volt, „a borzalmas világkatasztrófának édeskésen eltorzított, kancsal romantikába bújtatott, hazug meséskönyve”, mely életre szólóan meggyűlöltette vele a frázisokat.² Ez az emlék munkált benne, amikor menekült „a hörgéstől és csatazajtól”, „az újfajta világboldogítások torz cipőkrémreklámjai” elől, nem akart „szabadalmazott világnézetek röpcédula-osztogatója”, „kétes szólamok hangtölcsére” lenni.³ A „tisztá lét”, a szépség és a jóság maga teremtette, osztatlan birodalmát választotta otthonául.

Dsida Aladár csak a háború utolsó évében, 1918-ban került haza az orosz fogságból. Ekkor a szatmárnémeti vasútállomás parancsnokává nevezték ki, s családjával együtt visszatért az élethalálharcát vívó Erdélybe.

Az idő tájt élhette át Dsida azt a megrendítő jelet, amelyet önéletrajzi ciklusa címadó versében, a *Tükör előtt*ben örökített meg. A játékból balesete miatt a kimenő lejárt előtt „sajgó, véres ujjal” hazasiető kisfiú zárva találta az ebédlőbe nyíló ajtót. Szorongó büntudattal a kulcslyukon keresztül leskelődött. Édesapja katonatiszti díszegyenruhában, mellén harci kereszték és érmek halmozásával, karddal az oldalán a tükör előtt állt, fejére a lemenő

nap „kármin glóriát” lobbantott, majd kis idő eltelével:

*Egy ócska szék nagyot jajdulva reccsent,
szegény apám leroskadt, mint kit a
zuhanó téglát üt le s hosszú, fojtott
zokogás rázta vállain a bojtot.*

A tovatűnő ifjúság, az összeomlás és Erdély elvesztésének fájdalma tört föl ebben a zokogásban, tanúszkodva egy nemzet és egy nemzedék tragédiájáról:

*Most fogtam fel, hogy mit vesztek ők,
mikor igába tört a gőgös úr-nyak:
a szirti fák, a lombos vakmerők,
testőrei a haldokló Hadúrnak.*

Dsida Jenő a szatmárnémeti Pázmány Péter Királyi Katholikus Főgimnáziumban folytatta tanulmányait. Első versét, az *Édesanya nevenapjára* című köszöntőt 1923. augusztus 19-én Benedek Elek közölte a *Cimborában*. 1923 és 1928 között hatvankét verse, tíz műfordítása és három meséje jelent meg a legendás gyermeklapban.⁴ Az az „Elek nagyapó” volt első mestere és példaképe, aki – szembefordulva az anyaországba menekülők 1918 és 1924 között kétszázerezre duzzadó tömegével – 1921-ben, hatvankét éves korában költözött vissza Budapestről szülőföldjére, Erdélybe, hogy annak elárvult népét szíve megálltaig hűségesen szolgálja. Magyar Lajos ezért nevezte őt „szembejövő ember”-nek.⁵

Benedek Elek erőteljes morális hatást gyakorolt legkedvesebb „Cimbora-unokájára”. Személyes példájával, egész tevékenységével szülőföldje és nemzete

iránti hűségre, szeretetre nevelte őt. Ettől elválaszthatatlanul, a krisztusi tanok szellemében újra és újra más népek sajátos értékeinek megbecsülésére, idegen nyelvek tanulására biztatta. Különösen fontosnak tartotta, hogy az erdélyi testvérnépek nyelvét, a román és a németet megismerje. „Fajokat, felekezeteket, osztályokat egymás gyűlöletére nem neveltem, a *Szeretet* volt alapigéje minden egy könyvemnek” – fogalmazta meg írói hitvallását emlékirataiban.⁶ Az ő érdeme is, hogy Dsida – a *Psalmus Hungaricus* szavait idézve – „nyolc nemzet nyelvén” szóló életében, és „minden fajták lelke” fürdette. „Bámulatatos nyelvérzéke volt – tanúskodott egykori munkatársa, Karádi Nagy Lajos 1962. március 24-én hozzám írt levelében –. Hibátlanul tudott: németül, franciául, románul, nem tökéletesen angolul és oroszul, de ez nem gátolta abban, hogy Puskin néhány versét magyarra fordítsa. És ami még jobban bizonyítja nyelvérzékét: egyike volt azoknak Erdélyben, akik dr. Kiss Géza egyetemi tanáron, az elhunyt Gálffy Zsigmond unitárius kollégiumi igazgatón és Baráth Béla kolozsvári római katolikus apát-kanonok plébánoson, valamint Márton Áron jelenlegi erdélyi római katolikus püspökön kívül a legjobban tudtak latinul. Csaknem folyékonyan beszélt latinul.”⁷ A felsoroltakon kívül az olasz nyelvben szerzett még némi jártasságot. Szűkebb és tágabb hazájához való hűségét össze tudta egyeztetni az európaiság, az egyetemesség eszméjével.

Benedek Elekhez fűződő viszonyáról, magyarságtudatának gazdagodásáról és elmélyüléséről, ébredező költői ambícióiról egyaránt sokat mond az levél, amelyet 1924. január 3-án Szatmárnémetiben keltezett: „Kedves jó Nagyapó! Most, mikor e sorokat írom, sűrű

pelyhekben szállingózik kinn a hó, és én arra gondolok, hogy több akadályt fogok találni utamon, mint ahány hópohely leesik egy hosszú nap alatt. Az én céloom nem a dicsőség. Én nagyobbat, többet akarok, én a népek szeretetét akarom. Ha ehhez az én szeretetem elég lenne, már célnál is lennék, mert senki sem szereti talán fáját, anyanyelvét olyan lángolóan, mint én. De ehhez akarat, kitartás, munka és egészség is kell...”⁸

Az impériumváltozást követően Dsida alma matere – a volt katolikus főgimnázium – a Liceul Mihai Eminescu nevet vette föl. Ekkor rövid időre – más diáktársaival együtt – a helyi református gimnázium fogadta be őt, majd visszatért előző iskolájába. A ma is Eminescu nevét viselő líceumban érettségizett 1925-ben.

Az érettségi diploma megszerzése csaknem botrányba fulladt. Az egyik szatmári újság ugyanis 1924-es karácsonyi mellékletében közölte *Karácsonykor* című versét, amelyben az iskola román igazgatója irredentizmust vélt fölfedezni, s az ország összes iskolájából ki akarta záratni:

*Találjátok ki, mire gondolok?
Arra, hogy ottkünn hófehér a táj
s közeleg a szép mesés karácsony,
– s valami fáj.*

*Sok-sok testvérrre gondolok,
kik görnyednek az átoksúly alatt
és velem együtt nézik a karácsonyt
és a havat.*

*Az élet sürgős utain
be mennyi minden tarkaság elér*

*és milyen ritkán jön egy igaz ünnep,
ami fehér!*

*Azután arra gondolok,
hogy hoz-e most a kis Jézus fenyőt?
és jaj, de másképp írnám ezt a verset
– tíz év előtt...*

Az irredentizmus vádját a többségi türelmetlenség diktálta. A vers mélabús, nosztalgikus hangvétele, az „átoksúly alatt” görnyedő testvérek iránti részvét kifejezésére (mely félreérthetetlenül Vörösmarty *Szózatát* idézi) Trianon szolgál magyarázatul, de a zárósor nem az impériumváltozásra, hanem a háború kezdetére utal, amelyet a költő más verseiben is elítélt. A „fehér ünnep” pedig – az élet „tarkaságával” szemben – a karácsonynak, a szeretetnek, a békének a szimbóluma. Az érettségi előtt álló diák Nagybánya parlamenti képviselőjéhez, Dragoş Teofilhoz fordult segítségért, aki megvédelte őt a rosszhiszemű támadással szemben. A vizsgabizottságot lenyűgözte felkészültségével és csaknem tökéletes román nyelvtudásával, így érettnek nyilvánították.⁹

1925 őszén – zsebében Benedek Elek Kuncz Aladárnak címzett ajánlólevelével – Kolozsvárra költözött, hogy a Regele Ferdinand – korábbi és az 1940-es évek elején használt nevén: Ferenc József – Tudományegyetem jogi karán folytassa tanulmányait. Egy rövid időszakasz kivételével – 1928 novemberétől 1929 júniusáig házitanító volt Abafáján a báró Huszárcsaládnál¹⁰ – mindvégig a kincses városban élt. Súlyos és gyógyíthatatlan szívbetegségben szenvedett, ezért egy év múlva aggódó szülei is utána költöztek.

Az Erdélyi Helikon 1929-es évfolyamában köz-
tette önéletrajzát:

Rövid az életem: leírni is csak röviden lehet.

*Tizenöt és fél éves voltam, amikor első versem –
valami kis névnapi köszöntő – megjelent Benedek
Elek nagyapó Cimborájában, s akkor kaptam az első
honoráriumot. Azóta sem voltam még olyan boldo-
gan büszke és magammal megelégedett, mint akkor.*

*Azóta sok mindent láttam a világban, és becsülete-
sen próbáltam írni magamról és arról a sok minden-
ről, amit láttam. Szülővárosomból, Szatmárról né-
hány éve kerültem Kolozsvárra; most itt végzem a jogi
fakultás utolsó esztendejét.*

*Egyetlen verseskönyvem jelent meg eddig Lesel-
kedő magány címen. Ez év elején a vásárhelyi Ke-
mény Zsigmond Társaság választott tagjai sorába,
pár héttel ezelőtt pedig – váratlan megtiszteltetésül
– az Erdélyi Helikon meghívása esett rám.*

*A szenvedést is megkóstoltam már, néhány évig
állandóan levert voltam és szomorú. Most huszonnégy
éves vagyok, de napról napra fiatalodom.*

*Éjszakánként szépeket álmodom, rendületlenül
hiszek Istenben és az emberekben. Hiszek a nőben, a
versben, a szépség és jóság missziójában.*

Valami lesz belőlem, de még nem tudom: mi.¹¹

Hogy mi lett belőle? Molter Károly szavaival: „költő,
semmi más”¹², a magyar líra Assisi Szent Ference és
egyik legnagyobb formaművésze. Az 1928-ban megje-
lent *Leselkedő magány* után még két versgyűjteménye
látott napvilágot: 1933-ban a *Nagycsütörtök*, 1938-ban
– már halála után – az *Angyalok citeráján*.¹³

Költői világlépe – a nyugatosokéhoz hasonlóan –
az egyéniség önkifejezésének elvén és a l’art pour
l’art mámoros szépségkultuszán alapult. Korai – jó-

részt a Cimbora hasábjain közzétett – verseire először a XIX. század végi magyar líra néhány újtó egyénisége, mindenekelőtt Reviczky Gyula, majd egyre karakterisztikusabban a Nyugat első költőnemzedéke, elsősorban Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső, erdélyi követőik közül Reményik Sándor hatott. A *Leselkedő magány* már az avantgárd vonzásában született. Későbbi lírájában az esztétizáló és az avantgárd modernség egységbe olvasztására, saját költői eredményeinek klasszicizálására törekedett. Ez a szintézis az anyaországban többek között József Attilához és Radnóti Miklóshoz hasonlítható. József Attilához mély és tartós barátság fűzte, kezdeményező szerepet játszott verseinek erdélyi közreadásában és népszerűsítésében is.

Páskándi Géza *Költői nyelvünk egyéni változatai és a táj* című, Dsida Jenő emlékének ajánlott tanulmányában azt fejtegette, hogy a kisebbségi létezésben kiszélesednek, összetettebbé válnak az anyanyelv funkciói. Az idegen környezetben, a fenyegetettségben nem csupán kommunikációs eszköz a magyar nyelv, hanem a szülőföldhöz, a nemzethez való hűség jelrendszere is. Kapaszkodó a hajótöröttségben, oxigénpalack a tenger mélyén, az önmegvalósítás, az identitásörzés, a képzeletbeli otthonteremtés lehetősége. Templom helyett templommá, zarándokhellyé, áldozati oltárrá lesz, belőle „a költő és vele együtt közössége... erőt merít és sugároz”, mámorosabban érzékeli a szavaknak az egynyelvű közegben könnyebben megfakuló szépségét, varázsát.¹⁴ A kisebbségi nyelvhasználatnak ezt a szakrálissá táguló funkcióját jelölte meg eszményként és követelményként Reményik Sándor gyakran idézett versében, *Az igében*:

*Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
És áhitattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek,
A nyelv ma tündérvár és katakomba,
Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!*

Dsida Jenő költészete sokatmondóan illusztrálja Páskándi Géza és Reményik Sándor igazát. Költeményeit mindenekelőtt a formák sokszínűsége és gazdagsága jellemzi. A *Leselkedő magány* szabad verseinek parttalan áramlásától a kötött formák legősibb fajtáinak szigorú zártságáig minden változatot megtalálunk nála. Jancsó Elemér „a rímek, a hasonlatok és szavak varázslatába temetkező zsonglőr”-nek nevezte: bravúrosabbnál bravúrosabb kifejezőeszközei buja ölekezésben követik egymást, s amikor úgy érezzük, hogy a hatás tovább már nem fokozható, lantjának addig nem érintett húrját pendíti meg.¹⁵ A magyar nyelv zenei lehetőségeinek totális kibontakoztatásában a régiek közül csupán Csokonai, Kosztolányi és Weöres Sándor vetekedhet vele. Aki a tiszta rímek értékskálájának bemutatásához keres példatárat, annak Dsida kötetét kell kézbe vennie, egyik tanulmányában az asszonánc létjogosultságát is kétségbe vonta a költészetben.¹⁶ Kosztolányihoz hasonlóan csapott rá ő is a jajra a legszebb rímmel és verszenével. Felejtetlenség, a végtelenség, a halál, a misztérium szféráiba átszökellő utolsó sorai, amelyekből az egész versre visszaáradó fény fakad.

Fáradhatatlan aktivitással kapcsolódott be a Trianon után új öntudatra ébredő Erdély magyar irodalmi életébe. Mivel idejét egyre inkább az irodalom és a közírás foglalta le, egyetemi tanulmányait nem fejezte be.

Elsősorban a transzszilvanizmus jegyében szárnyat bontó, az autonóm erdélyi kulturális hagyományok megőrzését és gyarapítását hivatásának tekintő, a magyar, a román és a szász nép megbékélését hirdető Helikon-mozgalomhoz fűzték erős szálak. „Mindenekfölött hittel hiszek Erdélyben. Ebben a szabad szellemet, humánusot sugárzó földben látom a jövő magyar irodalmának kovászát” – fogalmazta meg hitvallását 1930-ban¹⁷, tömören megismételve Ady Endre *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című, a transzszilvanizmus eszmekörét megelőlegező tanulmányának próféciáját, hogy a demokratikus és liberális hagyományokban igen gazdag, műveltségét nyugat-európai mérce szerint alakító, három kultúrát egyesítő, vallási és nemzeti türelemre régóta példát nyújtó Erdély lehet a magyar újjászületés bölcsője.

A mozgalom kibontakozásának első állomása az Erdélyi Szépmíves Céh nevű könyvkiadó-vállalat létrehozása volt 1924-ben. 1926 nyarán báró Kemény János megbeszélésre hívta marosvécsi kastélyába az erdélyi magyar írókat, akik Helikon néven egyesültek. Az írócsoport védnökséget vállalt az Erdélyi Szépmíves Céh fölött, s újabb két év múlva, 1928 májusában megindította a nevére keresztelt folyóiratot.

Dsida Jenő második és harmadik verseskönyve az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában látott napvilágot, melynek egy ideig a lektori tisztét is betöltötte. A kezdetektől munkatársa volt az Erdélyi Helikon című folyóiratnak, néhány hónapig a versrovatát is szerkesztette. 1929 nyaratól ő is minden évben meghívást kapott a helikoni munkaközösség marosvécsi tanácskozásaira, amelyeken az 1937. évi kivételével rendszeresen meg is jelent. 1934. február végén és március elején ő is részt vett az erdélyi

magyar írók anyaországi előadó körútján, melyen az Erdélyi Szépmíves Céh könyveit és folyóiratát népszerűsítették. Kós Károlyhoz, a Helikon-mozgalom mindeneséhez és Kuncz Aladárhoz, a transzszilvanizmus egyik legfelkészültebb, legtehetségesebb szószólójához baráti viszony fűzte. Nagyon szerette és pártfogolta őt a „helikoni hadak” vezére, az Erdélyi Helikon főszerkesztője, gróf Bánffy Miklós és a marosvécsi tanácskozások házigazdája, báró Kemény János is.

Az önéletrajzi ciklus *Tarka-barka strófák* című versében a „honfoglaló, nagy írónemzedék” tagjai előtt hajt fejet, akik „első farmerek”-ként „bozótok, sziklák közt merészen” ösvényt törtek s tanyát ütöttek „ez erdőntúli részen”: a velük való „baráti lét avatta széppé” élete felét. Kemény Jánosról és az erdélyi magyar irodalom szellemi központjáról, szimbolikus helyszínéről, Marosvécsről külön strófában emlékezik meg:

*...A térképen keresztel
jelölik majd, hol áll a vécsi vár
s tanítják: itt volt az erdélyi Keszthely
és fényt vetett egy elborult, sivár
világba...*

A transzszilvanizmus szellemében végezte tevékenységét a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság is, amely Dsidát – ahogyan önéletrajzában utalt rá – 1929. február 24-i választmányi ülésén rendes tagjává fogadta. Székfoglalóját március 3-án tartotta meg.

Nyolc esztendőn át, 1927 decemberétől 1935 decemberéig a Reményik Sándor alapította Pásztortűz irányításában is fontos szerepet vállalt, 1930 júniu-

sáig a technikai, majd a felelős szerkesztő feladatkörét töltötte be. Róla írt cikkei bizonyítják, hogy a folyóirat alapító főszerkesztőjét a rajongásig tisztelte és szerette, védelmére kelt azokkal az „igaztalan, durva és hálátlan” támadásokkal szemben is, amelyekben a fiatal írógeneráció egyes tagjai részesítették.¹⁸ *Reményik Sándor és a Baumgarten-díj* című, 1937-ben megjelent méltatását például így kezdte: „Reményik Sándor – fogalom ez a név az egyetemes magyar nyelvterületen, a tiszta művészet felületi csillogásán kívül valami mélyről előtörő fényesség is árad belőle: a hitben, böjtölésben, imádságban megtisztult ember arcának fényessége, az eszmékért lüktető szív tüze és sugárzása. Amikor leírva látjuk, úgy csendül fülünkbe ez a név, ahogyan százezerszer hallottuk: a puritán vezéreknak kijáró minden tisztelet s az édes egytestvért megillető minden szeretet összesűrűsödik benne. A magyar szó katakombákba visszahúzódó szertartásainak őskeresztényi értelemben vett apostola ő, a lemondásnak, a belső élet tiszta szerénységének, a nagy megtisztulásnak prédikátora, de hangja néha túlzengi föld alatti életünk mécs világította sikátorait, és tömegeket ráz meg a lélek legmélyéig.”¹⁹

1930-ban tagjává fogadta az Erdélyi Magyar Irodalmi Társaság. 1932. május 5-én titkárává választotta a romániai PEN Klub magyar tagozata. 1935. január 7-től a korszak egyik legrangosabb napilapja, a Keleti Ujság helyettes szerkesztőként alkalmazta. Itt *Anyanyelvünkért* címmel rovatot indított, s Szabó T. Attilát is foglalkoztatta.

Közéleti szerepvállalásainak újabb fejezetét jelenti, hogy lelkesen részt vett a romániai magyar ifjúsági mozgalmakban. 1930-ban az Erdélyi Fiatalok című,

Kolozsvárt szerkesztett „romániai magyar főiskolás lap” alapítói között láthatjuk. Az erdélyi magyar irodalmat új korszakába átvezető folyóirat hasábjain az impériumváltozás után felnövekvő, a megváltozott körülményekre az idősebbeknél nyitottabb és fogékonyabb, a korszerű ön- és helyzetismeret igényével felépő ifjú nemzedék hallatta hangját, keresett válaszokat a fasiszalódó Európa és az erdélyi kisebbségi sors kihívásaira. Az ő programjukba avat be a *Tükör előtt* következő részlete, fölillantva a népe szabadságáért „szelíd háborút” folytató Gandhi arcképét is:

*Mondják, apáink bűne, ami történt.
Mindegy. Mienk a végzet és a sors.
Ők még a multba révednek tükörként,
mi már a sodró víz tükrén, a gyors
jelenben látjuk arcunkat s a törvényt:
Tűrni – a bölcsek ételén a bors,
okulni – szükség, megbocsátni – jóság,
dolgozni – ez a legnagyobb valóság.*

*Bolyongani faluról falura.
Durva darócban gazdag, tiszta szellem.
Egymás szolgája mind és nem ura.
Csecsemő csámcsog minden anyamellen.
Így készülünk szelíd háborura,
mindíg magunkért, soha mások ellen,
sót párolunk és vásznakat szövünk
s míg kisebbítnek, lassan megnövünk.*

Az erdélyi ifjúsági mozgalmakkal kialakított kapcsolatait erősítette, hogy 1930. május 8-án a Kolozsvári Magyar Egyetemi Hallgatók Egyesülete – Szabó T. Attilával együtt – alelnökévé választotta.

Tevékeny szerepet játszott Erdély római katolikus vallási mozgalmában is. Édesanyja példáját követve, belépett a ferencesek harmadik, világiak számára alapított rendjébe. Már Szatmárnémetiben szoros együttműködés alakult ki közte és Olasz Péter jezsuita szerzetes között, akit rendje Trianon után az erdélyi magyarság, főként a római katolikus ifjúság lelki gondozásával bízott meg. Az ő szerepét az 1930-as években Márton Áron, a későbbi gyulafehérvári püspök, Erdély lánglelkű apostola, a magyar katolicizmus egyik legfénylőbb szelleme vette át. 1928 júliusában ismerték meg egymást, amikor Dsida előadást tartott a Marosvásárhelyen megrendezett fiúkongresszuson, melynek megszervezésében Olasz Péter is részt vett, s a helyi római katolikus főgimnázium akkori hittanára és szubrégense, Márton Áron volt a rendezője és házigazdája. Különösen intenzívvé vált együttműködésük 1932-től, amikor Márton Áront a kolozsvári magyar egyetemi ifjúság lelkipásztorává nevezték ki. Ettől az évtől Márton Áron irányította az Erdélyi Katolikus Népszövetség egyetemi és főiskolai szakosztályát is, mely csakhamar Dsida Jenőt választotta elnökévé. 1931-ben tagjává fogadta az Erdélyi Katolikus Akadémia, melynek 1933-tól ő volt az első fizetett állású központi titkára.

1932 januárjától kolozsvári tudósítója volt a nagyváradi római katolikus szellemiségű napilapnak, az Erdélyi Lapoknak. Meghívására 1933 májusában ő is részt vett egy közel háromszáz fős erdélyi zarándokcsoport tíznapos olaszországi utazásán. A „magyar karaván” Budapesten, Trieszten, Velencén és Firenzén keresztül ért Rómába, ahol audiencián fogadta őket XI. Pius pápa. Innen tovább utaztak Nápolyba, vissza Rómába, majd Padován,

Velencén és Budapesten keresztül tértek haza Nagyváradra. Élményeikről *Magyar karaván Itálián keresztül* címmel lelkes hangú beszámolót írt és tett közzé 1933. május 7. és június 4. között tizennégy folytatásban az Erdélyi Lapok hasábjain s még ugyanabban az évben könyv alakban is. Beszédes dokumentuma ez az útirajz az európai keresztény kultúra iránti rajongásának.

A neveltetéséből fakadó, intenzív erejű vallási élmény mélyen áthatotta líráját is, a XX. század legnagyobb magyar szakrális költői közé tartozik. Legkedvesebb szentje, egyik legfőbb ideálja és tanítómestere Assisi Szent Ferenc volt, aki – *Naphimnusz* című, általa is magyarra ültetett verse szemlélteti – becéző szeretettel ölelte magához az egész mindenséget, a természet szépségében és nagyságában Isten arcát látta meg. „Szép a világ, gyönyörű a világ és nincs hiba benne” – ezekkel a himnikus szavakkal zengte Dsida is a teremtés dicséretét a *Kóborló délután kedves kutyámmal* című „lírai riport” egyik hexameterében, tovább nem fokozható egyszerűséggel és közvetlenséggel fejezve ki egy banálisnak tűnő, mégis kézenfekvő igazságot. „Tedd a világot orvossággá / és add be az emberfiának!” – foglalta szavakba egyik legfontosabb üzenetét *Tóparti könyörgés* című versében, a kiegyensúlyozott, boldog élet nélkülözhetetlen feltételévé avatva a világban való otthonosságunkat.

Az életöröm képességét is Isten ajándékának, a Vele való találkozás egyik formájának tekintette. *Kereszténység és életöröm* című előadásában ezt olvashatjuk: „Azt tanítja nekünk Szent Ferenc, hogy örvendjünk a színeknek, melyek a szemünkbe lobognak. Örvendezzünk az ízeknek, a hangoknak és az

illatoknak. Örvendezzünk mindenkor minden tiszta örömeink, legyünk feltárt szívű, égő szemű, vidám, örök gyermekek, mert az igazi kereszténynek nincsen mitől félnie és rettegnie.”²⁰ Dsida egész életműve ezt a gondolatot illusztrálja. A *Kóborló délután kedves kutyámmal* egyik részletében például párját ritkító szakértelemmel taglalja és tények végeérhetetlen sorával illusztrálja az öt érzék, a színek, az illatok, a tapintás, az ízek és a hangok gyönyöreit, majd így összegzi tapasztalatait:

Szép dolog élni, kutyuskám. Szembe haladni a széllel, ázni, ha bús zivatar vág, megszáradni, ha nap süt, szánon siklani, míg a pihék csillogva csapongnak s vattacsomóként ülnek vállamon és a fenyőkön. Nagyszerű elcsavarogni, bolyongani, menni örökké, így lézengeni, mint most, gondtalanul füttyörészve, így ballagni, kutyástul, erős nagy örömmel a szívben, s mondani himnikusan: Csodaszép, csodaszép ez az élet, semmi se múlja felül. Légy csonka, beteg, nyomorult bár; mégis öröm szippantani fényt, levegőt, vakon is kéj megsimogatni a nap tüzes arcát...

Dsida Jenő szerteágazó tevékenységének a motívumaira is fényt vet életének itt következő epizódja. 1930 nyarának egyik vasárnapján meglátogatta Kós Károlyt sztlánai otthonában. Kapott tőle egy „kis mokány hegyilovat”, s ellovagolt a tizenegy órakor kezdődő körösfői istentiszteletre, melyen épp úrvacsorát osztottak. A faluba érkezésekor a hívek csapostul siettek a templomba, a ló elszállásolása után a költő is csatlakozott hozzájuk. Az elé táruló látványt lírai pátosszal örökítette meg: „A dombra kanyargó úton színes csoportok igyekeztek szaporán.

Délceg legények, ruganyos lépésű, sudár leányok, pirosposzsgás gyermekek és megfontolt öregrendűek. Valamennyien ünneplőben: a legszebb magyar típus, a legszebb magyar népviseletben. A színek tobzódása, versengő virítása és tökéletes harmóniája több volt, mint piktúra: zene volt. Az üde és idillikus élet ünnepivé fokozott szimfóniája. Láttam azóta más népek viseletét, királyi díszfelvonulásokat, de ehhez a szépséghez foghatót azóta sem.”²¹ A leírás *A Kalota partján* című Ady-verset juttatja eszünkbe, annak a költőjét is ugyanígy megbűvölte a templomból hazatartó „pompás magyarok” „tempós vonulása”, színekben tobzódó szépsége és áhítata, mely az „állandóság”, a „biztosság” nyugalmaival töltötte el nyugtalan lelkét. Úgy érzi, megtalálta Kós Károly egyéniségének legfőbb titkát: „Ezért az arisztokratikus, nagyszerű népért érdemes élni és dolgozni. Katolaszeg a magyar nép esze és szíve. Magyarvoltom tudata kellemes büszkeséggel áradt el bennem.”²²

Az idézetben megszólaló szenvedélyes szülőföld- és népszerűtet – Benedek Elek intelmeinek megfelelően – nélkülözött bármiféle öncélúságot és kizárólagosságot. Tetteit a nemzeti hagyományokhoz való ragaszkodás, a „sajátosság méltóságá”-ban rejlő értékek gyarapításának vágya és a néptestvériség eszméje vezérelte. Román írók és művészek között is voltak szívbeli barátai, akiknek az önérzetét éppúgy tiszteletben tartotta, mint magyar sorsosaiét. Közéjük tartozott például George Sbărcea komponista, akivel 1933-ban zenés színpadra dolgozták át Móra Ferenc *Dióbél királyfi* című meséjét. Szövegét ő, dalmátát román barátja írta, aki zeneszerzőként a Claude Romano álnevet használta. A darabot felajánlották a kolozsvári Magyar Színháznak. Felolva-

sása után az igazgató azt a véleményét hangoztatta, hogy magyar mesejáték magyar zeneszerzőt vagy legalábbis magyar hangzású neveket igényel. Egy jelenlévő újságírónak az a gondolata támadt, hogy a Sbărcea nevet a plakáton változtassák Barcsaira, amelynek a kiejtése még közel is áll az eredetihez. Nemcsak Sbărceában, hanem magyar alkotótársában is visszatetszést keltett az ötlet. Dsida szolidaritást vállalt megsértődött barátjával. A bemutató emiatt meghiúsult.

Dsida évekkel később, 1936. november 7-én a következőket jegyezte barátja emlékkönyvébe:

*Légy Sbărcea, – nem bánom,
légy Claude Romano, – nem bánom,
légy Barcsai, – nem bánom, –
de ember vagy s ez a fontos.*²³

Románia akkori nemzetiségi politikája azonban egyre inkább eltávolodott ettől az eszménytől. 1933 és 1937 között minden korábbinál súlyosabb megpróbáltatások érték az erdélyi magyarságot. Magyar tisztviselők és alkalmazottak tömegét bocsátották el, valamennyi közszolgálati ágban újabb és újabb román nyelvvizsgát írtak elő, drasztikusan korlátozták a kisebbségi nyelvhasználatot. Dsida egy 1936 májusában írt levelében arról panaszkodott menyasszonyának, Imbery Melindának, hogy megtiltották a magyar földrajzi nevek használatát, nem „erdélyi” többé, hanem „ardeáli”. Nehéz sors vár rájuk, mert ők „egy sorsüldözött, mindenből kifosztott, árva nép gyermekei”.²⁴

Ezek a sérelmek ösztönözték leghíresebb és legvitatottabb versének, a *Psalmus Hungaricus*nak a

megszületését, melyet 1936. május 26. és 29. között írt a kolozsvári Sétatér szelíd gesztenyefái alatt. Nem tudta többé magába fojtani fájdalomszülte, szeretetdiktálta indulatait, minden lehetséges képtelt, ellenérvet megcáfolva és elvetve, korántsem megrendültség nélkül, de konok elszántsággal ölelte magához szétszórt, üldözött, megalázott nemzetét. A költemény hosszú ideig kimaradt köteteiből. Jékely Zoltán tette közzé először *Dsida Jenő válogatott verseinek* általa összeállított gyűjteményében, mely 1980-ban jelent meg *A magyar irodalom gyöngyszemei* sorozatban.

Az idézett levél címzettjét, Imbery Melindát – akivel 1931 szeptemberében ismerkedett meg – 1937-ben vette feleségül. A polgári esküvőt július 22-én, az egyházit 31-én tartották a kolozsvári Szent Mihály templomban, amelynek oltára előtt Márton Áron áldotta meg házasságukat. Még aznap Debrecenbe indultak nászútra, ahol a Nyári Egyetem ösztöndíjjal várta őket. Dsida ott írta *Őrök útitársak* és *Csokonai sírjánál* című versét: az előbbiben feleségének, az utóbbiban Erdélynek fogadott sírig tartó, a halállal sem megszakadó hűséget. A kurzus befejezése után más magyarországi településeket is fölkerestek, így Hortobágyot, Szegedet (ahol a Szabadtéri Játékokon megnézték Herczeg Ferenc *Bizánc* című drámáját), Székesfehérvárt, Balatonfüredet, Tihanyt, Szombathelyt, Győrt (itt a leszármazottak tanúsága szerint fölkeresték a Dsida-rokonságot), Pannonhalmát, Esztergomot és Budapestet. Vándorlásukat a *Képeslapok Magyarországról* című, a Pásztortűz hasábjain közölt cikksorozat mutatta be a legrészletesebben.²⁵

Feleségével egy esztendőnél is rövidebb időt töltött együtt. Édesanyja visszaemlékezése szerint

1938. június 7-én este nyolc óra harminc perckor, alig harmincegy éves korában halt meg.²⁶ Halálos ágya mellett ott virrasztottak és imádkoztak családtagjai, s fájdalomban számos egyházi és világi barátjuk osztozott. A kolozsvári ferences házfőnök, a ferences rendfőnök, a piarista rendfőnök, a Magyar Színház igazgatója társaságában jelen volt Márton Áron is, aki június 9-én, csütörtökön délután a gyászszertartást végző papként elkísérte őt utolsó útjára, a Házsongárdi temetőbe.

Az Erdélyi Fiatalok nekrológja az egyre mélyebb közösségi érzéseket megszólaltató költőt, a nyelvtisztaság védelmezőjét, a magyar irodalmat más népek lírai szépségeivel gazdagító műfordítót és az erdélyi magyar ifjúsági mozgalmak harcosát siratta el benne, aki ha a körülmények kényszere és az ügy érdeke úgy kívánta, habozás és zúgolódás nélkül vállalta a nem egyéniségéhez szabott szerepeket is.²⁷

Kriptáján *Sírfelirat* című, 1935. július 9-én keletkezett versét olvashatjuk, melyet sokan szó szerint ismernek:

*Megtettem mindent, amit megtehettem,
kinek tartoztam, mindent megfizettem.
Elengedem mindenki tartozását,
felejtsd el arcom romló földi mását.*

Az utolsó sorban kifejezett kérés teljesíthetetlen. Dsida Jenő ma már a legnépszerűbb költőink közé tartozik, egyre többen szívükbe zárják alakjának, arcának „romló földi mását”. Valóra vált *A költő feltámadása* című versének próféciája. A halált – Láng Gusztáv szavaival – a feltámadás új minősége, csodája, revelációja követte. Verseiben újra és újra feltámadó lényé

ma is köztünk él, szíve „kézről-kézre jár”. Láthatjuk őt, amint „elrohan alkonyi fényben / egy lángszinü lepke után”, s meghajlik előtte a szirti fenyő is: „a könnyű, törékeny szépség” diadalt arat „a zord pátosz fölött”.²⁸

ARANY ÉS KÉK SZAVAKKAL

Dsida Jenő Mária-élménye

Dsida Jenő rövidre szabott pályája végén, amikor már megállás nélkül és visszafordíthatatlanul Kharón ladikján ült, *Tükör előtt* címmel számvetést készített életéről, földézte legszebb és legszomorúbb emlékeit. Az önéletrajzi ciklus *A pántos kapukon túl* című versében ilyen férfias nyíltsággal és határozottsággal vallotta meg feltétel és kétely nélküli ragaszkodását egyházához és hitéhez:

Zarándok lettem és hívő keresztény.

Kedves virágom: zsenge barkaág.

*Hiszem, hogy Krisztus és a szent kereszt: tény
és rajta kívül minden hiuság.*

Egész lényét és költészetét átható vallási élményét, a római katolikus egyház iránti szeretetét és hűségét a családi házból hozta magával. Szülei buzgó keresztények voltak, akik gyermekeiket szigorú vallásos nevelésben részesítették. Ez megnyilatkozott a templomi szertartások rendszeres látogatásában, a vasárnaponként elmaradhatatlanul ismétlődő szentmisehallgatásokban, a hívők számára előírt szentségek felvételében, a közös szentgyónásokban és szentáldozásokban. Családi életüket és szokásaikat is az egyház tanításaihoz és vallási szükségleteikhez igazították, el nem mulasztották például a napszakokhoz és a közös étkezésekhez fűződő imákat.

Számos tanújelét adták Mária iránti szeretetüknek. Különös tisztelet fűzte őket a lourdes-i Szűzanyához. A rózsafüzér a legkedvesebb imáik közé

tartozott. Májust, a tavasz és a virágok hónapját évről évre Szűz Máriának szentelték, részt vettek a templomi ájtatosságokon. A *Lorétói Litánia* nemcsak vallási áhítatával, hanem költői szépségeivel is megragadta a gyermek Dsida Jenő fantáziáját.

Lelkesen és önfeláldozóan támogatták az egyházi intézmények munkáját. Az édesapa, Dsida Aladár – a *Katholikus Élet* 1924. április 6-i számában megjelent híradás szerint – tagja volt a *Katholikus Caritas* 60 fős választmányának.¹ Az édesanya, csergeri Tóth Margit belépett a ferencesek harmadik, világi rendjébe.

Tovább mélyítette és gazdagította vallási életüket, hogy az 1920-as évek közepén baráti kapcsolat jött létre köztük és Olasz Péter jezsuita szerzetes között.

Olasz Péter egyik irányítója és tevékeny résztvevője volt a Trianon után megújult erővel kibontakozó, a magyar kisebbség megmaradását is szolgáló erdélyi római katolikus vallási mozgalmaknak. Nagyváradon született 1895-ben, s ott is halt meg 1952-ben. 1910-ben lépett be a jezsuita rendbe. 1924-ben rendfőnöke utasítására az anyaországból – a kalocsai jezsuita gimnáziumból – Erdélybe költözött, hogy az ottani kis létszámú jezsuita közösség talpon maradását, az elárvult erdélyi magyarság – mindenekelőtt a római katolikus ifjúság – lelki gondozását szolgálja. Szerteágazó tevékenysége központjává Dsida Jenő szülővárosát, Szatmárnémetit jelölték ki.

A Dsida-családdal kialakult szoros kapcsolatának egy könyv a legérdekesebb és legbeszédesebb dokumentuma. 1926-ban Szatmárnémetiben *A mai férfi életútja* címmel tanulmánykötete jelent meg, melynek tizennégy fejezete közül kettőt – a két leginkább

világi tárgyút és a legkevésbé szerzetes tollára valót – Dsida Aladár írt. Az első a párbaj történetét tekinti át és ítéli el szigorúan keresztényi elvek alapján. A költő neveltetését, kibontakozó világgképét illetően még fontosabb a másik írás, *A keresztény családi élet*. Az egyszerű, szabatos stílusban megfogalmazott, jól megszerkesztett és gazdag példaanyaggal illusztrált fejtegetés betekintést nyújt a Dsida-család mindennapjaiba, legbensőbb titkaiba s általában a korabeli keresztény családok életébe is. Dsida Jenő szülei a benne rögzített erkölcsi normákhoz igazították gyermekeik vallásos nevelését. A jó keresztény férfiú „családi tűzhelyén – olvashatjuk például az utolsó bekezdésben – sohasem alszik ki az istenfélelem és az isteni szeretet szent tüze, melyet a naponkénti imádság, a vasárnap megszentelése és a szentségek felvétele által éleszt és táplál”.² A keresztény családi élet legfőbb mintájának és mércéjének a Szent Családot tekinti. Szent József, Szűz Mária és a kis Jézus példát nyújt a szegénység méltóságteljes elviseléséhez is: a nélkülözések közepette „a család gondoljon a Szent Családra, amelynek tagjai nagyon is szűkös viszonyok közt éltek, s mégis a legboldogabb emberek voltak a világon”.³

A szemtanúk, a beavatottak tájékozottságával számolt be Olasz Péternek a szatmári ifjúságra és Dsida Jenőre gyakorolt hatásáról Pakocs Károly, a jeles költő és elbeszélő, aki azokban az években püspöki titkárként ott gyakorolta papi hivatását. Ő természetesen személyesen ismerte mindkettőjüket, a püspökségen maga is többször vendégül látta s már neves lírikusként (első verseskönyve Szatmárnémetiben jelent meg 1919-ben) tanácsokkal látta el a költői pályára küszöbén álló Dsidát. Emlékeit 1956. szeptember

17-én többek között így idézte föl Gömöri Györgynek: „Az ifjúság lelki vezetője (nem hittanára) abban az időben P. Olasz Péter jezsuita volt, aki a gimnáziumhoz közel levő püspöki konviktusnak tanulmányi felügyelője és a diákifjúsági Mária-kongregáció vezetője volt. Eredeti, bár nem mindenben szerencsés módszerével, tolsztojánus elveivel igen nagy befolyást gyakorolt az ifjúságra. Dsida Jenőre is. A fiúk állandóan P. Olasz körül zsibongtak, aki kétségtelenül széles körű tudásával, főképpen a természettudományok terén való tanultságával és beszéderejével lekötötte őket.”⁴

Szatmárnémetibe érkezésétől az 1920-as évek végéig Olasz Péter töltötte be Dsida Jenő mellett a lelki tanácsadó, a gyóntatóatya szerepét. A „diákifjúsági Mária-kongregáció vezetője”-ként hatékonyan – szülein kívül talán a leghatékonyabban – ösztönözte és formálta a pályakezdő költő Mária iránti szeretetét is. Ifjú barátja bizonyára többször kézbe vette és föllapozta például a korabeli erdélyi Mária-kultusz egyik értékes és fontos dokumentumát, *A Mária-kongregáció kézikönyvét*, mely 1925-ben jelent meg Kolozsvárt a jezsuita páter szerkesztésében.

Kapcsolatuk nem szakadt meg 1925 szeptemberére, Dsida Jenő Kolozsvárra költözése, az I. Ferdinánd Tudományegyetem jogi fakultására történt beiratkozása után sem, ahová egy év múlva az aggódó szülők is követték súlyos szívbetegségben szenvedő gyermeküket. Dsida Aladár részére a kolozsvári székhelyű Erdélyi Római Katolikus Státus biztosított tisztviselői állást és a régi Fürdő utca 14. szám alatt – a híres Sétatér közelében – szolgálati lakást is. Felesége egy ideig a római katolikus egyház által fenntartott aggmenház gondnoknője volt. Dsida

Jenő így nemcsak szatmárnémeti pártfogói, hanem szülei révén is közelebb kerülhetett a helyi egyházi intézményekhez és azok neves személyiségeihez. A ferencesek harmadik rendjébe – édesanyjához hasonlóan – bizonyára kevéssel Kolozsvárra költözése után maga is belépett. Baráti viszonyba került többek között P. Trefán Leonárddal, aki 1927 és 1931 között a ferences kolostor házfőnöke volt, továbbá Márton Áronnal, akit egyháza 1932-ben a kolozsvári magyar egyetemisták lelki gondozásával bízott meg.⁵

Olasz Péter továbbra is minden rendelkezésére álló eszközzel segítette őt. A kezdetektől egyengetni próbálta költői érvényesülését is. Dsida még Szatmárnémetiben egyik legjobb barátjával, Bányai (eredeti és akkor használt nevén: Baumgarten) Lászlóval közös verseskötet kiadását tervezte. Ez ügyben a páter levelezést folytatott a berlini Magyar Intézet lektorával, Farkas Gyulával, aki egy magyar nyelvű kiadó vezetőjeként számos – elsősorban határon túli szerzők által írt – könyv megjelenését támogatta.⁶ A Jóbarát című, 1925 és 1928 között Kolozsvárt megjelent keresztény ifjúsági lap, melynek Olasz Péter társszerkesztője volt, Dsida hat versét közölte. Közülük egyet a folyóirat 1925. november 15-én rendezett kolozsvári műsoros délutánján is fölolvastott.⁷

Olasz Péter ajánlására és közvetítésével került Dsida Abafájára báró Huszár László családjához, ahol – hogy szülei anyagi gondjain enyhítsen – 1928 novemberétől 1929 júniusáig házitanítóként dolgozott.

Abafájáról hazaküldött leveleiben engedelmes gyermekként rendre beszámolt vallási életéről. Ezek arról tanúskodnak, hogy az Istenhez való viszony életének központi, minden érzését, gondolatát és cselekedetét

átható élményévé vált. A legtöbbször Dicsértessék a Jézus Krisztus!-sal köszönt el övétől. A levelek Szűz Mária iránti tiszteletét is dokumentálják. 1929. január 4-én például ezt írta: „Ma fedeztem fel, hogy szép lourdes-i Mária-kép is van a kápolnában.” Ehhez kapcsolódik a január 14-én kelt levél egyik mondata: „Sokat imádkozom, a lourdes-i képet ma már soron kívül felkerestem...” Március 4-én arról tudósított, hogy „két szép napot” Marosvásárhelyen töltött, s előző nap fél tizenkettőkor meghallgatta a szentmisét a barátok templomában, mely „mintha csak a kolozsvári ferencesrendi templom lenne miniatűrben”, s most megint visszatér a régi kerékvágásba, újra imádkozza például a rózsafüzért. Március 12-én azzal büszkélkedett, hogy vacsora után „hosszú szentséglátogatást” végzett. Május 18-án írt levelében többek között ezeket olvashatjuk: „úgy érzem, hogy az Isten tenyerén élek és akaratától függök... Imádkozom sokat.”⁸

Az idézett gyermek- és ifjúkori élmények és ösztönzések meghatározták s végigkísérték Dsida Jenő egész alkotói pályáját. Ezek avatták a XX. század egyik legnagyobb és legeredetibb hangú magyar szakrális költőjévé, s mélyítették el Mária iránti tiszteletét is.

*

Mária alakja először *Az utolsó litánia* című, 1925-ben keletkezett költeményében bukkant föl, melyet a májusi Mária-ájtatosságok, a *Lorétói Litániák* élménye ihletett. Soraiból a búcsúzás rezignált hangulata árad: a költő utoljára még fölkeresi a templomot, hogy elköszönjön Május Királynőjétől, s még egyszer elimádkozza a *Lorétói Litániát*.

Az indító és a záró rész a májusi templomi áhítatok elmúlásának, a lélek kiüresedésének szomorú hangulatát idézi, s ezzel mintegy keretbe foglalja az ünnepi díszbe öltöztetett templom és a Mária-ájtatosság érzéletes leírását. Szemléletes képet fest az ünnepi szertartás körülményeiről és kellékeiről, patetikus, nosztalgikus hangvétellel mutatja be a bizonyára gondos, áldott asszonyi kezek által földíszített templomot. A misztikus, magasba emelő atmoszférához hangot az orgona bűgása, illatot a tömjénfüst és a jázmin-csokrok, fényt az ablakokon át beragyogó nap, a lobogó gyertyák és az égő villanyszemek, színt a fehér arcú Mária-szobor és a fehér selymű oltárterítő szolgált. A fehér, melyben a spektrum valamennyi színe egyesül, a Paradicsom még töretlen ártatlanságának és a megvilágosodott ember végcéljának, a paradicsomi állapot újbóli elérésének a szimbóluma, a megdicsőülés, a dicsőség, a mennyei út, a tisztaság és az igazság jelképe.⁹

A templomi hangulat pontos, hiteles bemutatása után a költő a *Lorétói Litánia* legszebb metaforáival fordul a Szűzanyához. A párbeszédes könyörgő ima hatását fokozzák a párhuzam és a halmozás régi eredetű, a varázsigék mágikus monotonijára emlékeztető, a finnugor ősköltészetre, a *Kalevalára* is visszavezethető kifejezőeszközei. Ez a részlet a vers legemelkedettebb és legfontosabb – a címadás révén is külön hangsúlyt kapott – egysége, jelképes centruma, mely a mű egészének a stílusát is alakítja:

*Olyan szomorú; elmúlik a május
és múltba hal az orgonabűgás
és üressé lesz sok-sok délutánom.*

*Tömjén-füstösen ragyog be a nap
a fehér-arcu, néma Máriára,
gyertyák lobognak, villanyszemek égnek
és jázmin-csokrok esőzik a szirmot
a fehér-selymű oltárterítőre.*

*Nézek a finom templomködön át
a fehér-arcu, néma Máriára
és elmondom Neki
a legutolsó szép litániát!*

*Titkos értelmű rózsa,
Könyörögj érettünk!
Dávid királynak tornya,
Könyörögj érettünk!
Elefántcsont-torony,
Könyörögj érettünk!
Mária aranyház,
Könyörögj érettünk!...*

*Úgy sajnálom, hogy elmúlik a május
és múltba hal az orgonabúgás
és úgy sajnálom
a permetező jázmin-szirmokat
meg az utolsó szép litániát!*

*Szétfoszlik, mint egy tavasz-éji álom
és üressé lesz minden délutánom.*

*

A szintén 1925-ben keletkezett *Angelus* a Szűzanya életének egyik legszebb, legfelemelőbb epizódját idézi. Azt a pillanatot, amikor angyal szállt le

Hozzá a földre, köszöntötte Őt, és beavatta az isteni titokba, a Szeplőtelen Fogantatás misztériumába. Mária szelíden válaszolt az angyal szavaira, alázatos lélekkel teljesítette az Úr akaratát.

Lukács evangéliuma így örökítette meg Mária és az angyal találkozását: „...az Isten elküldte Gábor angyalt Galilea Názáret nevű városába egy szűzhöz, aki egy Dávid házából való férfinak, Józsefnek volt a jegyese, és Máriának hívták. Az angyal belépett hozzá és megszólította: »Üdvözlégy kegyelemmel teljes! Veled van az Úr! Áldottabb vagy minden asszonynál.« E szavak hallatára Mária meghökkent, és gondolkozni kezdett rajta, miféle köszöntés ez. Az angyal így folytatta: »Ne félj, Mária! Kegyelmet találtál Istennél. Gyermeket fogansz, fiút szülsz, és Jézusnak fogod elnevezni. Fiad nagy lesz és a Magasságbeli Fiának fogják hívni. Az Úr Isten neki adja atyjának, Dávidnak trónját és uralkodni fog Jákob házán örökké, s országának nem lesz vége.« Mária megkérdezte az angyalt: »Hogyan válik ez valóra, amikor férfit nem ismerek?« Az angyal ezt válaszolta: »A Szentlélek száll rád s a Magasságbeli ereje borít be árnyékával. Ezért a születendő Szentet is az Isten Fiának fogják hívni. Lásd, rokonod, Erzsébet is fogant öregségében, s már a hatodik hónapban van, noha meddőnek mondták. Mert Istennél semmi sem lehetetlen.« Mária így válaszolt: »Az Úr szolgálója vagyok, teljesejjenek hát be rajtam szavaid.« Erre az angyal eltávozott.”¹⁰

Ez az újszövetségi jelenés ihlette az *Angelust*. Sorai patetikus hangon, ujjongó, kamaszos lelkesedéssel magasztalják Mária Isten által megszabott küldetésének értelmét és szépségét. Jézus, akit testébe fogadott és a szíve alatt hordozott, a világosságot, a reményt, a derűt, a boldogságot hozta a világba.

Dsida Jenő a mű megírásának esztendejében érettségizett a volt szatmárnémeti római katolikus gimnáziumban. A verset feltehetően valamelyik iskolai ünnepség vagy diáktalálkozó ihlette, egyik patetikus hangú részlete ugyanis a diákélet szépségét és vidámságát emlegeti, melyet gyönyörű jelzők sorával is nyomatékosít és ünnepi hangulatúvá fokoz:

*Angelus Domini
nuntiavit Mariae.**

*S pár alázatos szóval
elvégeztetett,
hogy ragyogjon fel a fény a föld felett!*

*Pár csendes szóval elvégeztetett,
hogy ne szülessék ember,
ki bízó szemmel égre nézni nem mer!*

*Hogy oszoljon az ősi ködös átok
és legyenek a földön
lobogó hajú,
ujjongó szavú,
kacagó dalú
kékszemű diákok!...*

*A földre tüzes Nap-szem nevetett;
Angelus Domini
nuntiavit Mariae –
és Alleluja: elvégeztetett!*

Az idézett alkotás a kereszténységet elsősorban az öröm vallásának tekinti. Jézus egyházának ezt az

* Az Úr angyala köszöntötte Máriát.

adottságát és rendeltetését talán Ravasz László jellemezte a legszebben: „A keresztyénség az öröm vallása, az evangélium örömhír, Isten örömszerző Isten, mert Atya. Éppen azért lett a keresztyénség, azért ragyogott fel a betlehemi csillag, mert Isten nem nézhette a földön az örömtelenséget, mert úgy érezte, hogy dicsőségét örvendő, befelé mosolygó emberek arcán tudja legteljesebben feltündököltetni. Innen van, hogy a keresztyénség örömeikkel kezdődik a betlehemi éjszakán; innen van, hogy a Golgota nagy csendessége isteni szünjel a kitörni készülő húsvéti ujjongás bevezetésére; innen van, hogy Jézus sohasem mondotta: sírjatok, aggódjatok, gyötrődjete, hanem unos-untalan egyet ismételtetett: ne féljete! Bízatek, örüljete!”¹¹

Ez az eszme a „poeta angelicus” egész életművét áthatotta. Okkal nevezhetjük őt a magyar költészet Assisi Szent Ferencének, aki az életöröm képességét – a *Naphimnusz* költőjéhez hasonlóan – a létezés egyik legnagyobb ajándékának és csodájának, az Istennel való egyesülés egyik legegyszerűbb és leghatékonyabb eszközének tekintette.¹²

*

Utolsó vacsora című verse 1928-ban jelent meg a *Pásztortűz* hasábjain.¹³ Ez az alkotás a Fájdalmas Anya képét rajzolja meg, Mária szenvedéseinek állít emléket. Az Ő szemével láttatja a nagycsütörtök esti vacsora bibliai epizódját, az Emberfia elárultatását és annak látomásszerűen bemutatott következményeit, a Megváltó életének utolsó stációit. Drámai hatást kelt a fiktív „párbeszéd”, mely a külső és a belső történések, a külvilág eseményei és a Mária lelkében, képzeletében lezajló folyamatok között bomlik ki.

A gyermekéért a távolban is aggódó és ösztöneivel mindent előre megérező édesanya növekvő szorongással reagál az egyre fenyegetőbbé váló külső körülményekre, átéli a szenvedéstörténet minden mozzanatát, a tragédia teljes kibontakozását:

*Kezében megtörik az ostya.
Az arca ólomszürke már.
(Szétzilált ágyán Mária töpreng:
Merre jár, jaj, merre jár?)*

*Júdás éjsötét szemébe
kapzsi vágyak karvalya ül ki.
(Mária sóhajt csöndesen:
Fájdalmas áldás Jézust szülni.)*

*– Bizony mondom, az Atyához megyek,
mielőtt a Vigasztalót hoznám. –
(Mária susogva fohászkodik:
Vezérelj haza hozzám!)*

*Fáklyások lopóznak a hegyre,
az olajfák furcsán összesuhognak...
(Mária egyedül sírdogál:
Mi lesz holnap?)*

*Hirtelen bűgő szélvihar hördül,
a Cedron morajlón felrián –
(Mária belesikolt az éjbe:
Meghal, meghal a fiam!)*

Csökkenti a vers értékét az egységes esztétikai átformáltság törvényének következetlen megvalósulása: a külső körülmények leírása szervetlenül válta-

kozik a Mária-monológokkal. A külső és a belső ábrázolás összehangolatlanságát jelzi, hogy a Szűzanya magatartását bemutató harmadik és negyedik sort zárójel választja el a strófák első két sorától. A szerkezetet kissé körülményessé, vontatottá teszi az is, hogy a költő először a saját szavaival beszél el Mária reakcióit, majd meg is szólaltatja Őt.

Az egy év múlva, 1929-ben keletkezett *Nagycsütörtökön* szerkezete közeli rokonságot mutat az *Utolsó vacsora* szerkezetével. Ez is Jézus szenvedéstörténetét választja témájául, de nem Máriával, hanem magával az áldozattal láttatja az eseményeket. Ebben is montázszerű párhuzamossággal követik egymást a külső és a belső ábrázolás mozzanatai. Ugyanakkor itt is föltűnik az előző versben tapasztalt következetlenség: a környezetrajz minden átmenet nélkül, szeszélyesen, szervetlenül vált át a Krisztus-monológokba. A versbeszéd drámaibbá, dinamikusabbá válik azáltal, hogy a költő a saját szavaival már nem jellemzi, csupán megszólaltatja lírai hősét, s következetesebben hangolja össze és állítja párhuzamba a természetben, a Megváltó ellen szervezkedő emberek között és a Krisztus lelkében zajló folyamatokat. Elmaradnak a zárójelek is.

A külső és a belső ábrázolás montázszerű változásának és összehangolásának ötlete visszatér az 1933-ban megjelent kötet, a *Nagycsütörtök* címadó versében is.¹⁴ Ebben már tökéletes, szerves és harmonikus a kapcsolat az odakint és a lírai hős érzelmvilágában lejátszódó események, Rónay György szavát idézve: a külső körülmények változásaira felelő „ideg-jelentések” között.¹⁵

Az eltérő eredmény – mutatott rá Kabán Annamária és Mózes Huba¹⁶ – a vershelyzet átalakulásával, a

lírai hős személyével is összefügg. A két korábbi versben a költő még kívül állt az eseményeken, az elsőben Máriát, a másodikban Krisztust avatta lírai hőssé, s megelégedett a bibliai helyszín és történet valóságghú bemutatásával. A harmadikban érvényét veszti a távolságtartó attitűd, az igék egyes szám első személyűre változnak, maga a költő válik – Krisztus arca mögé bújva – a vers hőségé, aki ugyanazt a magányt, félelmet és szorongást éli át a székelykocsárdi váróteremben, amelyet Jézus élt át a Getszemáni kertben.

Az *Utolsó vacsora* önértékén túl költői kísérletnek, ujjgyakorlatnak is tekinthető tehát, mely a *Nagycsütörtökön* közvetítésével Dsida Jenő egyik legismertebb remekművének, a *Nagycsütörtök*nek a megszületéséhez vezetett. A három alkotás közül a költő egyedül ezt válogatta be új kötetébe, és fontosságát, jelentőségét azzal is hangsúlyozta, hogy a gyűjtemény címadó versének szemelte ki. Mindez betekintést nyújt abba is, hogy köteteit milyen szigorú mérce szerint állította össze.

*

1929-ben egy kertben álló, magányos, eső áztat-ta Mária-szobor ösztönözte versírásra Dsidát. A múlt idő és a mostoha körülmények miatt megkoppott, szétmálló, az emberek szeme elől egy kertben elrejtett szobor látványa a megváltás műve iránt megnyilatkozó közönyt és hálátlanságot jelképezi számára. Azt a közönyt és hálátlanságot, amelyet Jézus sorsában is tetten ért. Egyik legnépszerűbb költeménye, a *Nagycsütörtök* például a Getszemáni kertben imádkozó és verejtékező Megváltó magá-

nyát és gyötrődését fejezi ki, akinek a közelében alszanak a legkedvesebb tanítványok is. Még megrendítőbb és szorongatóbb látomás bomlik ki a *Messze látok* című versben, amelyben Jézus hívei és tanítványai „meghitten társalognak valahol / egy laposfedelű ház tetején”, s az Üdvözítő „vértajtékos” testét „a keresztfán felejtik”. Hasonló magány jutott osztályrészéül a *Mária* című vers lírai hősének is:

*Mária-szobor áll a kertben.
Mossa, fürösztli őszi eső.
A felburjánzott gaz se takarja be,
a lassu, hideg csöppek
végigfolynak megfakult szemén,
repedt arcán, orrhegyén, lekopott
állán. Elhagyatott az emberek között,
akiknek Krisztust hozott a világra.*

A vers első olvasásra is nyers, megformálatlan, a prózai közlésmóddal közeli rokonságot mutató szövegnek hat, mely csaknem teljesen adós marad az érzéki megjelenítés esztétikai követelményével. Maga a költő is érezte ezt, nem tette közzé, emlékeztetőnek, vázlatnak, később megformálandó ötletnek, verscsírának tekintette. Ezt igazolja, hogy három év múlva, 1932-ben *Mária szobra a kertben* címmel újraírta, az 1929-ben följegyzett „nyersanyagot” átemelte az esztétikum szférájába, a költészet – a strófászerkezet, a stilisztikai alakzatok, a szóképek, a rím, a ritmus – érzéki közegébe.

Nyugtalan hangulatot árasztanak az első két sor rövid mondatai. A következő sorokban a mondatok megnyújtásával, ritmusváltással, a többenél egy szótaggal hosszabb harmadik sorok ritmusdisszonanciájával

érzékelte az esőcseppek és az azokból keletkező, a Mária-szobor mélyedéseiben, repedéseiben, kitüremkedéseiben folydogáló erecskék hol gyorsuló, hol lassuló mozgását. Az utolsó strófában a két párhuzamos szerkesztésű, azonos szótagszámú, a szóismétlés által is affektívvá formált, ellentétbe állított mondat nyomatékosítja Mária magányát és elhagyatottságát:

*A kertben áll.
Bús. Széteső.
Belepi burján,
mossa eső.*

*A szitáló
lassú cseppek
orrahegyéről
lecsepegnek.*

*Az embereknek
Krisztust adott.
Az emberek közt
elhagyatott.¹⁷*

*

1934-ben keletkezett Dsida Jenő legszebb máriás verse, valamennyi között az egyetlen remekmű, az *Arany és kék szavakkal*. Az itt elemzett alkotások közül egyedül ezt válogatta be *Angyalok citeráján* című kötetébe. Mintha a többit csupán azért írta volna, hogy ez a gyöngyszem is megszülethessen. Intonációja egy kódexmásoló, miniatúrafestő öreg középkori barát alakját kelti életre, aki maradék földi életét Mária felmagasztalására áldozza: az előtte

tornyosuló könyvhalom nagybetűibe „Madonnát fest örökké / arannyal s égi kékkel”.

Címe szinesztéziára nyújt releváns példát, Rimbaud megjegyzését illusztrálja, hogy a modern költészet egyik legfőbb és legjellemzőbb újítása az érzékek összezavarása, például a színes hallás. Az arany és a kék a régi Mária-ábrázolások uralkodó színeire utal. Az arany a mennyei boldogság és tökéletesség, a kék – az égbolt színe – pedig a szellemi létezés szimbóluma. A Mária-ikonok arany háttérben kék palástba öltöztetik a Szűzanyát, akit költőien „kék liliom”-nak is szoktak nevezni.¹⁸

A költemény a középkor hangulatát, vallási áhítatát, aszketikus életeszményét, a gótika magasba ívelő, ég felé mutató vágyait idézi. Ehhez illeszkednek a XIII. század közepén–második felében keletkezett *Ómagyar Mária-siralom* reminiszcenciái: hangvétele, az osztatlanságból és a rövid sorokból adódó csúcsíves formája az első magyar versre emlékeztet, befejezésében annak gyönyörű motívumai idéződnek. Mindkét mű szerkesztésmódja litániaszerű, sűrűn bukkannak föl bennük paralelizmusok, melyek növekvő expresszivitással és affektivitással töltik meg a szavakat.

Az *Arany és kék szavakkal* így kibomló mágikus szuggesztivitását tovább fokozza, hogy az egész vers egyetlen hasonlatot kibontó, többszörösen összetett mondat, mely huszonnyolc sorból, tizenegy tagmondatból áll. A nagy számban előforduló, domináns stíluselemmé formálódó jelzők is az ünnepi hangulat, a szakrális áhítat megteremtésében funkcionálnak.

A kötőszóval kezdődő, tizenhat sorból és hét tagmondatból álló hasonlító módhatározói mellékmondat

alkotja az első szerkezeti egységet, mely elhelyezéséből adódóan várakozást, érdeklődést kelt. Ez rajzolja meg a Máriaért rajongó középkori barát portréját, aki a legfőbb franciskánus értékeket testesíti meg: az egyszerűséget, a szegénységet és az alázatos szívű engedelmességet. „A földi vágy sarát” már rég lemosdotta magáról, tekintetét nem a földre, hanem az égre szegezi.

Nem véletlen, hogy épp egy ferences szerzetest mutat be a költő, hiszen – mint említettük – édesanyjával együtt ő is tagja volt a ferencesek világi rendjének. Költészetének Assisi Szent Ferenc volt az egyik legnagyobb ihletője. A kolozsvári ferences közösség irányítóival és tagjaival baráti kapcsolatokat ápolt. A Spectator álnéven ismert erdélyi újságíró, Krenner Miklós jegyezte föl – aki gyászszertartásán beszédet mondott –, hogy „halotti inge alatt ferences skapuláréval temették”.¹⁹ A szerzetesrend történetében igen gazdag hagyományai vannak a Mária-tiszteletnek. A megfeszített Fiát sirató – az *Ómagyar Mária-siralomban* földézett – Istenanya passiójeleneteivel is főként ferences kódexekben találkozhatunk.

A tizenkét sorból, négy tagmondatból álló második részben – a főmondatban – a költő azt a vágyát fogalmazza meg, hogy ő is mindhalálig a középkori barát áhítatával és alázatával szeretné dicsőíteni és megörökíteni Szerelmét. A vers szerkezete a fokozás elvére épül: ebben a szerkezeti egységben és különösen a befejező sorokban látványosan megszaporodnak a bravúrosabbnál bravúrosabb kifejezőeszközök. Gyönyörű metaforák sora tűnik föl. Közöttük az „elszáradó” ujj és a „romló” faág azonosításán alapuló hasonlat a legexpresszívebb, amely a testi elmúlást a természet törvénye, rendje szerint valónak minősíti.

Nemcsak az isteni igazságszolgáltatásban és az örök élet ígéiben bízó keresztény ember bölcsessége nyilatkozik meg ebben a párhuzamban. Dsida Jenő veleszületett, súlyos, gyógyíthatatlan szívbetegségben szenvedett, szívközelből ismerte az emberlét eredendő tragikumát, a halált, amely egész lényébe, minden idegsejtjébe beivódott. Széppé varázsolta hát a szörnyűt, hogy könnyebben tudjon szembenézni vele: költészetében kifogyhatatlan gazdagságban és változatosságban fordulnak elő halál-eufemizmusok. Számukat az *Arany és kék szavakkal* az egyik legemlékezetesebbel gyarapítja: számára – és persze minden keresztény ember számára – a halál „a béke isteni öle”, ahová a megfáradt vándor lehajthatja a fejét. Dsida esetében nemcsak szellemi, hanem fizikai értelemben is igaz volt Szent Ágoston szép és föl-emelő gondolata: zaklatott ritmusban dobogó szíve csak a „Mindenható, fölséges és jóságos Úr” ölében, Jézus szívében tudott megnyugodni.

Az utolsó sor a magyar irodalom régmúltjába vezet vissza, az *Ómagyar Mária-siralom* legszebb versszakának legszebb metaforáit és mesteri alliterációit idézi („Világ világa, / Virágnak virága!” – „világ legszebb Virága”). Hatását tovább növelik a két csoportra tagolódó és háromszor egybecsengő végrímek, melyek egymást váltogatva tizenkét soron ívelnek át, közülük az első három szótagra terjed ki és csupa magas, a második két szótagot csendít össze és csupa mély magánhangzóból áll (esteli – festeni – isteni; drága – ága – virága). A rímek minőségük szerint csalhatatlanul a „poeta angelicus” alkotói műhelyébe vezetnek: itt is, a vers egészében is tiszta rímekkel és bravúros asszonánccal találkozhatunk.

Dsida Jenő Assisi Szent Ferenc tanítványaként is szenvedélyesen hitt az egyszerű, nemes és tiszta érzelmek boldogító erejében, a lét mítoszi fényt sugárzó méltóságában. Istent nem természet- és emberfölötti lényként képzelte el, a teremtett világ pompájában és gazdagságában a Teremtő képmását fedezte föl. Minden vágyában és pillanatában Istennel és Istenben élt. Föld és ég között lebegő örök gyermek volt, aki rendelkezett a valóság átlényegítésének, transzcendens síkra helyezésének mágikus képességével. Tökéletes harmóniába olvasztotta a földet és az eget, a köznapit és a fenségest. Észrevétlen természetességgel szökkent át újra és újra a székelykocsárdi váróteremből az Olajfák hegyére, s a körülötte alvó utasokban az Üdvözítő legbizalmasabb tanítványait ismerte föl (*Nagycsütörtök*). Álombeli menyegzőjén a szép és sugárzó arcú „Krisztus ül az asztalfőn”, aki „szereti a víg poétát: / máskülönben nem tett volna érte ilyen hosszú sétát” (*Kánai menyegző*). Krisztust látta meg az egyszerű, kötelességtudó, alázatos szívű, szegény, piszkos utcaseprőben, ki sepri „a föld szennyeit”, s „világ bűnét” elveszi (*Az utcaseprő*). Éjjelenként szobájában „angyalok motoztak”, és takarója alatt „meg-megcsiklandozták” (*Jámbor beszéd magamról*). A *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* pajzán hősnőjét egy jótette jutalmául angyalok serege emeli a magasba, viszi a városba, melynek valamennyi harangja az ő dicsőségét zengi.

Az *Arany és kék szavakkal* című versében is ilyen természetes és magától értetődő otthoniassággal emelkedik éteri magasságokba, s égi Szerelmét egyszerre magasztalja a lovagi költők, a minnesängerek rajongó hangvételével és a középkori barát szakrális

áhitatával. Nagyon is emberi, e világi vágyak fejeződnék ki a vers csúcspontján, amely mintegy a szerelem végső beteljesedését foglalja szavakba, a lelki Szerelem képeit a testi szerelem képeivel olvasztja össze. Az imént elemzett motívum, a „béke isteni öle” az előbbi értelmezéstől eltérő jelentést is hordoz: legszebb vágyaink csak a halál után teljesülnek, amikor a föld megfáradt vándora céljához ér, az égi Szerelem birodalmába jut, s a szerelmi intimitás legmagasztosabb élményében részesül, fejét a béke isteni ölébe hajtja. Ezt a hangulatot erősíti a gyöngéd, becéző megszólítás is, mely a második szerkezeti egységen végigvonuló szerelmi extázist a végső amplitúdóig fokozza, s egyszerre idézi az *Ómagyar Mária-siralom* és a virágénekek ihletett szavait, metaforáit. Alig észrevehető, tovább nem finomítható eufemizmussal a testi és a lelki, a földi és az égi szerelmet elválaszthatatlan egységbe foglaló *Ad Deum, qui laetificat iuventutem meam* motívumvilága idéződik ebben a verszárlatban:

*Miképen boltíves,
pókhálós vén terem
zugában álmodó
középkori barát,
ki lemosdotta rég
a földi vágy sarát
s már félig fent lebeg
a tiszta étheren,
ül roppant asztalánál,
mely könyvekkel teli
s a nagybetűk közébe
kis képecskéket ékel,
Madonnát fest örökké*

*arannyal s égi késsel,
mígnem szelid mosollyal
lelkét kileheli, –
úgy szeretnék én is
lámpásom esteli,
halvány fénye mellett
megörökíteni, drága
arany és kék szavakkal
csak Téged festeni,
míg ujjam el nem szárad,
mint romló fának ága
s le nem lankad fejem
a béke isteni
ölébe, én Szerelmem,
világ legszebb Virága.*

Első olvasásra úgy tűnik, hogy a versben a rendszerteremtés szándéka és igénye nélkül csendülnek össze a rímek. Kabán Annamária vette észre, hogy a tervszerűtlenség látszata mögött a legkötöttebb versforma, a szonett rímképlete bomlik ki. A költemény ritmusa és szerkezete is a szonettformát involválja. Bár a költő által megalkotott íráskép a mérvadó, a rövid sorokat párosával összevonva a szonett klaszszikus írásképét is létrehozhatjuk. Ezáltal valamennyi rímtelen sor eltűnik, a sorvégi rímek pedig a szonett rímelési rendjéhez igazodnak (abba / cddc / cec / ece):

*Miképen boltíves, pókhálós vén terem
zugában álmodó középkori barát,
ki lemosdotta rég a földi vágy sarát
s már félig fent lebeg a tiszta étheren,*

*ül roppant asztalánál, mely könyvekkel teli
s a nagybetűk közébe kis képecskéket ékel,
Madonnát fest örökké arannyal s égi kékkel,
mígnem szelid mosollyal lelkét kileheli, –*

*úgy szeretnék én is lámpásom esteli,
halvány fénye mellett megörökíteni, drága
arany és kék szavakkal csak Téged festeni,*

*míg ujjam el nem szárad, mint romló fának ága
s le nem lankad fejem a béke isteni
ölebe, én Szerelmem, világ legszebb Virága.*

Az idézett sor- és strófatagolás feltehetően a költemény megszületésének egyik stádiumát, talán eredeti formáját rekonstruálja. A hagyományos szonettforma „megváltoztatása – állapítja meg Kabán Annamária – többletjelentést hordoz”. Az így megteremtett „íráskép a gótika égre törő, csúcsíves stílusát idézi, s egyben az *Ómagyar Mária-siralom* kódexbeli írásképét is”.²⁰

Ez az átformálás is azoknak a kifejezőeszközöknek a számát gyarapítja, amelyek a verset – Kabán Annamária szavaival – „a költő istenszerelmét megfogalmazó adorációvá” avatják, a Szűzanya iránti szeretét esztétikumká lényegítik.²¹

*

Fülep Lajos szerint a művészi alkotás megszületésének indítóoka lehet a megörökítés vágya, a sóvárgás a felmagasztalt álomkép után, annak szemlélni, megörökíteni akarása.

Ez a vágy öltött formát Dsida Jenő itt idézett és elemzett verseiben is.

A VADVIRÁG ÉS A LILIOM

József Attila és Dsida Jenő barátsága

József Attilát – édesapja bánáti származása révén is – erős érzelmi és baráti szálak fűzték Erdélyhez. Ezeket a szerteágazó, mégis egy irányba mutató kapcsolatokat Kántor Lajos önálló kötetben foglalta össze.¹ Az általa számba vett adatokat Cseke Péter nemrég újabakkal egészítette ki több tanulmányában, melyek elsősorban József Attila és a kolozsvári Jancsó-fivérek kapcsolatát érintik.² Kutatási eredményeik ennek a dolgozatnak a megszületését is ösztönözték és segítették.

József Attila Erdély iránti érdeklődését és rokonszenvét nyilvánvalóan a Trianon-élmény alapozta meg. Eszmélkedő kamaszként és pályakezdő költőként élte át a történelmi Magyarország megcsonkítását, mely kirívó igazságtalanságaival a nem sovíniszta nemzeti érzéseket is megsebezte. 1922 első felében keletkezett *Bús magyar éneke* című verse, mely messze a korabeli irredenta líra átlagos teljesítményei fölé magasodik. (Mintha nem is ugyanaz a költő írta volna, aki a *Nem! Nem! Soha!* indulatos klapanciáit...) Lírai hőse „régí honát, testvéreit – mást se tehet – siratgatja”:

*Piros kedve pillangó volt, sárba fulladt ott Erdélyben,
Zöld reménye foszlányai meghaltak a Felvidéken.*

Erdély iránti szeretete figyelemre méltó ösztönzéseket kapott a szegedi egyetemen, ahol az 1924–25-ös tanévet töltötte. A Kolozsvárról 1920-ban az alföldi városba költözött intézményben számos erdélyi

professzor és diák lelt otthonára azokban az években. 1923 őszétől öt esztendőn át ott készült orvosi hivatására Jancsó Béla is, aki Cseke Péter kutatásai szerint – öccsével, Elemérrel együtt – József Attila erdélyi befogadásának és meghonosodásának egyik legfőbb kezdeményezőjévé és szószólójává vált. Egymásra találásukat motiválhatta kölcsönös vonzódásuk Juhász Gyula költészetéhez, aki előszót írt József Attila első kötetéhez, az 1922-ben Szegeden megjelent *Szépség koldusához*. Juhász Gyulánál szegedi időzése alatt tisztelgő látogatást tett Jancsó Béla is. Hagyatékában a szegedi évekből megőrzött lapkivágatok azt illusztrálják, hogy a legkorábbi időszaktól kezdve élénk figyelemmel kísérte József Attila pályáját. Tudott például a *Tiszta szívvel* című verse körül támadt botrányról. Feltehetően személyesen is ismerték egymást, de ezzel kapcsolatban mindeddig nem bukkantak föl megbízható információk.

József Attila a szegedi egyetemről való távozása után, az 1925–26-os tanévben Bécsben, 1926–27-ben pedig a párizsi Sorbonne-on folytatta tanulmányait. Az idő tájt négy szemeszteren át a Sorbonne hallgatója volt Jancsó Elemér is, s az első két szemesztert József Attilával párhuzamosan végezte. Mindketten az egyetem közelében, a Latin negyedben laktak. Ott erősödött meg bennük a marxizmus és a szervezett munkásmozgalom iránti vonzalom. Bizonyára Párizsban alakult ki közöttük életre szóló barátság. Jancsó Elemér később budapesti tartózkodásai alatt többször is kereste a személyes találkozást József Attilával, 1936-ban például egy postai levelezőlapon, „Kedves barátom!” megszólítással. Dedikált kötetivel is büszkélkedhetett. *Nagyon fáj* című, 1936-ban megjelent versgyűjteményét József

Attila 1937. július 20-án a Siesta-szanatóriumban dedikálta barátjának. Az erdélyi barátok közül feltehetően Jancsó Elemér látta utoljára életben a költőt.³

Erdélyben az első József Attila-verset Gaál Gábor közölte a kolozsvári Új Kelet hasábjain 1926. november 2-án. *Tiszta szívvel* címen méltatást írt a költő sok vihart kavart verséről, melynek a cikk végén a teljes szövegét idézte. Gaál Gábor később is a költő egyik legfőbb erdélyi szálláscsinálója maradt, fölhasználva hozzá az általa szerkesztett Korunk nyilvánosságát.

József Attila Erdélyhez fűződő viszonyának legszébb és legfontosabb fejezetét Dsida Jenő iránt kibontakozó barátsága alkotja. Kapcsolatukról az első adat 1928 elejéről áll rendelkezésünkre. A Pásztor-tűz 1928. január 29-i száma négy József Attila-verset közölt (*Üvegöntők, Nyolcesztendő lányok, Mikor az uccán átment a kedves és Megfáradt emberek*). Ugyanez a lapszám az Irodalom–művészet rovatban be is mutatta a költőt. E név nélkül közölt rövid portré az egyik elindítója annak a legendának, hogy József Attila „Erdélyből szakadt Magyarországra, s a kifogyhatatlan székely talantum újabb bizonyságaként kér helyet a magyar irodalom jövőjében”.⁴ Ez a legenda könnyítette erdélyi befogadását. A Pásztor-tűznek 1927. december 4-től Dsida Jenő volt a műszaki szerkesztője, s az idő tájt írt levelei szerint a tényleges szerkesztés munkájába is aktívan bekapcsolódott. Feltehetően közvetlen szerepet játszott tehát a József Attila-versek közreadásában.

A József Attiláról közzétett arckép megírását Kántor Lajos a bemutatott költőnél – és persze Dsidánál – idősebb irodalmárnak tulajdonítja, s a folyóirat

akkori munkatársai közül az első helyen Áprily Lajosra, a másodikon pedig Reményik Sándorra gyanakszik.⁵ Valószínű, hogy az előbbi volt az igazi tettes: szemlélete és stílusa inkább rá vall, mint Reményikre.

Marosi Ildikó figyelt föl arra, hogy a következő lapszám hasonló módon Sárközi György két versét és portréját közölte, elárulva azt is, hogy előtte levélben kértek tőle életrajzot.⁶ József Attila bemutatását is hasonló levélváltás előzte meg. Az őt méltató cikk ugyanis idézi a versekhez mellékelt József Attila-levélnek azt a részletét, melyben késedelmét mentegeti. Elképzelhető, hogy édesapja „félíg székely, félíg román” származásával is eldicsekedett. József Attila – noha úgy tudjuk, hogy József Áron, legalábbis eddigi ismereteink és a Czeizel Endre által elvégzett genealógiai kutatások szerint, „egészen” román volt – soha nem cáfolta, ellenkezőleg: maga is táplálta, például *A Dunánál* híres soraiban, a székely származásáról szóló legendákat. A tévhit terjesztői között ezért találhatjuk ott más tekintélyek mellett például Szentimrei Jenőt, aki József Attila költészetében székely vonásokat mutatott ki, s aligha dőlt volna be holmi reklámszövegeknek.⁷

Tény, hogy József Áront 1871. március 4-én Iosifu Aron néven jegyezték be a görögkeleti egyház anyakönyvébe a Temes megyei Féregyházán. Nevét 1900-ban Budapesten Józsefíre magyarosította. 1909-ben elhagyta családját, s visszatért szülőföldjére, ahol nemsokára bekövetkezett az impériumváltozás. Ekkor ismét a Iosifu nevet használta, magyar nyelvtudása is megkopott.

József Attila székely eredettudata Cseke Péter értelmezésében egy vágykép kivetülését jelentette.⁸ Vagy talán édesapja ösztönös identitásváltásainak

sajátos feloldását, *A Dunánál* szóhasználatát idézve: „lelkes eggyé” szublimálódását.

Ugyanazon a napon, amikor a Pásztortűzben megjelent a négy József Attila-vers, az Ellenzék irodalmi melléklete is közölte két költeményét, a *Kövek* és a *Miért mondottál rosszat nékem* címűt. (Ezt a február 27-i lapszám a *Fiatalságom éneke* közreadásával egészítette ki.) A mellékletet 1923 nyara óta Kuncz Aladár szerkesztette, aki 1925-ben társszerkesztőnek maga mellé hívta Áprily Lajost. Vita Zsigmond hajdani nagyenyedi tanáráról szóló monográfiájában azt írja, hogy „Gaál Gábor 1926-os cikke [...] után [az Ellenzékben] Áprily és a Pásztortűzben Dsida mutatott be először József Attila-verseket az erdélyi olvasóknak”.⁹ Az Ellenzék két mondatból álló szerkesztői megjegyzést is fűzött a versekhez, mely „Budapesten élő, székely származású poétának” nevezi a költőt, ki „a legfiatalabb – húszéves – nemzedék egyik legtehetségesebb tagja”.¹⁰

Nemcsak az időpontok egybeesése, hanem a József Attilát bemutató szövegek hasonlósága is azt jelzi, hogy a két közlés kezdeményezője ugyanaz a személy, minden jel szerint Kuncz Aladár, Dsida Jenő egyik legjobb barátja. Bizonyítja ezt elsősorban az a levél, melyet József Attila 1928. április 25-én intézett hozzá. Örömét fejezi ki, hogy „föltűzte zászlóit az Ellenzék magoslataira”, és sürgeti az értük járó honoráriumot. Említést tesz a Pásztortűzben megjelent verseiről is, melyért a „jólesett”-en kívül semmiféle köszönetet nem mond, nehogy elbízsa magát. Egyben arra is megkéri őt, hogy gyűjtsön előfizetőket tervezett kötetére, s hogy mellékelt verseit *Nincsen apám, se anyám* főcímmel közölje lapjában. (Erre nem került sor.) A levél végén Áprily Lajosnak

is üdvözlését küldi.¹¹ Feltehetően Kuncz Aladár írta József Attilának azt a felkérő levelet is, amelyre a Pásztortűz idézett cikke hívta föl a figyelmet. Az Erdélyi Helikonban is az ő szerkesztése idején és a Dsidával való együttműködés kipróbált hagyománya szerint kapott fórumot József Attila. Aligha vádolhatjuk elfogultsággal Vita Zsigmondot is: a jelek szerint Áprily Lajos szintén fontos szerepet játszott – mind az Ellenzék, mind a Pásztortűz esetében – a József Attila-versek publikálásában. Az érdem hármuk között oszlik meg: Kuncz Aladár, Áprily Lajos és Dsida Jenő között.

József Attila Erdély-élménye tovább gazdagodott akkor, amikor 1928 kora őszén – Móricz Zsigmond veje, Simon Andor közvetítésével – megismerkedett a közös szekértáborba gyülekező budapesti székely egyetemistákkal, közöttük Csanády Györggyel, a *Székely himnusz* (1921) költőjével. Ezek a székely fiatalok indították el még 1927 áprilisában a Híd című folyóiratot, mely elsődleges hivatásának tekintette, hogy kapcsolatokat építsen az anyaország és az elszakított országrészek magyar irodalmi között. A folyóiratnak a következő év májusában bekövetkezett megszűnéséig Csanády György volt a főszerkesztője, első számú erdélyi munkatársa pedig Tamási Áron, akinek a nevét a címlap 1928 januárjától a szerkesztőbizottság tagjai között szerepelteti. Hasábjain érthető okokból mindenekelőtt az erdélyi magyar irodalom kapott tág teret. 1928. februári számában például két – köteteiben máig meg nem jelent – Dsida-verset közölt (*Pazarlás után, A javasasszony mondta*).¹²

A székely írók révén került kapcsolatba József Attila a Bartha Miklós Társasággal és annak ügyvezető

elnökével, Fábíán Dániellel. Közte és Fábíán Dániel között barátság szövődött. Ez az 1927 májusában megalakult szervezet – melynek létrejöttét elsősorban Szabó Dezső eszméi ösztönözték – alapszabálya szerint a mindenkori jelen aktuális kérdéseivel, az elszakított országrészek magyarságának gondjaival, a nemzeti kérdés történetével és bölcséletével kívánt foglalkozni, a fiatal magyar értelmiségnek teremtett fórumot. Egyik ösztönző mintájává vált az Erdélyi Fialok mozgalmanak, amely a Jancsó-fivérek aktív közreműködésével jött létre 1930-ban, s alapítói közé tartozott Dsida Jenő is.

Fábíán Dániel és Jancsó Béla között intenzív barátság és együttműködés bontakozott ki, amelyet a közös nemzeti gondokon kívül az azonos hivatás is motivált. Fábíán Dániel Jancsó Bélától ingyen példányokat küldött erdélyi terjesztésre József Attila *Nincsen apám, se anyám* című, 1929-ben megjelent kötetéből. (Előző kötete 1925-ben látott napvilágot Szegeden *Nem én kiáltok* címmel.) Idézett levelében ennek előkészületeibe avatta be Kuncz Aladárt is, fölkérve őt előfizetők gyűjtésére. Cseke Péter szerint Dsida Jenő is kapott belőle tiszteletpéldányt.¹³

Amikor 1929 decemberében Fábíán Dániel Kolozsvárt járt, Dsidával is találkozott.

József Attila és Dsida Jenő neve is föltűnik az Erdélyi Helikon 1930. januári számának abban az összeállításában, melyet Kuncz Aladár szerkesztett *Fiatalkor magyarok* (Vallomások és vélemények a magyar irodalom hivatásáról) címmel.

Fábíán Dániel az idő tájt a hódmezővásárhelyi városi kórházban végezte orvosi hivatását. Akkoriban József Attila is sűrűn meglátogatta ott élő rokonait, Makai Ödönéket. Így történt 1930 nyarán is, amikor

Fábián Dániel megkérte őt arra, hogy öntse megfelelő formába a Bartha Miklós Társaság általa megfogalmazott *Ki a faluba* című röpiratát. József Attila igencsak belenyúlt a szövegbe, nem csupán átstilizálta, lényegbevágó változtatásokat is eszközölt rajta.

Az elkészült röpirat – mely beszédesen dokumentálja a Bartha Miklós Társaság szellemiségével és céljaival való azonosulását – nemzettudatának korábban nem tapasztalt elmélyüléséről, gazdagodásáról tanúskodik. Gondolatvilágát és líráját is egyre inkább áthatotta az a fölismerés, hogy magyarságunkban sajátos, helyettesíthetetlen és pótolhatatlan értékek rejlenek, s „az emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk”.¹⁴ Kodály Zoltánra és Dosztojevszkijre hivatkozva taglalta a kozmopolita nevelés ártalmait. „Fel ne nőjön többé olyan nemzedék – hangsúlyozta –, amelyre Kodály Zoltán újfent elmondhassa: »A magyar intelligencia előbb eljutott Párizsba, mint a magyar faluba.«”¹⁵

A röpirat végül 1930. május 20-i keltezéssel és kettőjük nevével jelent meg Hódmezővásárhelyen. Szövege elementáris hatást gyakorolt az Erdélyi Fiatalok mozgalmára. Kántor Lajos idézi a koronatanú, Mikó Imre szavait a Jancsó Béla örökségét elemző tanulmányból, hogy „az erdélyi fiatalok [...] zsebükben Fábián Dániel és József Attila röpiratával (*Ki a faluba!*) indultak útnak”.¹⁶ A két szerző is – nem számítva a Korunk fanyalgásait – nagy népszerűségnek örvendett Erdélyben. (Ezen mit sem változtatott, hogy 1930. október 31-én – többek között Gál Istvánnal, Gunda Bélával, Kodolányi Jánossal és Simon Andorral együtt – mindketten kiléptek a Bartha Miklós Társaságból, amelyben a szélsőséges hangok egyre harsányabbá váltak. József Attila két év múlva

újra visszalépett a szervezetbe, mely időközben átrendezte sorait.)

Jó három héttel az idézett kiáltvány keltezése után, 1930. június 16-án József Attila Hódmezővásárhelyről levelet írt Dsida Jenőnek. Hangvételéséből – például az „Ölel rendelkezésedre álló barátod” záróformulából – ítélve ismeretségük korábbi keletű. Második mondatában személyes találkozásaikra is hivatkozott, amelynek a körülményeit máig nem sikerült tisztáznia a kutatásnak, s Kántor Lajossal (és Láng Gusztávval) együtt csak gyaníthatjuk, hogy Dsida egy számon nem tartott magyarországi utazásán futottak össze.¹⁷ Leveléhez tizennégy verset mellékelte azzal a kéréssel, hogy barátja helyezze el őket az Erdélyi Helikonban és a Pásztortűzben. Befejzésében említést tett a *Ki a faluba* című röpirat megszületéséről, ígérve, hogy a napokban az ő nevére is küld egy példányt.

Megható a levélnek az a részlete, amelyben egy erdélyi utazás terveit szövegeti, dokumentálva azt is, hogy említett találkozásuk színhelye nem Dsida szülőföldje volt: „Ha sorsom fordulna immár egy kissé, igaz örömmel néznék szét nálatok. Régi vágyam ez, ám Istenem nem juttat hozzá. Azt hiszem, tífelétek nem is ösmernek eléggé, annyira, hogy egy-pár hónapig, amíg körülnézhetnék egész Erdélyben, megélhetést is találjak. Igazán fáj a szívem, hogy Bécsset és Párizst, bár ujságot árulván, megjárhattam, de fajtám távolabbi rétjei felé ut még nem adatik.”¹⁸ Az utolsó mondat csaknem szó szerint egybecseng a *Ki a faluba* idézett részletével, Kodály Zoltán szavaival. Növeli hitelét, hogy tényleges szándékot takar. Jancsó Béla Fábián Dánielnek címzett leveleiből tudjuk, hogy valóban várták József

Attilát az idő tájt Kolozsvárra, mert szerették volna egybehangolni a kárpát-medencei magyar ifjúsági mozgalmak, közöttük a Bartha Miklós Társaság és az Erdélyi Fiatalok törekvéseit.¹⁹

Szalatnai Rezső visszaemlékezése szerint ugyanabban az évben, néhány héttel az idézett levél megírása előtt hasonló céllal készült József Attila a Bartha Miklós Társaság küldöttségének tagjaként Pozsonyba is, ahol a Sarló-mozgalom képviselőivel folytattak volna eszmecserét. Utazását csupán a véletlen hiúsította meg: lekészte a vonatot.²⁰

Ezek az adatok egybehangzóan és meggyőzően szemléltetik, mennyire szíven viselte a határon túli magyarok sorsát. Irántuk érzett szeretete mit sem változott a *Bús magyar éneke* megírása óta.

Dsida Jenő egy nappal a József Attila-levél keltezése előtt a Pásztortűz szerkesztője lett: a június 15-i szám jelentette be a szemlerovatban a két előző szerkesztő, Gyallay Domokos és Reményik Sándor távozását, s a címlapon már az új szerkesztők, Császár Károly és Dsida Jenő nevét tüntette föl. Június 29-én, tehát a szerkesztővé történt kinevezését követő első szám levelezési rovatában válaszolt József Attila hozzá írt levelére. „Hálásan köszönjük a beküldött kéziratokat. Nagy örömünkre szolgál, hogy az új magyar költészet egyik legtehetségesebb, fiatal beérkezettje munkatársaink sorába szegődik” – írta többek között. Megemlítette, hogy kérését már tolmácsolta az Erdélyi Helikonnak is, melynek 1929 szeptemberétől Kuncz Aladár volt a szerkesztője.²¹

A folyóiratnak ugyanebben a számában látott napvilágot József Attila *Nyár* című verse. Kántor Lajos determináltnak, Dsida ízlése szerint valónak ítélte a versválasztást.²² Intonációjában valóban a

„poeta angelicus” éteri hangja, az apró és tünékeny szépségekre is rendkívül fogékony természetszeretete szólal meg:

*Aranyos lapály, gólyahír,
áramló könnyűségű rét.
Ezüst derűvel ráz a nyír
egy szellőcskét és leng az ég.*

Később mindkét folyóirat József Attila további alkotásait jelentette meg. A Pásztortűz július 27-én közölte *Füst* című versét. Az Erdélyi Helikon József Attila-kiadványai is Dsida Jenő közreműködésének köszönhetőek, s nemcsak Kuncz Aladárhoz fűződő barátsága révén. Marosi Ildikó idézi 1930. április 18-án kelt, Bárd Oszkárhoz intézett levelét, melyben bejelenti, hogy „Kuncz Aladár távozni készül, s a Helikon szerkesztését is megosztottuk addig...”²³ Korántsem pusztán véletlen tehát, hogy az októberi számban a két költő együtt szerepelt: József Attila az *Arról, hogy belőlem, aki szarvas voltam, farkas lesz* és *Esik*, Dsida Jenő *Halvány rajz* című versével.

Barátságuk egyik legfontosabb dokumentuma az a recenzió, amelyet Dsida Jenő az Erdélyi Helikon 1931. májusi számában tett közzé József Attila *Dönts a tőkét, ne siránkozz* című kötetéről. Első bekezdésében azt a meglepő kijelentést olvashatjuk, hogy a versgyűjtemény utolsó oldalán látta: József Attilának „már 1929-ben jelent meg verseskötet” (a *Nincsen apám, se anyám*), amit, sajnos, nem ismer, s így a költőt sem ismeri „egészen”.²⁴ Egyszerűen elhallgatja, sőt leplezi barátságukat. Mindenképpen tudnia kellett előző kötetéről is, ha máshonnan nem, hát Szentimrei Jenőnek az Erdélyi Helikon

1929. októberi számában megjelent magasztaló és a költőnek nagy jövőt jósoló kritikájából. Ezt valószínűsíti, hogy ő is ugyanazokat az archaikus vonásokat észleli az új kötetben, amelyekre Szentimrei figyelt föl a *Nincsen apámban*. (Azt nem is említve, hogy – mint utaltunk rá – a versgyűjteményből Dsida Jenőnek minden bizonnyal saját példánya is volt, amelyet Jancsó Béla juttatott el hozzá a Fábíán Dániel által Kolozsvárra küldött ajándékkötetektől.)

Ezt a bevezetést Kántor Lajos a „kritikusi szerepjátszás” körébe utalja, illetve azzal az óvatossággal magyarázza, amelyet a Babits Mihály és József Attila között elmérgesedett viszony keltett szerzőjében.²⁵ Szerinte Babitsra utalhatnak ezek a mondatok is: „József Attila verseit szeretni vagy nem szeretni: ízlés dolga. El lehet képzelni jogos ellenérzést is ezekkel a versekkel szemben, valami kis fuldoklásfélélet ebben az atmoszférában.” Mindenesetre a körmönfont, tájékoztatlanságot mímelő indítás után még erőteljesebben hatnak az olvasóra Dsida Jenő csodálkozó, elismerést kifejező szavai: „Az utolsó évek magyar verstermésében alig emlékszem vissza könyvre, mely ennyire lekötött volna. [...] Egy-egy versén igaz művészet csillog. *De csillogása nem a drágaköveké, hanem a füvek reggeli harmatáé.*”

A továbbiakban – vitára ingerelve s némi leegyszerűsítéssel, de valós folyamatokat és összefüggéseket alapul véve – két teljes belső jogosultsággal bíró s egyformán értékteremtő ágra osztja a magyar költészet fejlődését. A kettéosztottság „csaknem egyidejű a magyar költészettel”, de „Kazinczy nyelvújításától kezdve egészen szembeszökő”. Az egyik „a magyar nyelv zamatos, erős, ősi törvényei szerint Adyig vezetett”. A másik „magába gyűjtötte a nyugati gondolkozás

összes mellékfolyóit”. Ennek partján „nyíltak ki azok a liliomok, melyek a Louvre kertjében vagy Stefan George háza előtt is nyílhatnak”, s „ez az ág torkollik Tóth Árpád, Babits és Kosztolányi pazarul csillogó, ideges, finom költészetébe”. „Ebben a pillanatban úgy érzem és ki merem mondani – állapítja meg –, hogy József Attila az Ady Endre költői útjának első igazi és helyes folytatója. Nem szellemet és ideológiát kapott József Attila Adytól, hanem intelmet: visszafigyelni őseink nehéz kongású, bibliás, de mégis üde és vadvirágszagú beszédére.” Illusztrációként teljes terjedelmében idézi a kötetből a *Bánat* című verset, amelyet az Erdélyi Helikon 1930. októberi számában még *Arról, hogy belőlem, aki szarvas voltam, farkas lesz* címen tett közzé. Idézi továbbá a *Kalevala*-hatást mutató *Áradat* egyik strófáját, melyben öt vándorló, munkát kereső szegény ősi finnugor átokkal sújtja a botosispánt, aki elkergette őket az uradalom tavától, melyben föl akarták frissíteni izzadt testüket. Az átok erejét és hatását a finn eposzból ismert gondolatpárhuzamok és bokros alliterációk a végletekig fokozzák. „Mint valami középkori magyar ráolvasás” – fűzi hozzá találóan Dsida.²⁶

Azt a feltevést, hogy az első bekezdésben tetten érhető alakoskodást és óvatosságot a József Attila és Babits között elmérgesedett viszony magyarázza, félig-meddig cáfolja is Dsida Jenőnek ez az alig leplezett, Ady Endre nevével is illusztrált állásfoglalása József Attila mellett. A Babitsot idéző s Kántor Lajos szerint némi iróniát is sugalló liliom helyett²⁷ – bár értékkülönbséget nem állapít meg a két vonulat között, amelyeknek a jellegzetességeit az idézett, frapáns és sokatmondó szimbólumokba tömöríti – a maga részéről, döntését stiláris eszközökbe rejtve s

a lilium létjogosultságát, szépségét sem megkérdőjelezve, a vadvirágot választja. Konceptiója azért is elgondolkoztató, mert József Attilát határozottan és következetesen irodalmunk urbánus vonulatához sorolták és sorolják. (Persze kicsordul ő bármiféle besorolás kávéskanálkájából.) Az az erdélyi lírikus hajol meg ennyi empátiával a „tősgyökeresen és lefordíthatatlanul magyar” költői hagyomány előtt, aki látványosan, a kisebbségi sors determinációival is dacolva követett nyugat-európai mintákat. Egyik legfőbb mestere az a Kosztolányi Dezső volt, akit az imént idézett felsorolásban közvetlenül Babits után említett meg. Ugyanakkor erőteljes hangsúllyal dicséri József Attila Villon-fordításait is, találóan „magyar Villonnak” nevezi őt, aki a középkor utolsó nagy francia költőjéből szegénylegényt formál, „nagyon is hortobágyi levegővel”.

Az elismerő szavak súlyát és érvényét nem csökkenti, hogy elmarasztalja József Attila akkori lírájának agitatív tendenciáját és frazeológiáját, mely „hideg fejjel *megtanult* programot és ideológiát” szajkóz, idegen az irodalom feladatától, ebből fakad mesterkéeltsége is. Hozzáteszi, hogy bíráló megjegyzései kizárólag esztétikai fogantatásúak: elsődlegesen nem *programjával*, hanem *költészetével* vitázik.²⁸ Tőle sem volt idegen a szegények, az elnyomottak, az üldözöttek iránti szolidaritás és szeretet gondolata, az ő világvéleményét és költészetét is erőteljes, az „imitatio Christi” eszméje és a kisebbségi lét tapasztalatai által ösztönzött szociális érzék hatotta át.

Barátságukról, egymás iránti kölcsönös nagyrabecsülésükről és szeretetükről Bóka László további adatokat is közölt. 1934-ben például levelet váltott Dsidával, akit szembesített a József Attila-kötetről

írt egykori kritikájával. Friss keletű álláspontját firtató soraira a következő választ kapta: „Ma már nemcsak programjával, de költészetével is egyetérték. Nincs nagyobb költészet ma az övénél. Gloria! Gloria! Gloria! Michael pápa egyet lép hátra, mögé, én lábához ülök, mint cselédke.”²⁹ Ez a vélemény csupán annyit változott 1931 óta, amennyit József Attila költészete is a két időpont között. Az illegális munkásmozgalomban elszenvedett személyes sérelmei is arra ösztönözték őt, hogy – egyre zengőbb és ékeőbb szavakkal – az egész nemzet nevében, az értelem és a humánus, a szellem és a szerelem nyelvén beszéljen, s levetkőzze az agitációs líra sztereotípiáit és szólamait.

A „Michael pápa” – Kántor Lajos szerint is³⁰ – egyértelműen Babits Mihállyal, az 1930-as évek anyaországi költőfejedelmével azonos. A róla itt megfogalmazott ítélet visszamenőleg is hitelesíti és megerősíti Dsida 1931-es állásfoglalását József Attila mellett kettenük viszályában. Az idézett szövegek talán annak megértését is segítik, hogy miért bánt Babits és a Nyugat ugyanolyan mostohán Dsida Jenővel, mint József Attilával. A folyóirat – bár több alkalommal próbált közlekedni hozzá, kéziratokkal kilincselte a szerkesztőségben, Babitsnak levelet írt, s szót emelt érdekében a nagy tekintélynek örvendő Bánffy Miklós is – egész életében egyetlen sorát sem közölte, neve a Baumgarten-díjasok listáján nem szerepel.

Arról azonban ékesszólóan tanúskodik az idézett vallomás, hogy Dsida Jenő lankadatlan és értő figyelemmel kísérte József Attila költői pályáját.

Bóka László – híven a klasszikus bölcsességhez – a másik felet is megszólaltatta. Egyszer kiejtette József Attila előtt Dsida nevét. Rajongva beszélt róla,

barátjának nevezte. Büszkén emlegette 1931-es kritikájának azt a passzusát, mely verseinek csillogását „nem a drágaköveké”-hez, hanem „a füvek reggeli harmatá”-hoz hasonlította. Elmondta, hogy leveleznek, s hogy Dsida meghívta, de „egyelőre nincs pénze az útra”. Tudta, hogy Dsida Benedek Elek védőszárnyai alatt indult el költői pályáján, s tudott egy szerelméről is.³¹

Ekkor már csak néhány év volt hátra mindketőjük életéből. Alig harmincon túl s mindössze fél esztendőnyi különbséggel haltak meg: József Attila 1937. december 3-án, Dsida Jenő 1938. június 7-én.

Tragikus sorsuk is magyarázza, hogy nevüket többen egymás mellé illesztették az 1930-as és 1940-es évek fordulóján. Takáts Gyula például „Dsida Jenő és József Attila emlékének” ajánlotta *Néma délután* című versét, melyből az elmúlás hangulata árad, s a költő *Családfa helyett* című kötetében jelent meg 1941-ben. Ugyanebben az évben Vajthó László *Két nagy halott* címen kapcsolta össze nevüket a *Mai magyar költők* című antológiában.³² Ezt tette az a névtelen szerző is, aki *Királyhágón innen – Királyhágón túl* című cikkében idézte föl emléküket a Székely Nép 1943. augusztusi számában. Méltatásukat e szavakkal vezette be: „Líránk két halhatatlanná vált halottjáról vázoljuk fel ezt a két apró vázlatot. Az egyik József Attila, a másik Dsida Jenő. Mindketten túl fiatalon hanyatlottak a sötét sírba. Tehetségük legszebb szirmait nem bonthatták ki éppen rövid életük miatt. Torzók, de töredékes mivoltukban is örök értékek.”³³

Az 1945 utáni időszak József Attilát a magasba emelte, Dsida Jenőt pedig a perifériára szorította. Olyannyira, hogy a *Hét évszázad versei* 1972-es kiadásának III. kötetében az 1174 oldalból Dsida

mindössze tizenkettőt kapott, szemben a József Attilának juttatott száz oldallal. Jékely Zoltán barátságukra hivatkozva, József Attila nevében kelt védelmére: „Nincs itt valami aránytévesztés, kérdezem magamban, s azt is, hogy a végtelen lovagiasságáról ismert igazságbajnoka, József Attila, erről tudomást szerezve, nem ajánlana-e fel egy marlborough-i gesztussal a neki juttatott száz oldalból akár negyvenet is?! (A köztetek történt levélváltás hangja megengedi ezt a feltételezést.)”³⁴ Pedig nem is ez jelentette Dsida Jenő negligálásának a mélypontját: 1979-ben Kálnoky László már azon háborgott, hogy a *Hét évszázad magyar versei* legújabb kiadásában egyetlen verssel sem szerepel.³⁵

Az 1989-ben bekövetkezett fordulat kedvező lehetőséget teremtett arra, hogy immár visszavonhatatlanul és aránytévesztés nélkül összekapcsoljuk emléküket.

Példázva azt is, hogy létezik az esztétikai dimenzióknak olyan magaslata, ahol a politikai és az ideológiai szempontok és következtetések mindenestül értelmüket és érvényüket veszítik.

„NEM HAL MEG SENKI SZEBBEN...”

Dsida Jenő a halál közelében

Kevés olyan örömtudó, napragyogású, a létezés iránti csodálattal és szeretettel annyira átítatott költői életművet ismerünk, amilyen Dsida Jenőé. Assisi Szent Ferenc-i megragadottságát és lényegességélményét személyes tragédiája motiválta: veleszületett, súlyos, akkor még gyógyíthatatlan szívbetegségben szenvedett. A sír szédítő mélységeivel lépésről lépésre szembenéző egészséges embernél gyorsabban és intenzívebben döbbenhetett rá a véget nem érő nagycsütörtök esték üzenetére, szívközelből megismerte s késedelem nélkül megtalálhatta az élethez vezető „zseniális utat”, a halált, melyről Hans Castorp elmélkedett *A varázshegy* című Thomas Mann-regényben. Annak fénytörésében nőtt benne olyan mitikus méretűvé és jelentőségűvé a világ s az egyszeri, megismételhetetlen élet szépsége.

Az elmúlás gondolata egész lényébe, minden idegsejtjébe beivódott. Ez formálta olyan tökéletessé érzékeiben és költészetében a „megkapaszkodás” ösztönét, s indította el őt otthonkereső, a tér és idő sorompóival dacoló szellemi expedíciójára. Otthon akart lenni a világban földrajzi és spirituális értelemben egyaránt: ezért szerette úgy szülőföldjét, Erdélyt, s ezért szerette úgy az Istent is, ölelte magához az egész mindenséget. Mindenekelőtt a miniatűr szépségek és az intim hangulatok költője volt. Az ősi keresztény bölcsesség öltött formát lírájában: Isten a legkisebbekben a legnagyobb, minél parányibb köreibe hatolunk a létezés egyetemes hálózatának, annál inkább megnő a termő rejtelmek övezete.

Sorsát – Lengyel Balázs szavaival¹ – krisztusivá avatta a folytonos készenlét az előre tudott, nem váratlanul rátörő halálra, mely elmaradhatatlan társként szegődött hozzá hétköznapijaiban is. *Be rossz!* című, az ősz, az elmúlás hangulatát idéző, 1925-ben a Pásztortűz hasábjain közzétett – köteteiben még meg nem jelent – versének egyik részletében megindító részvéttel és gyöngédséggel siratja, becézi a „korapusztult, zöld” leveleket: ezzel az „elszólás”-sal árulja el olvasóinak, hogy tudata mélyén mindig ott rejtőzik és folyton emészti őt a halálfélelem.² „[Én] a halálnak minden vacsoránál / külön tányért teszek asztalomhoz” – olvashatjuk *Rövid napló* című költeményében; „Jaj meg-megáll / a láb, mert fél, hogy sírba téved” – panaszoja *A sötétség verse*.

Költészetének egyik legfeltűnőbb sajátossága a halál megszelídítése, a halál-eufemizmusok kimeríthetetlen gazdagsága és sokszínűsége. Nemes Nagy Ágnes mutatott rá, hogy milyen páriát ritkító tudatossággal és következetességgel foglalta harmóniába szépségeszményét és haláltudatát.³ Különbékét kellett kötnie az elmúlással, amelynek csíráit egész életében a szívében hordozta. Lényét áthatotta a lélek halhatatlanságában, a legszebb álmai valóra válásában hívő keresztény ember sírig tartó reménysége, nyugalma és derűje is. A halált az elképzelhető legideálisabb díszletek közé helyezi, az erdélyi hegyek misztikus világa és a szerelmi mámor szolgál fedezékéül. *Szökevények a fák közt* című „révedező utópiá”-jában a lehető legszebb halálnemet álmodja meg magának. Az álomszép környezetben a mennyország követői is jelen vannak:

*Pislogó, piros rőzsetűznél, végtelen erdőn, halk
dalok közt, lassan lépkedő angyalok közt
simulok hozzád a lágy mohára... Zsongó gallyak
közt, angyalok közt
készülünk a kedves halálra.*

*Így dudolok az uccán... című versében is az erdő
idillikus, nyugtató és feledtető birodalmába menekül
a modern civilizáció, a nagyvárosi élet sivár és nyom-
masztó közegéből. Ott még a halál is tapintatos és
gyöngéd hozzá, a természet szépsége és varázsa,
örök körforgása, folytonos újjászületése enyhíti a
gyászt is:*

*Nem bújt el senki jobban,
nem hal meg senki szebben.
Úgy hull rám az örök csend,
úgy száll, keringve lebben,
ahogyan – míg a lombot
lágy szél fuvalma rázza, –
kis ájult gyík fölé
hull a levelek száza.*

*Szívemből kék virágot
sarjasztok kedvesen:
hadd bukkanjon reá
sétáló kedvesem,
ki két napig pirosra
dörzsölte szép szemét,
mivelhogy béke lettem,
boldog por és szemét.*

A rövidere szabott lét gyötrelmét, a mennyiségi
veszteséget a minőséggel, az élmények intenzitásával

és gazdagságával próbálta ellensúlyozni. Mindkét végén égette a gyertyát, kielégíthetetlen, csillapíthatatlan szomjúsággal szívta magába a szépséget és az örömet. Csoóri Sándor az öt érzék, a mámoros élet-szeretet költőjének nevezte.⁴

Átlépett a konvencionális magatartás erkölcsi normáin és időbeli korlátain is. Őt is elcsábították az ún. „kávéházi életforma” démonai. Életmódját nem a napszakok rendjéhez igazította, az éjszakák sötétsége és csöndje pedig kifejezetten felszabadító, ösztönző közegévé vált a személyiség legmélyebb és legtitokzatosabb erőinek. Ennek az életformának igen gazdag hagyományai vannak irodalmunkban, forгатókönyvét, szertartásait Krúdy Gyula alakította oly vonzóvá és tökéletessé. Dsidának is hozzáértő és tapasztalt idősebb mesterei voltak Hunyady Sándor és Kuncz Aladár személyében, akik egy ideig közös albérletben laktak ugyanabban a kolozsvári utcában, ahol Dsida Jenő és családja is élt.⁵ Gyakori éjszakai együttléteiknek nem az italozás, a duhajkodás, a tiszta öntudat eltompítása, ellenkezőleg: az értelem és a fantázia rejtett energiáinak a mozgósítása, a közös töprengés és vitatkozás, a kölcsönös évődés és viccelődés volt a lényege.

Az *utcaseprő* című verse bizonyára egy így átvirrasztott éjszaka konzekvenciáit összegzi. A költő hajnaltájt „dúdolva ballag” hazafelé „sok apró-cseprő dallal” szívében. Találkozik a munkáját végző utcaseprővel, aki „oly tisztességtudón” köszönti, hogy csordultig telik a szíve alázattal és szeretettel. A „szegény, piszkos utcaseprő” – aki az elemi létformák egyértelműségében és biztonságában él, alázattal teljesíti kötelességét, nem jellemző rá az értelmiségi észjárás spekulatív jellege és meddősége – példává

magasodik a szemében. Krisztust látja benne, ki seprí „a föld szennyeit”, s ki „világ bűnét” elveszi. Föltámadó büntudata ezt a kérést fogalmaztatja meg vele:

*Testvér, ha az üdvösségre jutsz,
Rólam el ne feledkezz!*

Magatartásának és költői világképének lélektani motívumait Áprily Lajos így elemezte: „Tudtuk róla, hogy rossz a szíve s csak óvatos, kiegyensúlyozott életmód adhat neki férfiéveket. Ő azonban fiatalos könnyelműséggel így fogalmazhatta meg magában a kérdést: Ha beteg szívem miatt úgyis meg kell halnom idő előtt, miért lohaszom magamban a lángot?”⁶ Épp ez a mohó és fékezhetetlen vágy az élet totális megismerésére és birtokba vételére; ez az egész mindenség felé kinyújtott és szélesre tárt kar, amelynek mozdulatában egyesült az első és az utolsó ölelés gesztusa; érzés- és gondolatvilágának ez a felfokozottsága; ez a kivételes izzású átélőképeség az egyik legjellemzőbb tulajdonsága Dsidának, erre vezethetők vissza költészetének legvonzóbb értékei is. Gesztusai mélyen bevilágítanak az emberlét eredendő titkaiba és törvényeibe, fölkeltik bennünk a teljesebb és hitelesebb élet vágyát, megmutatják, hogyan védekezhetünk napjaink uniformizálódó, elidegenedett, sivár valósága ellen. A pálya végén keletkezett és befejezetlenül maradt ciklus, a *Tíz parancsolat* utolsó versében például így szólít föl az örömteli, az egyszerűség, a szegénység értékeihez igazodó, Assisi Szent Ferenc eszményei szerint megformált életre:

*Felebarátod ökre, háza
után kívánságod ne légyen:*

*ilyen szegénységekre vágni
nagy szegénység és csúnya szégyen.
Orrodba édes illatot gyűjts,
szivedbe békét és mosolygást,
szemedbe fényt, hogy az utolsó
napon is tudj örülni folyvást
s eképpen szólj csak és ne mondj mást:
köszönöm, hogy tápláltatok,
hús, alma, búza, lencse, borsó!
Amint jó volt hozzám a bölcső,
tudom, hogy jó lesz a koporsó.
Ki most lefekszik, nem kívánta,
hogy földje legyen, háza, ökre,
de amit látott, gyönyörű volt
és véle marad mindörökre.
És övé marad mindörökre.*

A jelzett „zseniális úton” találkozott Istennel is, a világba vetetett, a halál és a semmi markában vergődő ember legfőbb metafizikai támaszával, minden hiányok betöltőjével. Költői világképe a keresztény értékrendben és hagyományokban gyökerezett. Egész életművére döntő hatást gyakorolt az evangéliumok üzenete, az „imitatio Christi” eszméje. Már a szeme villanásában, a tollfogásában ott rejtőzött és a természetesség, az egyszerűség evidenciájával szólalt meg mély keresztény hite. A görög pásztori műzsát idéző, a kereszténység motívumkincsével, reneszánsz derűvel átszőtt, mesés univerzumot formált vágyaiból, ahol az emberi teljesség, a boldogság nem kényszerül önfeladásra és kicsinyes megaluvásokra.

Nemcsak a költészet és a bölcsészet elvontságai-
ban, hanem mindennapjaiban is együtt élt Istennel.

Kolozsvári életének egyik legfőbb tanúja, lelkiatyja és barátja, Márton Áron püspök beszélt arról, hogy vallási kötelezettségeinek maradéktalanul eleget tett, a Karolina téri ferences templomban rendszeresen részt vett az egyházi szertartásokon, nem mulasztotta el a hívők számára előírt szentgyónásokat és szentáldozásokat sem.⁷ Egyik barátja arra emlékezett, hogy a templomi körmeneteken ő énekelte a legnagyobb odaadással és átéléssel az egyházi énekeket. A Spectator álnéven híressé vált újságíró, Krenner Miklós a ravatalánál elmondott beszédében fölelevenített egy megrendítő és fölemelő jelenetet: betegsége késői szakaszában egyszer otthon látogatta meg Dsidát, aki „a Mater Dolorosa kezét fogva, főnnhangon olvasott imakönyvből”.⁸

A mulandóság, az átmenetiség, az ideiglenesség tünékeny világából a végtelenséghez, az örökkévalósághoz fellebbezett, nem a földre, hanem az égre szegezte tekintetét. Verseiből a sejtelmes csodavárás, az otthon utáni vágy, az értelem- és boldogságkeresés nosztalgija árad. Rónay György ezeket a vonásokat fedezte föl az *Angyalok citeráján* című kötetben közölt fényképén, „kedves, okos, finom, tűnődő” arcán is, melyről „csendes, hontalan jóság” sugárzott, kamaszosan ámuló szeme sejtelmes távolokba révedt, titokzatos vágyakról beszélt.⁹ Első számú mesteréhez, Kosztolányihoz hasonlóan ő is a „vendéglét” élményét fejezte ki. A földi életet Isten képmásának és ajándékának, a Hozzá vezető út lépcsőfokának tekintette. Ki akart szabadulni a végesség börtönéből, az emberi sors korlátaiból és kelepceiből, amelyre személyes tragédiája nap mint nap figyelmeztette. A purgatóriumi állapot ideiglenességéből és átmenetiségéből a paradicsomi lét teljességére és tökéletességére áhítozott.

1926 júliusában írta *Robinson* című költeményét, melynek lírai hőisében az itt elemzett költői magatartás jelképét találta meg:

*És áll, csak áll a tenger partján,
háta mögött a zord sziget,
kúszó liánok, sötét erdő, –
és kémleli a nagy vizet.*

*A kék habok közt felmorajlik
valami zsongó halk remény,
s a Magány foglya térdre hull
a tenger sivár fövényén.*

*A láthatatlan messzeségben,
melyet már annyi álma rótt,
megérez és körülcirógat
egy eljövendő kis hajót.*

E sorokból már a legnagyobb Dsida-versek hangulata árad. Letérdepelve, karját ölelésre tárva várt ő is mentőhajóra, csodára, legszebb álmai beteljesülésére magányának és kiszolgáltatottságának szigetén. Ez az atmoszféra hatja át például *Jövendő havak himnusza*, *Fáraók sírja felé*, *Olvadó jégvirág*, *Ha valaki jönne...*, *Közeleg az emberfia*, *Messzire jöttem*, *Pásztori tájak remetéje*, *Tündéri éjben érkezel!* vagy *Olyan egyszerű* című költeményeit. Egyik legismertebb és legnépszerűbb verse, a *Nagycsütörtök* is annak a költőnek a portréját rajzolja meg, aki törött testtel, nehéz lélekkel, verítékező homlokkal vár csatlakozásra az emberi szívekhez a székelykocsárdi váróterem „fullatag sötétjében”. Az elérhetetlen vágyak Robinsonja szólal meg utolsó versében,

pályájának megdöbbenő és fölkavaró záróakkordjában is. A *Lássuk, vajon itt...* a kórházi szoba, a „matracsír” fogságában, „véres arcú réműletek között” zokogva konstatálja a végső tanulságot, hogy nincs szabadulás az e világi abszurdítások fogságából:

*Mindig vágytam délre, mióta élek,
úgy kószálni Athos ezüstös ormán
és a porló Akropolis kövére
hajtani főmet.*

*Boldog lennék már, de zokogva boldog,
bár ha eljutnék rogyadozva, mászva
bús betegszobám napos ablakáig.
Ez se lehet már.*

Purgatórium című verse logikus és szabatos választ ad a sors kihívásaira, a földi lét csapdáiban vergődő, a szenvedés és a reménytelenség démonikus erővel viaskodó ember számára szabadulást ígér, kinyitja előtte a végtelenség, az időtlenség kapuját:

*Csak egy út van innen a völgyből
és az a mennybe vezet.*

Megrázó, elgondolkodtató, ugyanakkor katartikus és fölemelő élmény nyomon követni, hogy ez az éteri hangú költő, aki folyton a halál közelében élt, annak minden gyötrelmével és konzekvenciájával szembenézett, hogyan készült föl utolsó útjára, hogyan járta végig annak stációit. Meg nem szakadó készenléti állapotnak, kivételes tudatosságnak a jelei tűnnek föl mind személyes magatartásában, mind műveiben.

Egy kicsit Assisi Szent Ferenchez vált hasonlatossá, aki így sóhajtott föl, amikor az őt megvizsgáló orvos közeledő haláláról tájékoztatta: „Isten hozott, halál testvér!” Megszívlelte, magáévá tette a hamleti bölcsességet: „Készen kell rá lenni”.

E megállapítások elsősorban életének záró szakaszára érvényesek.

Saját végzetére döbbsent például a nála mindössze hat évvel idősebb Balázs Ferenc korai halálában. A Mészkőn apostolkodó unitárius lelkész és író szíve 1937. május 22-én szűnt meg dobogni. Dsida Jenő *Balázs Ferenc ravatalára küldjük...* című lírai pártoszu nekrológiájában búcsúzott tőle. Személyes érintettségét is alig-alig leplezi, saját sorsáról is vall, amikor a heroikus életű pap halálának okait és körülményeit taglalja: „Balázs Ferenc lelke nagy és erős volt, de teste gyöngé és törékeny. A tüdőbaj még egészen fiatalon megtámadta szervezetét, s azóta egyre fejlődött a gyilkos kór, mind közelebb sodorva az értékes életet a korai véghez. Lassanként munkaereje is megtört, betegen és elhagyottan, végtelen nyomorúságban, lázasan feküdt a falusi paplakban. De még ereje végső megfeszítésével is dolgozott.”¹⁰

1937-ben feleségül vette régi szerelmét, Imbery Melindát. A polgári esküvőt július 22-én, az egyházat 31-én tartották. Még aznap Debrecenbe indultak, ahol a Nyári Egyetem ösztöndíjjal látta őket vendégül. Fölkeresték Csokonai síremlékét is. Ez az élmény ihlette a *Csokonai sírjánál* című verset, a transzszilvanizmus egyik legszebb lírai megnyilatkozását. Sorai annak a költőelődnek a példáját idézik, akit szülővárosa száműzött, hosszú bujdosásra kényszerített, s aki mégis a hűség parancsának engedelmeskedett, „mikor már sípolt a melle”: halálos betegen visszatért Debrecenbe.

Dsida az Erdély iránti, feltételt nem szabó, viszonzást nem váró és a halállal sem megszakadó hűség parancsát hallja a hantok alól, hallja és érti meg akkor, amikor már az ő szíve is az elmúlás ritmusát dobogja. A mélységből felhangzó szózat elnémulása után lelkében még tovább „zsong a zsoltár”, amelyet ez az emelkedett, végrendeletszerű fogadalom zár:

*Vándorbotunk, régi jussunk,
vígy a homokon!
Induljunk, hogy hazajussunk!
Ég veled, rokon!
Béborult a hűs ég,
hűs esője sír.
Hazahív a hűség
s otthonunk a sír.*

Utolsó hónapjaiban, amikor már egyfolytában Kharón ladikján ült, „byroni stanzákban” énekelte el hattýúdalát. *Tükör előtt* című ciklusában emlékeit idézte, számvetést készített életéről. *Tarka-barka strófák* című darabja 1938 májusában jelent meg az Erdélyi Helikon hasábjain. Benne a romániai magyar irodalom terepfölverői és magvetői, a „honfoglaló, nagy írónemzedék”, Reményik, Áprily, Tompa László, Kós Károly és a többiek előtt hajt fejet. A számvetés és a búcsú rezignált hangvételével fogalmazza meg:

*A véletek való baráti lét
avatta széppé életem felét.*

Ekkor már csak hetei voltak hátra. 1938. június 7-én este 8 óra 30 perckor lépett be „a holtak falujába”. Az önéletrajzi ciklus *A pántos kapukon túl*

című verse szerint – mely szintén az Erdélyi Helikon idézett számában látott napvilágot – gyorsvonattal tette meg az odáig vezető utat, s azt is előre megüzente egy „üstökös-galambbal”: „Este érkezem”.

Talán nemcsak ez a jóslata vált valóra, hanem a hozzá kapcsolódó másik is, s a „meszelt, parányi” égi állomáson valóban Kuncz Aladár fogadta őt és Kosztolányi. Személyükben képviseltette magát Erdély, és képviseltette Magyarország. Elküldte követét az a két szellemi műhely, amely a legközelebb állt ízléséhez: az Erdélyi Helikon és a Nyugat. A Nyugat első nemzedékéből üdvözölte őt első számú mestere és példaképe, a „vendéglét” élményét megszólaltató, a jajra a legszebb rímmel rácsapó poeta doctus, Kosztolányi. Az Erdélyi Helikon nevében a Nyugat eszményein nevelkedett kiváló esztéta és szerkesztő, a *Fekete kolostor* című remekmű alkotója, a transzszilvanizmus eszméjének Kós Károly mellett talán a legnagyobb tehetségű szószólója és egyik legjobb barátja, a „kávéházi életforma” szakértője, a hajnalig tartó irodalmi eszmecserék egyik főszereplője, Kuncz Aladár köszöntötte.

Ez a forgatókönyv minden alkotóelemében és összefüggésében átgondolt és hiteles. Költő aligha búcsúzott valaha is az élettől ilyen végrendeletszerű komolysággal és tudatossággal, ilyen megrendítő és szimbolikus érvényű vallomással.

Az önéletrajzi ciklus korrektúráját – amelynek második, befejező része már a halálhírével együtt jelent meg a folyóiratban – még ő végezte el betegágyán. Munkája közben így szólt feleségéhez: „Jó reklám lesz ez a Helikonnak, mert tudják, hogy meghalok”.¹¹

„CSONKÁN IS REGE-KINCS A TIÉD”

Versek Dsida Jenőről

Dsida Jenő a krisztusi kort sem érte meg, alig múlt harmincegy éves, amikor 1938. június 7-én „a holtak falujába” távozott. Korai halála egy fölfelé ívelő, a tökéletesség csúcsait ostromló költői pályának vetett véget.

Ezt akkor még kevesen ismerték föl ilyen evidenciaszerű bizonyossággal. Befogadása és megítélése – főként az anyaországban – hosszú ideig nem igazodott az életmű valódi méreteihez. Szűkebb hazájában, Erdélyben sokan becsülték és szerették, a határ innenső oldalán azonban olykor a legkiválóbbak részéről is fitymáló elutasításban volt része. Jól mutatja ezt az a közöny, amellyel Babits Mihály és a Nyugat viszonyult hozzá.

Néhány beszédes ellenpéldára is hivatkozhatunk, a legjelesebb hazai kortársak között is voltak olyanok, akik méltányolták költészetének sajátos értékeit. Közéjük tartozott például József Attila és Radnóti Miklós. A halálát megsiratók kórusában is föltűnik egy nagy név: Weöres Sándoré. Az ő Dsida emlékének szentelt verse kárpótol mások közönyéért és hallgatásáért. A korabeli erdélyi sajtóorgánumok pedig szinte kivétel nélkül jelentős alkotóhoz méltó hangnemben búcsúztak tőle.

*

A költők sorában a „helikoni triász” tagja, Tompa László szólalt meg elsőként. *A beteg Dsida Jenőhöz* című versét 1938 májusában írta.¹ Publikálására a „poeta angelicus” életében már ideje sem maradt.

Először az Erdélyi Helikon Dsida Jenő emlékének szentelt, 1938. augusztus-szeptemberi számában látott napvilágot a következő szavak kíséretében: „Ez a vers Dsida Jenő végzetessé vált betegségének hírére fogant meg írójában. Azonban a hír csak lassan mozgott és csak lassan is mozdíthatott. Mire a kész vers megjelenhetett volna: irodalmunk fájdalmas vesztesége már be is teljesedett. Így a vers mostani közlése már csak az idősebb testvér koszorúja lehet, amelyet könnyes szívvel tesz le fiatalabb testvérének korai sírdombjára.” A beteg költőt becéző és helytállásra buzdító vers túlvilágra szóló, megrendítő üzenetté alakult:

*Testvér, gyöngyszínű sejtelmek, hibátlan
Rímeik mestere – mester már a kezdés
Korán alig túl – hallom, láz epeszt és
Fekszel rendetlen szívvel, kízziláltan.*

*Te férfiban is örök csodagyermek,
Szépségshivő, a vers vitéze, hidd el,
Ma szükség van rád ékes rímeiddel,
Melyek zsvajra zengéssel felelnek.*

*Manap az embert annyi nyers, garázda
Rikoltás, jelszó, síp, dob hajkurássza –
Igézni kell, hogy félelmet felejtessen.*

*Igézd te is hát: lendülj újra nászba
Új szépségekkel – élesszen a verseny –
S inkább, ha tetszik, kapj hibát e versben!*

A költemény nagy alkotóra valló érzékenységgel és empátiával idézi meg Dsida Jenő szellemét. Elsősorban

a „poeta doctus”, a kiváló formaművész, a klasszikus strófászerkezetek játszi könnyedségű megszólaltatója előtt tiszteleg. Ezt a szándékot jelzi, hogy a legkötöttebb versformában, szonettben íródott. Hozzá igazodik szókinccse és képanyaga is, mindenekelőtt a jelzők expresszivitása és affektivitása. Dsida Jenő rímeit először a „hibátlan”, majd az „ékes” jelzővel minősíti. Ifjú vetélytársát „gyöngyszínű sejtelmek, hibátlan rímek mestéré”-nek, „örök csodagyermek”-nek, „szépségshivő”-nek, „a vers vitézé”-nek becézi. Az egykori sámánok, varázslók hatalmával, az „igézés” képességével ruhazza föl. A „szépség” és az „igéz” szavak az ismétlés révén is nyomatékot kapnak.

Tompa László szerint Dsida Jenő alkotói módszere és költői világképe a legméltóbb és a leghatékonyabb válasz a kor embertelenségére: annak „nyers, garázda rikoltására”, „a jelszó, a síp, a dob” zsvivájára „zengéssel” felel.

Az idézett motívumok jelentését, diktatúra- és háborúellenes tendenciáját világítja meg a *Mind menetelünk* című, 1937 szeptemberében keletkezett Tompa-vers, mely ezekkel a strófákkal kezdődik:

*Dobpergés, kürtjel, harsány és rekedt
Vezéri szavak, lázas tömegek.*

*S menetelés, – jaj, nincs ellene szer:
Már-már az egész világ menetel.*

*Ez jobbra, az meg balra, s aszerint
Minden egyesén olyan csapat-ing.*

*Vörös ing, barna, kék, s többféle más –
Csak a fehér már szinte lázadás.*

*Mikor mindenki farkasként üvölt,
A báránynak rossz hely megint a föld.*²

A költő – fogalmazzák meg a további versszakok – nem akar több menetelést látni, a mezőre menekül, amely „gyűlöletre parancsot nem ad”: a virágok lázadó fehér színében, a nap fényében, a víz csobogásában, a madarak röptében gyönyörködik, s „a béke énekét” dúdolgatja.

Ezt az ars poeticát, a Dsida Jenő által is képviselt emberi és költői magatartás üdvözítő voltát, a szépség, a szelídség, a szeretet létjogosultságát és időszerűségét ismétli meg néhány hónap múlva *A beteg Dsida Jenőhöz* írt versében. Mintha Tompa László oldalán Dsida is föltűnt volna azon a jelképes mezőn, amint – *A költő feltámadása* című versét idézve – „elrohan alkonyi fényben / egy lángszinü lepke után”. S mintha a messze távolból, az elefántcsonttorony éteri magasságából Babits Mihály is intgetett volna feléjük, aki utolsó pályaszakaszában egyre megrendültebb és szenvedélyesebb hangon, a „vétkesek közt cinkos, aki néma” elszántságával és tudatosságával ostorozta kora barbárságát.

A vers szellemes és megindító fogadalommal zárul, alkotója szerényen és alázatosan fejet hajt a nála huszonnégy évvel fiatalabb „testvér” előtt: ha meggyógyulna, legyőzné hiúságát, s még azt is elviselné, ha versében „hibát” találna.

*

Az anyaországban Weöres Sándor írt szép búcsúztatót az erdélyi költő halálakor *Dsida Jenő emlékének* címmel:

*Oly szomorú, ha nemes fát tép ki a szél gyökerestől.
Fájdalmas, ha a mű csonka lesz, abbamarad.
Csonkán is rege-kincs a Tiéd – de kívánhat a lélek
porba-lökött hontól üdvöt a tiszta dalért?
Hogyha ez ör-népben van erő még, óvni a kincset,
Téged, Széphangú! nem feled el sohasem.*

Az idézett versben megrajzolt Dsida-kép, a benne megfogalmazott ars poetica feltűnő egyezéseket mutat Tompa Lászlóéval. Weöres Sándor is „poeta doctus”-hoz illő, szigorú szabályokhoz igazodó műfajt és ritmusképletet választott a költőtárs előtti tisztelgésre: a disztichon ritmusában megformált epigrammát. Tompa László versének a „szépségshivő” a kulcsszava, Weöresének a nagybetűs írásmóddal is kiemelt „Széphangú”. A Tompa-vers frazeológiája idéződik néhány, a Dsida-életművet minősítő kifejezésben is (pl. „nemes fa”, „rege-kincs”, „tiszta dal”). A költői örökségben rejlő kivételes értékek megnevezésére szolgáló „kincs” szó holdudvarát és súlyát az ismétlés is növeli. A „porba-lökött hon” jelzős szerkezet Tompa Lászlónak a kor agresszivitása miatt érzett nyugtalanságára emlékeztet.

Ebben a versében a XX. század egyik legkiválóbb magyar költője és talán a legnagyobb formaművésze ütötte rá zsenijének a pecsétjét Dsida Jenő költői örökségére.

Ma már kétség sem férhet ahhoz, hogy a múltó idő Tompa László és Weöres Sándor próféciját igazolta.

*

Disszonáns, a két idézett alkotással pörölő hang is vegyült a Dsidát sirató versek kórusába. Szentimrei

Jenő Levél elköltözött ifjú pályatársam után című költeménye három hónappal a temetést követően, a Korunk 1938. szeptemberi számában látott napvilágot.³ A folyóirat főszerkesztője, Gaál Gábor a következő szavakat fűzte hozzá: „Ez a vers a szép tehetségű, fiatalon elhunyt Dsida Jenő halála alkalmából íródott. Szerzője a fájdalom és gyász hangulatában nem akarta közrebocsátani. A Korunk szerkesztősége azonban hónapokkal a gyászeset után, mint a kegyelet egyik méltó, bár nem feltétlenül magasztaló hangját nem látta céltalannak megszólaltatni. A vers művészi és emberi igazsága a közlésnek minden más indoklását fölöslegessé teszi.”

A verset ne az utókor lekezelő fölényével olvassuk, ne ítélkezzünk róla a megírása óta eltelt idő letisztultabb értékrendje szerint! Idézzük föl az 1938-as Európa kétségbeejtő erőviszonyait, tragikus ellentmondásait, fenyegető távlatait, amelyek méltatlan vitába sodorták a két tiszta szándékú, teljes belső jogsultsággal rendelkező, jelentős alkotót:

*Kedves fiam, Jenőke, kit a szárnyas
Regebeli mén elragadt s repít,
Ki ott bolyongsz az alvilági árnyas,
Derengő Léthe-réten – haj, mi itt
Vonszoljuk létünk, míg sorsunk megágyaz
S követhetjük súlytalan lépteid –:
Hogy megnyílt sírod mellett nem lehettem,
E gyarló rigmus búcsúzzék helyettem.*

*Mások, akik siratni jobban tudnak,
Elzokogták, ki voltál és ki vagy.
Szobrot emeltek néked és maguknak
Szavakból, mert gyászuk szavakban nagy.*

*E szép szavak nem is mindig hazudtak,
Ám egy sem sírt fel: „Jaj, ne menj! Maradj!
Annyi rím vár itt leírni való.”
Költő-vetélytárs csakis halva jó.*

*Ezért nem búcsúztatlak én, Jenőke.
Bírád voltam, az is maradok.
Lírám e lírátlan kor megölte
S kinek lova nincs, baktasson gyalog.
Miből még adhatnék: erkölcsi tőke,
Nem érték, ugye? Legtovább ha jog
Éhenhalásra, hulló tengődésre.
De aprópénzre én nem váltom mégse.*

*Emlékszem rád, a szóke kisfiúra,
Ki balkezét szívére nyomva verselt,
Kin nem fogott szülői gond, se kúra,
Mert örömet, bort, lányasszonyt kevesellt.
Új mámort hajszolt új s új dalra gyúlva...
S mert hivatalos költőkben kereslet
Mindig nagyobb volt, mintsem a kínálat,
Odavezérelt vak dicsőség-vágyad.*

*Elek apótól, ki dajkált, tanított,
Kanyargós út vezet, fiam odáig,
Hová téged lidércfény irányított,
Hogy elszürkölj – mert elszürkültél ám így! –
Ne hidd, hogy itt, sírod felett nagyítok:
Költő ha mást kiszolgál, nem világít!
Mert szolgálni és kiszolgálni kettő,
S Téged szolgálni küldött a Teremtő.*

*Most aztán, sírodnál, felzeng a kardal,
(Költőnek még legjobb meghalni, hidd el),*

*Ám ha idején számot vetsz magaddal
S az elibéd tolt borra rászólsz: vidd el,
Vidd innen, sátán, én e szolgálhaddal
Nem kvaterkázok! S égő könnyeiddel
Magadra is maradsz az asztal sarkán:
Okos szó ez lett vón egy költő ajkán.*

*Lakájok közt elpusztulni lakájul
Annak, ki félistennek született,
Ily sorsba még ép szív is belefájdul,
Hát a megpróbált, mely alig ketyeg!
Örülj, Jenőm, hogy most eged kitárul
És vándortarisznyád vállra vetheted:
Tisztább a rím ott, salaktalan, tiszta.
Ki odament, még sohse vágyott vissza.*

*A méltatlankodás beszél belőlem.
Szerettelek s nagyon sajnáltalak.
Eltévedtél incselgő útvesztőkben,
Hova becsaltak mézes szép szavak.
Színes tollú madárkát látni törben,
Amint vergődik, míg szíve szakad,
Ó fáj nagyon. S nem volt erőm, hatalmam,
Hogy visszatartson, bármiként akarjam.*

*Köszöntsд nevemben Elek nagyapót.
Hogy fog örülni, hogy megtértél Hozzá!
Mondd el neki: szobrot itt nem kapott,
De műve él, még rozsda nem fért hozzá.
S bár mosdótálunk habra hány habot,
Azért még páran nem váltunk kalózzá.
Hirdetjük jöttét Jónak és Igaznak,
Míg vak erők fejünknek irgalmaznak.*

*Ami belőled itt maradt közöttünk,
Karcosból sűrű, édes borrá érik.
Alig fut el pár esztendő fölöttünk
S kristálypalackban, drága pénzen mérik,
(Kufárok persze). Mi ünneplőt öltünk,
Úgy kóstolgatjuk. Kik tűzzel dicsérik
A más borát, nem mind jóféle szerzet.
De akik némán szürcsölik: szeretnek.*

A költő Dsidához fűződő viszonya a vers megírása előtt konfliktusmentes, hosszú ideig baráti volt. Előszörban Benedek Elek személye kötötte össze őket. Szentimrei Jenő az Erdélybe 1921 augusztusában hazaköltözött „székely mesemondó” egyik leghűségesebb támasza és segítője volt. Ha útja Kisbaconból Kolozsvárra vezetett, náluk kapott szállást. A Cimborát is ő alapította, s adta át rövid idő múlva „Elek nagyapó”-nak. Feleségével, a szép hangú, Bartók- és Kodály-dalokat éneklő Ferenczy Zsizsivel együtt állandó szereplője volt Benedek Elek és a székely írócsoport irodalmi turnéinak. Jellemző és sokatmondó epizódja kapcsolatuknak, hogy amikor a hetvenedik éve felé közeledő mester, a fiatal székely írók példaképe és pártfogója 1928 júniusában az „írói grupp” székelyudvarhelyi föllépésén „szózatot” intézett az erdélyi magyar értelmiséghez, hogy fogjanak össze, hozzák létre a Székely Népművelő Társaságot, fölhívására egyetlen válasz érkezett, melyet Adorján Ákos álnéven Szentimrei Jenő írt. Benedek Elek hozzá intézte híres utolsó levelét, amelynek a megfogalmazása közben, a legendássá vált mondat, a „Fő, hogy dolgozzanak...” papírra vetése után kapott végzetes agyvérzést. Felesége önként követte a halálba. Temetésükön Szentimrei Jenő is beszédet mondott.

Nem tudta befejezni, mert elcsuklott a hangja, s vele együtt zokogtak a gyászszertartás résztvevői.⁴ Benedek Elek emlékének ajánlotta egyik legszebb versét, a *Vágtat az élet* címűt.

Ha Szentimrei Jenő Benedek Elek egyik legkedvesebb „székely fia” volt, Dsida Jenő a legkedvesebb „Cimbora-unokája”. Ő indította el költői pályáján, a tőle kapott erkölcsi útravaló élete végéig kitartott. 1923 és 1928 között a legtöbb alkotását a Cimbora hasábjain közölte. 1925-ben Benedek Elek Kuncz Aladárnak címzett ajánlólevelével indult Kolozsvárra, hogy beiratkozzon a jogi egyetemre.

Barátságukról meggyőző képet ad az a levél, melyet Dsida Jenő 1929. március 4-én írt szüleinek. Arról számol be, hogy az előző két napot Marosvásárhelyen töltötte, s megtartotta székfoglalóját a Kemény Zsigmond Társaságban, amely február 24-i választmányi ülésén rendes tagjává választotta. Vele együtt tartott székfoglalót Szentimrei Jenő is, aki felesége társaságában érkezett a városba. Dsida Jenő hozzájuk közeledett a legnagyobb bizalommal, velük töltötte a legtöbb időt. Együtt foglaltak szállodai szobát. Egyszer hármasban mentek el vacsorára Molter Károlyékhoz. Az újságíró klubból, az Árvaház teaestélyéről is együtt „lógtak meg” a Miss Marosvásárhely megválasztását követően, melynek tíztagú zsűrijében Dsida Jenő is helyet kapott.⁵ Ellentétnek, feszültségnek akkor még semmi jele nem volt közöttük.

Elhidegülésük az 1930-as évek második felében következhetett be. A fasizmus, a fajelmélet európai térhódítása radikalizálta az egyébként is progresszív eszméket valló Szentimrei Jenő világnézetét, mind szorosabb kapcsolatba került a marxista Korunk írói körével, amellyel viszont Dsida Jenő

semmiféle közösséget nem vállalt. Az idézett vers indulatos hangját még inkább megérteti, hogy Dsida Jenő lapját, a Keleti Ujságot s a Szentimrei Jenő által támogatott Ellenzéket és Brassói Lapokat eszmei-világnézeti ellentétek választották el egymástól. A politika útvesztőiben eligazodni nem mindig tudó „poeta angelicus”-t megpróbálták kijátszani a demokratikus és antifasiszta egységfrontot meghirdető Vásárhelyi Találkozó ellen is.⁶

Mindez persze még együtt sem menti, csupán magyarázza a Szentimrei-vers elfogultságait és vádjait. Értékrendje akarva-akaratlan a baloldali eszmék jegyében szerveződő, dogmatikus, sematikus nézeteket hirdető kortárs irodalom irány- és aránytévesztéseit követi. Az alkotást elsősorban nem esztétikai, hanem ideológiai és politikai követelményeknek rendeli alá. A szűkkeblűen felfogott „közéleti költészet” programját és elveit hangoztatja, alig ejtve szót arról, hogy minden eszmeiség csak akkor érvényesül igazán, ha a mű mindenekelőtt az esztétikai követelményeknek tesz eleget. A költő magatartását, magánéletét is szigorú erkölcsi mérce alapján ítéli meg. Azzal vádolja meg őt, hogy érdekből, dicsőségvágyból kétes társadalmi erők szolgálatába szegődött. Benedek Elek eszméinek következetes valóra váltását kéri számon tőle. Szemrehányásokat tesz vélt hedonizmusáért is. Dsida Jenő élete és költészete nem igazolja ezeket a vádakot. Szentimrei Jenőben kontroll nélküli indulatok munkáltak, féligazságokat nagyított föl és torzított el. Az egyéniségétől és költészetétől idegen, itt-ott dühös és személyeskedő hangvétel valamilyen súlyos, föl nem derített egyéni sérelmen is alapulhat.

A versben hangoztatott nézeteknek az 1930-as évek végén, a fasizálódó és katasztrófa felé rohanó

Európában természetesen még egészen más akusztikája volt, mint a második világháború után. Ha olvassuk, óhatatlanul eszünkbe jut Dsida Jenő későbbi sorsa is, mellőztetése az 1950-es és az 1960-as években, mely a Szentimrei-versben megfogalmazottakhoz hasonló elveken és vádakon alapult. Ez is fokozza ellenérzésünket és szorongásunkat. Mindettől maga a költő is visszariadt, s pontosította, jórészt revidálta korábbi nézeteit.

Az Utunk 1956–57-ben lezajlott Dsida-vitájában Szilágyi András erre a versre hivatkozva marasztalta el Dsidát, s utasította vissza Panek Zoltánnak az életmű újraértékelését sürgető érveit. Ez Szentimrei Jenő számára elfogadhatatlannak bizonyult. *Fej vagy írás?* című hozzászólásában elhatárolódott Szilágyi András merev, kirekesztő álláspontjától, s a szenvedélyes hangú, szélsőséges véleményeket ütköztető polémia-ban kiegyenlítő, békéltető szerepet játszott. Utolsó bekezdéseiben megemlítette, hogy néhány hete meglátogatta őt Áprily Lajos, s azzal a hírrel örvendeztette meg, hogy a budapesti Szépirodalmi Könyvkiadó új Dsida-kötet összeállításával bízta meg. Ugyanez a kiadó válogatott Áprily-kötet kiadására is készül. Arra kéri az illetékeseket, hogy erről a két versgyűjteményről a román–magyar közös könyvkiadási egyezmény megkötésekor valamiképpen meg ne feledkezzenek. Az az alkotó hajtott így fejet a romániai magyar költészet két legnagyobb formaművésze előtt, aki idézett versében az esztétikai és poétikai követelményeket csaknem teljesen mellőzve, hibásan kitöltött, csupán ideológiai és politikai igényeket hangoztató, eleve érvénytelen számlát nyújtott át Dsida Jenőnek.

Ez a fejtegetés vezette nyugvópontjához az eszmecserét, jelentős mértékben hozzájárult ahhoz,

hogy megszülessen és néhány hónap múlva úgyszin-
tén az Utunk hasábjain megjelenhessen Földes
László *Dsida Jenő költészete* című vitazáró tanul-
mánya, amely a Dsida-örökség higgadt, a világnézeti
szempontokon túlmutató elemzésére tett kísérletet.
Bár a kor frazeológiáját ő sem tudta kikerülni, meg-
győző érvekkel igazolta, hogy egy életmű értékes
lehet akkor is, ha nem mindenben felel meg az idő-
szerű ideológiai követelményeknek, az akkor divatos
irányzatokon kívül más esztétikai mércék és értékek
is léteznek.⁷

Ezt a konzekvenciát a Szentimrei-vers néhány, a
költőtárs iránti szolidaritás és szeretet hangját meg-
szólaltató részlete – mindenekelőtt utolsó strófája –
magától értetődővé teszi.

*

Tompa László idézett versével együtt jelent meg
az Erdélyi Helikon hasábjain Ormos Iván *Pantheon*
című ciklusának az a részlete, melyet Dsida Jenő
halála avatott időszerűvé. Soraiiban az alkotó az
1930-as években eltávozott nagy magyar költőket és
írókat siratta el. Először az anyaországiak, Móra Fe-
renc, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Krúdy Gyula,
József Attila és Nagy Endre emlékét idézte, majd két
erdélyiét:

*Transzilván hantokról borul
emlékezésem két máglyalelkű, holt baráttra,
Balázs Ferencre, ki a nagyvilágból hazatérve
– tudta: nem sok lehet már hátra –
munkába kezdett. Népéhez tapadt,
Mészkö fölé csillagot gyujtott*

*s mikor pusztító lázban minden összeomlott,
önnön művévé foszlott: lett biblia a rög alatt.*

*...S Dsida Jenőre, ki hősi akarással
szívének riadt s zilált ütemét legyőzve
búcsúzni megállt a vers-tükör előtt,
hogy emlékek s üzenő éj fényeinél vetkőzve
lelje meg, ki ember volt s ki fájt: magát,
s byroni stancák örökzenéjű vizén
sodródva parttól egyre messzebb
énekelte el korára visszahullt hattyúdalát.*

Balázs Ferencet és Dsida Jenőt nemcsak erdélyiségük, hanem rövid és heroikus életük, közös mártíromságuk alapján is egybekapcsolja a versrészlet. Mindketten alig harmincon túl haltak meg súlyos és méltósággal viselt betegségben: Balázs Ferencet a tüdőbaj harminchat, Dsida Jenőt veleszületett szívbetegsége harmincegy évesen vitte a sírba. Mindkettőjük jellemzéséhez fölhasználja egy-egy művüket, melyeket szimbólummá avat: Balázs Ferencről az önéletrajzi elemekkel átszőtt szociográfia, *A rög alatt*, Dsida Jenőtől a pálya végén írt önéletrajzi ciklus, a *Tükör előtt* címét csempészi a szövegbe.

A rög alatt szerzője fiatalon „bejárta a kerek világot”. Egyházi ösztöndíjjal az angliai Oxfordban és az Egyesült Államok-beli Berkeleyben tanult. Rabindranath Tagorét és Gandhit is fölkereste Indiában, majd nagy erdélyi elődeihez, például Apáczai Csere Jánoshoz és Misztótfalusi Kis Miklóshoz hasonlóan – dán feleséggel az oldalán – hazatért apostolkodni Erdélybe. 1930-tól haláláig egy kis faluban, Mészkon volt unitárius lelkész. Szövetkezetet alapított, vasárnapi iskolákat és tanfolyamokat szervezett, krisztusi

hittel és küldetéstudattal szolgálta híveit. A faluért folytatott küzdelmeit foglalta össze *A rög alatt* című szociográfiájában.

Dsida Jenő *Balázs Ferenc ravatalára küldjük...* című, lírai pátoszú nekrológiájában búcsúzott el hat évvel idősebb kor- és sorstársától, aki 1937. május 22-én hunyt el Tordán. Többek között ezekkel a szavakkal jellemezte őt: „A Kőrösi Csoma Sándorok és Bölöni Farkas Sándorok fajtájából való ember volt, akit nyughatatlan vágy, a megismerésre való szüntelen epekedés kergetett világgá, de mindig azzal a céllal, hogy az így szerzett tapasztalatokat és tudásokat imádott népének, az erdélyi magyarságnak szolgálatába állíthassa.” Saját végzetével is szembesült, amikor az unitárius pap korai halálának okait és körülményeit, a „gyilkos kórral” vívott küzdelmét és fanatikus, ereje végső fellobbanásáig töretlen tettvágyát jellemezte.⁸

Alig telt el egy esztendő, amikor Ormos Iván verse Balázs Ferencsel együtt az idézett nekrológ alkotóját is elsiratta.

Talán az sem pusztán véletlen, hogy az Erdélyi Fitaloknak az a száma, amely megemlékezett Dsida Jenő haláláról, közvetlenül az őt gyászoló összeállítás előtt László Dezső *Balázs Ferenc transzilvánizmusáról* szóló értekezését közölte.⁹

*

Az 1945-ös korfordulót megelőző időszakból még egy alkotás őrzi Dsida Jenő emlékét, Takáts Gyula *Néma délután* című költeménye. Témánkhoz a „Dsida Jenő és József Attila emlékének” címzett ajánlás kapcsolja:

*Máringó füttyöget a kert zugán,
a ház körül sétál a délután.
Pár holt barátom versét olvasom.
Sötét a fenyvesünk, mint fájdalom.*

*Már lassacskán értem az éveket,
úgy vesznek körül, mint a gyászkeret,
és a lugasnak mélyén látom őt,
az évszakokat forgató időt.*

*Zöld almalombbal felém integet.
Ropog a lépte, mint korallsziget,
s e verset rovó ceruzám hegyén
sugallata izzik, akár a szén.*

*Vigasztalj Muzsám! Fáradt homlokom
engedd anyás öledbe hajtanom,
mint tincseit kuszáló kis gyerek,
melled eprein tán békét lelek.*

A költő Kárpátalja hazatérését követően, az 1939–40-es tanévben a munkácsi gimnáziumban tanított. Versét új állomáshelyén írta, s *Családfa helyett* című kötetében látott napvilágot 1941-ben. Az elmúlás hangulata árad belőle, ez magyarázza ajánlását is. A korról, a *Néma délután* keletkezési körülményeiről címében is sokat mondó versgyűjtemény megjelenésekor Takáts Gyula kereken harminc éves volt: ezt az életkort kevéssel élte túl az a két költőtárs, akiknek a nevét a dedikációban egymás mellé illesztette.

Számunkra ez az ajánlás, a két költő nevének az egybekapcsolása teszi izgalmassá és fontossá az ihlet legszerencsésebb pillanataiban született, gyönyörű

verset. Dsida Jenő és József Attila emléke az idő tájt nemcsak Takáts Gyulában, hanem másokban is összefonódott. Erre indítékot szolgáltatott, hogy azonos korosztályhoz, nemzedékük legtehetségesebb tagjai közé tartoztak, és mindketten fiatalon s mindössze fél esztendőnyi különbséggel haltak meg: József Attila 1937. december 3-án, Dsida Jenő 1938. június 7-én. Vajthó László *Mai magyar költők* című, 1941-ben megjelent nevezetes – a *Psalmus Hungaricus* is közreadó – antológiájában *Két nagy halott* címmel kapcsolta össze nevüket, s jellemzésüket ezekkel a szavakkal vezette be: „S most szenteljük figyelmünket az új nemzedék két nagy halottjának – mindkettőjükön korán, túlságosan korán teljesedett be a végzet. Sorsuk – Dsida Jenő betegsége és József Attila garabonciás vándorlása, szegénysége – Csokonait idézi fel bennünk: költészetük is sokban és tudatosan vállal rokonságot Debrecen halhatatlan poétájával.”¹⁰

Az 1940-es években még nem volt köztudott, hogy Dsida Jenő és József Attila között mély és tartós barátság szövődött, hogy ismerték, szerették és támogatták egymást. Nevük összekapcsolását ez a később közismertté vált tény is szentesíti.

*

A második világháború utáni időszak negligálta Dsida Jenő emlékét. Lekicsinylő hangsúlyokkal grófok barátjának, kismesternek, az öncélú szépség és az absztrakt humánium költőjének bélyegezték, aki miniatürizálta, az izolált én feneketlen kútjába süllyesztette a világot, s akinek főbenjáró „tapintatlanságai” közé tartozott erdélyisége, igyekeztek is

le mosni róla ezt a „szégyenfoltot”, megtagadva lírájának a szűkebb haza hagyományával és a kisebbségi léttel összefüggő értékeit.

Eddigi ismereteink szerint nevét az 1960-as és az 1970-es évek fordulójáig senki sem idézte a költőutódok közül. A hallgatást az 1958-ban megjelent, Áprily Lajos által összeállított és előszavazott *Tóparti könyörgés*, az 1965-ben közzétett, Katona Tamás gondozta *Arany és kék szavakkal* és az 1966-ban a Romániai magyar írók sorozatban napvilágot látott *Versek* című kötet sem törte meg.¹¹

Először Szilágyi Domokos *Búcsú a trópusoktól* című, 1969-ben megjelent kötetének kimagasló, létösszegző utolsó verse, az *Ez a nyár* adott hírt róla, legalábbis a beavatottnak. Befejező sora a *Nagycsütörtök* költőjét keltette életre, aki a székelykocsárdi váróterem „fullatag sötétjében” várt csatlakozásra az emberi szívekhez törött testtel, nehéz lélekkel, verítékező homlokkal. Hasonlóképpen cselekszik Szilágyi Domokos is, amikor kiül „a közös mennybolt alá”, s arra vár, hogy hajnalra derüljön „éjszakánk az éjszakában”:

*s most és mindörökké, kérges reménnyel, várunk
a hajnali csatlakozásig.*

A „csatlakozás” szó itt természetesen a megváltás művének kiteljesedését, a feltámadást jelenti, az egyetlen olyan lehetőséget, amely az adott történelmi helyzetben a költő és az általa képviselt emberiség számára vigaszt és reményt nyújt.

Név szerint és egész versre szóló érvénnyel egy pályakezdő erdélyi lírikus, Bágyoni Szabó István *Utcaseprő* című verse elevenítette föl a „poeta angelicus” emlékét az 1970-es évek elején. A művet mot-

tója szerint „egy Dsida-hangulat”, Az *utcaseprő* mitikussá formált lírai hőse ihlette. Megalkotását mindenekelőtt az akkori Kelet-Európa legkegyetlenebb diktatúrája és az erdélyi magyarság szomorú sorsa ösztönözte: ismét égető szükség van a Szilágyi Domokos által is epedve várt megváltásra, arra a Krisztussal azonosított utcaseprőre, ki sepri „a föld szennyeit”, s „világ bűnét” elveszi.

Bágyoni Szabó István a vers megírásakor hoppon maradt tanárként Tordán dolgozott egy turisztikai hivatalban, eredeti hivatását pedig óraadóként egy szomszédos településen, Harasztoson gyakorolta. Kenyéradó gazdáik abban a kegyben részesítették, hogy hetente egy napot az erdélyi magyar kultúra központjában, Kolozsvárt tölthetett. Gyakorta megfordult egy Moldován névre elkeresztelt sörözőben, amelynek a tükörfala mögött a közhiedelem szerint szekusok rejtőztek. Találkozott és beszélgetett többek között Kós Károllyal, Gy. Szabó Bélával, Kiss Jenővel, Benkő Samuval, Marosi Péterrel, Páskándi Gézával.

„Gy. Szabó Bélát – írja visszaemlékezésében – egyik Utunk-béli sakkpartija után hazakísértem, persze betértünk a sörözőbe, a Moldovánba, ahogy becézgettük a Korunk szerkesztősége alatti lebujt. De csak én kortyintgattam, Béla bácsi folyton a körötünk éktelenkedő csikkeket és a sörbe menekülőket fürkésző »emberszemetet« figyelte. Az asztalunkon elheverő szivarvégeket gondosan a hamuzóba nyomorította – gondolataiban, ki tudja, még mi mást. Érzésem szerint a tükörfal mögöttieket is. Sokan tudhattak róla, tán még meg is gyomrozták az elvtársak. Úgy emlékszem, akkor, a Gy. Szabóval megéjtett sörözgetés közben fogalmazódott meg bennem a vers: kell söpörni, mindig kellett, kéne új út is

új szeméthez! Aztán Gy. Szabó műhelyében megannyi száradó metszet, dúc fogadott. A falon egyik metszetén jellegzetes emberárnyék, kezében söprű, mintha imbolyogna is. Észrevette, hogy ezt figyelem. Utcaseprő akart lenni – mondotta –, szegény Dsida Jenő ötletére metszettem meg, de csak egy ex libris lett belőle. Pedig többet ér. Nem írod meg?

Amikor Kiss Jenő, Dsida egykori lelki jó barátja elolvasta »hangulat«-versemet, csak ennyit mondott: »Ez inkább Dsida édesapjának a szája íze szerint való. De jöhetne már az a nagy szél, a takarító!«

Jött, persze, 1989 szent karácsonyán Kolozsvárra is bebicegett a Nagy Utcaseprő, aki azokban a nagyszerű emberekben, akiket diákként, majd sülvény-tanárként megismertem, már »megvolt«. Jött, és söpört magával, ki tudja, hányat, a szemétemberek közül is. És a nagykarácsonyi takarítás bizonyára így válik Isten áldotta Dsida Jenőnk szája íze szerint valóvá, még ha költőnk utálta is az utólagos szájbarágást, a versantológiák megkövetelte versmegmagyarázást.”¹²

A költeményt „kivágták” a költő *Földközelen* című, 1976-ban megjelent első kötetéből, s csak a *Végtelen reggel* című másodikban kapott helyet 1980-ban, bizonyára a cenzúrát megtévesztő mottónak köszönhetően is:

*Elnézem, amint szürke foltként
motoszkál folyton. Állna. Menne.
Köti otthon is utcák képe,
nyomok nyomora, szavak szennye
virágzik háza falán, hideg
meséket lát a délutánnal. –
Száz törpe csikkét összegyűjti:*

*legalább más meg ne utálja...
Mert kell söpörni. Mindig kellett!*

---

*Kéne új út is új szeméthez.
Együtt indulna út és szennye?
Bár nagy szelek is takarítnak...
Hogy az motoszkál? Állna? Menne?!
Ívben halad, lobban mögötte
éjszakák csöndje, papír-tornyok
holnapi lángja –
csak a halál
rá ne találna.*

*

Az 1980-as esztendő, amikor Bágyoni Szabó István említett kötete és benne az idézett vers napvilágot látott, új szakaszt nyitott a hazai Dsida-recepció történetében. Ekkor jelent meg a Móra Kiadó emblémájával, A magyar irodalom gyöngyszemei sorozatban, Jékely Zoltán összeállításában *Dsida Jenő válogatott versei* nek a gyűjteménye, amely a II. világháborút követően először tette közzé a *Psalmus Hungaricust*. Főként ennek a versnek az újbóli megjelenése hatott szenzációként és váltott ki élénk visszhangot a kortársakban.

A kötet felelős szerkesztőként Nagy Gáspár nevét tünteti föl, neki is volt tehát szerepe a verseskötet és a magyar zsoltár közreadásában. Egyik tanulmányában minderről a következőket olvashatjuk: „Kiadói, szerkesztői múltam legszebb emlékei közé tartozik, hogy Jékely Zoltánnal is együtt dolgozhattam. Például világra segíthettem azt a Dsida-kötetet (1980-ban a Móra Kiadónál, a Magyar Irodalom Gyöngyszemei sorozatban), melyben hosszú évtizedek után végre

szerepelhetett a *Psalmus Hungaricus*. (Addig oktalanul tiltották a honi cenzorok!) 1979 karácsonyának éjjelén a *Psalmus* korrektúrája fölé hajolva könnyeztem végig ezt a hatalmas magyar zsoltárt. S örültem, hogy később elmondhattam e rendkívüli élményt a kötet külső szerkesztőjének, Jékely Zoltánnak. (A munkára még Kormos Pista kérte föl, s igazából évekig ő harcolt ezért a tiltott versért... Ezt Jékely Kormos-Yorick legnagyobb kiadói tettei közé sorolta.)”¹³

A Dsida-kötet szerkesztése közben, 1980-ban íródott Nagy Gáspár *Merőleges álmom* című verse, s *Földi pörök* című kötetében jelent meg 1982-ben. Mottója Dsida Jenő *A pántos kapukon túl* című versének két sorát idézi, mely azt a szép álmodat örökíti meg, hogy a lét és nemlét határán gyorsvonattal áthaladó költőt a „meszelt, parányi” égi állomáson Kuncz Aladár fogadja majd és Kosztolányi.

Az alkotás Takáts Gyula *Néma délután* című versére emlékeztet. Megírásakor Nagy Gáspár alig múlt harminc éves: kevéssel volt tőle idősebb Dsida, amikor meghalt és Takáts Gyula is az említett mű keletkezésekor. Ezt a verset is a korai elmúlás riadalma ihlette. Az éjféli „hatalmas állomásán”, az ébrenlét és az álmom határmezsgyéjén lendül át a költő fantáziája a léten túli lét birodalmába, amikor „éppen Dsidával” társalog, s álmába is azok az élmények kísérik el, amelyekben a versek olvasása részesítette. A halott költővel személyesen is találkozik. Saját élményeként eleveníti meg Dsida halálának *A pántos kapukon túl* soraiban rögzített körülményeit, rajzolja meg az égi állomás képét. Közben átéli Dsida elképzelt halálát és túlvilágra érkezését, szorongva gondol a rá váró sorsra, megrendítő valómást tesz a saját halálfélelméről is. A két idősíkot merész, vibráló, nyugtalan képzettársításokkal fűzi egybe:

*Hatalmas állomás az éjfélen
van még néhány perc
befuthat mindegyik vonat
éppen Dsidával társalogtunk
de nem hallottam már a hangomat
mert hordárok jöttek kiabáltak
salakhegyek nyomták a vállam
ő zihálva mondta de tisztán érthetőn
hol is vagyunk és melyik hegytetőn
ahonnan messzire látni
nemsokkal halálunk előtt
öreg aligmúlt harmincévesek
a karácsonyéli boldogságra
angyalkaszaboltan és merőlegesen
már túl a Psalmuson vonatzajon
a várakozó fiúknak vajon
mit rajzolunk az állomás falára?*

Nagy Gáspár egy másik művében is megemlítette Dsida nevét. *Kegyetlen álmot kaptam* című költeményét 1982-ben, Jékely Zoltán halálakor írta. Egyik részlete *A pántos kapukon túl* idézett két sorának, a *Merőleges álmom* mottójának a parafrázisa: a „hatalmas álomból” fölriadó költő a „hajnali mezőkön” Jékelyvel találkozik, ki „a napos hegyekből” vagy „piszt-rángos patakból” jön, s „mellette ott fújtat két szívbeli rokon: / Dsida Jenő meg Kuncz Aladár”. A három – Gömöri György *Kóborló vasárnap F. Jolánnal* című versét idézve – „drága bohém”-nek a múltból visszafénylő látomása köszönti az álomból ébredőt.

Minden bizonnyal az 1980-ban megjelent Dsida-kötet ihlette Hárs Ernő *Dsida Jenőhöz* című versét is. Megalkotója „angyali könnyű szárnyacsapással” libben „az alkonyrőzsás mennyei tetőkre”, amikor

megelevenedik előtte a költőelőd alakja, kire Tinti kutya és „a cérnavékony hangú kis Ilonka” vár, hogy velük együtt folytassa a félbehagyott erdei és réti kóborlásokat, s az elíziumi mezőkön is nap mint nap foglyul ejtse „a szépség macskáját”. Elsősorban a *Kóborló délután kedves kutyámmal* című „lírai riport” motívumait idézi, annak szépségkultusza és mámoros életszeretete ragadja magával. A szelíd szavú, a mindennapok apró csodáira is figyelő lírikus a vers második részében bensőséges hangú monológot intéz a képzeletében életre támadt költőhöz. Az intim hangulatok, az egyszerű szépségek, a miniatűr képek alkotóját ünnepli benne, tőle kér erőt és biztatást, hogy szembe tudjon nézni a magány, a közöny, „a sintér kín s a tolvaj árulás” kihívásaival:

*Mindenki másnál rokonabb rokon
testvérebb testvér édes szférikus
dalod eltűnő hangfoszlányai
után kapkod a nevesincs utód
a sintér kín s a tolvaj árulás
mind izsamósabb bugyraiba hullva
s erőt kér tőled amilyen tebenned
lakott a gyöngék leggyöngébbikében
szeretni embert életet hazát
szeretni akkor is ha kifutóban
lába alól az élet s a szülőföld
s az emberek közt az igazak is
ha akadnak még tompán alszanak
mint mozdonyfüstös nagycsütörtököd
értetlen gyarló tanítványai*

A *Dsida Jenő kötetére* hivatkozó alcím tanúsága szerint is a Jékely Zoltán által összeállított vers-

gyűjtemény ösztönözte 1981-ben Kelényi István *Ködvarázs* című költeményének a megszületését. A kötet nyújtotta élményt tovább gazdagította, hogy a hajdani Forrás Kör a budapesti Egyetemi Színpadon *A költő feltámadása* címmel ugyanabban az évben Dsida-műsort mutatott be, melyet Medvigy Endre szerkesztett s az idézett mű alkotója rendezett.

Ez a vers is, mint Hárs Ernőé, életre kelti Dsida alakját. „Tört árnya” az „esti teázás” idillikus pillanataiban, a *Psalmus Hungaricus* olvasása közben lép mögé, s foglal helyet közelében egy kerti széken. Kelényit elsősorban a *Psalmus* eszmevilága, az erdélyi magyar kisebbség sorsa foglalkoztatja. Arról faggatja a fantáziájában megelevenedő, magányában osztozó költőt, hogy vajon a túlvilágon milyen élet várt rá és a többi magyarra, teljesültek-e legszebb vágyai, zenghet-e ott angyali citerája – magyarul? Mire teát tölthetne csészéjébe s kérdésére választ kaphatna, – a varázslat eltűnik.

Kovács István *Dsida Jenőnek* című miniatűr remeke 1982 novemberében jelent meg a kecskeméti Forrás hasábjain.¹⁴ A párját ritkítóan absztrakt és tömör, kevés szóval is sokat mondó vers a „poeta angelicus” idillikus természetszemléletét, miniatűr képalkotását, bensőséges hangulatait idézi. Annak a költőnek az arcát mutatja fel, aki tökéletes harmóniába olvasztotta szépségeszményét és haláltudatát, a halállal többnyire az elképzelhető legeszményibb körülmények között találkozott. Verseiben – ezt szemléltetik Kovács István sorai is – az elmúlás szerves egységbe olvad a természettel, annak rendjéhez igazodik, szépsége fedezék, vigasz és remény is a végzetével szembenéző ember számára:

*Álmok: hajnali lehellet –
bepárásul a víznek tükre,
szemrebegésed törölgesse,
míg be nem vonja az ég ezüstje.*

*Távol tóparti harangok:
ősz esőktől rozsdás fűzfák.
Bronzba avarodó hangok
temetik be a csönd hattyúját.*

A rendszerváltozás előtti időszakban még egy remekmű elevenítette föl Dsida Jenő emlékét, az erdélyi Kovács András Ferenc 1985-ben keletkezett *Naiv glossza* című verse. Megszületését bizonyára ösztönözte, hogy 1983-ban a budapesti Magvető Könyvkiadó emblémájával, Szakolczay Lajos szerkesztésében és Láng Gusztáv bevezető tanulmányával rövid idő leforgása alatt két kiadásban is megjelent Dsida Jenő verseinek és műfordításainak minden addiginál teljesebb gyűjteménye.¹⁵

Akárcsak Dsida, Kovács András Ferenc is Szatmárnémetiben született. Személyében – formaművészete, könnyed játékossága, korlátokat nem ismerő szerepjátszó hajlama és tehetsége ad indítékot erre a megállapításra – egy kicsit az „angyalok citiráját” oly virtuózan pengető költőelőd (s az őt oly nagyra becsülő Weöres Sándor) kelt új életre. Idézendő versében tehát egykori földije előtt is fejet hajtott.

Említett verse a *Tűzföld hava* című kötetben jelent meg 1988-ban. Címe Dsida egyik legnagyobb formai bravúrára, Mihai Eminescu *Glossza* című művének magyarra ültetésére utal. Soraiban a költőelőd éteri hangját, buja, fejlett természetérzékét, gyönyörű,

felejthetetlen, megszállott életszeretetről tanúskodó halál-eufemizmusait idézi. Formát ölt benne az a jellegzetesen huszadik századi – Dsida Jenő *Tóparti könyörgés* című versében elemi erővel megszólaló – gondolat is, hogy a lét közönyével és könyörtelenségével szemben a szerelem nyújtja a legbiztosabb, legfölemelőbb vigaszt és menedéket az ember számára, személyiségének legszebb, legtisztább, legértékesebb tulajdonságait hozza felszínre:

*szippants magadba májuség
bogár a lelkem egy bibén
vágts virágom légy szabad
széllel tündöklő szép mezőn*

szálljak feledve szárnyamat
szóljak feledve hangomat
földön himbáló árnyamat
szippants magadba májuség

füvek beszéde fellegár
harmat beszéde láthatár
halálom hessenő madár
bogár a lelkem egy bibén

emelj szerelmes értelem
segíts szerelmed kérélem
száguldásomban légy velem
vágts virágom légy szabad

szeress szeress szeress nagyon
leghűbb szavam elhallgatom
tört szárnyam árnyát rád hagyom
széllel tündöklő szép mezőn

*széllel tündöklő szép mezőn
vágtsass virágom légy szabad
bogár a lelkem egy bibén
szippants magadba májuség*

*

Az 1989-es fordulat után látványosan megszaporodtak a Dsida Jenő nevét idéző versek. A költők alkotta kórus minden korábbinál gazdagabbá és zengőbbé vált, alkotásaikban egyre teljesebb és színesebb Dsida-kép bontakozik ki.

A „poeta angelicus” ma már a legnépszerűbb magyar költők közé tartozik. Talán azért, mert olyan értékeket közvetít, amelyek vágyainknak még irányt szabnak, de világunkból egyre fájdalmasabban hiányoznak. A verseiben kifejeződő individuális és vitális értékek a globalizáció, az uniformizálódás lélekölő, személyiség-sorvasztó kihívásaival dacolnak. Érzelemgazdagsága pöröl napjaink érzelmi elsivárosodásával. Mámoros élet- és természetszeretete korunk közönyével és kiábrándultságával felel. Amikor a felgyorsult technikai fejlődés és a szenzációkra éhes modern tömegkommunikáció a nagy méretek, távolságok, teljesítmények kultuszát erősíti, ő fölmutatja az apró, egyszerű, hétköznapi szépségek varázsát. A misztikus, transzcendens látásmód iránti fogékonysága a létezés kozmikus, univerzális távlatait villantja föl az elidegenedés útvesztőiben és kelepceiben vergődő modern ember számára, aki ebben a végletekig racionalizált, az értelem, a praktikum kizárólagosságát és mindenhatóságát hirdető valóságban nem tud otthonára lelni. Szépségimádata és formai tökéletessége válasz napjaink olykor irodalomnak álcázott banalitásaira és trivialitásaira.

Az 1989 utáni korszak új jelensége, hogy a Dsida Jenő emléke előtt tisztelgő költők együttesében az erdélyiek és az anyaországiak mellett föl-föltűnnek más magyar közösségek képviselői is, hallatja hangját az emigráció, Kárpátalja, sőt Csángóföld is. A legtöbb vers továbbra is a kiváló formaművész, a Szépség megszállottja, az intim hangulatok megszólaltatója előtt hajt fejet, számosat pedig a *Psalms Hungaricus* drámai szenvedélyű s egyre időszerűbbé váló haza- és nemzetfélése ihletett.

Bizonyos fokig – s olykor paradox módon – az utóbbiakkal rokoníthatók azok az alkotások is, amelyek a *Nagycsütörtök* című verset parafrázeálják és parodizálják. Vincze Ferenc mutatott rá, hogy ez a mű „kiemelkedő helyet foglal el Dsida recepciótörténetében”. Példák sorával illusztrálta, hogy az egyre gyakrabban fölbukkanó téma új műfajt teremtett a parafrázis és főként a paródia műfaján belül: a „nagycsütörtök” műfaját, melyet az említett Dsida-vers honosított meg és inspirált.¹⁶ Különösen az erdélyi magyar líra tér vissza sűrűn a költő sorsvállalásának ehhez a szimbolikus helyszínéhez, ahonnan – Reményik Sándor szavait idézve – „a komor erdélyi árvaságból és emberi elhagyatottságból” kinyújtotta karját, „hogy belekapaszkodjék a Krisztus szenvedésébe”: olyan „csillagig érő gesztus” ez, amit – a múltó idő igazolta a próféciát – „nem lehet elfelejteni”.¹⁷

Mit sem változtat ezen a tényen, hogy a Dsida által megteremtett szimbólumhoz nem mindig elfogadóan, hanem kételkedve, vitatkozva, olykor elutasítóan viszonyultak az utódok, főként az 1990-es évek hagyományokat döntögető, a kíméletlen irónia és önirónia hangját is megszólaltató fiataljai. Olyan versekkel is

találkozhatunk, amelyek az eredeti szöveg motívumait kiforgatják tényleges jelentésükből, a Dsida által képviselt emberi és költői magatartást már-már a múlt rekvizitumai közé sorolják. E megnyilatkozások indítékai között nem föltétlenül kiábrándultságra és cinizmusra kell gyanakodnunk. Ott kell látnunk mögöttük *A nagyidai cigányokat* alkotó Arany János arcát is, aki az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukása miatt érzett fájdalomában „kezdék *nevetni*, a sírás helyett”. Több esetben csupán a költészet játék-funkciójának minden korábbinál felszabadultabb érvényesítéséről, a paródia műfaji törvényeinek következetes alkalmazásáról van szó. A magyar irodalomban is teret hódító szabadelvűség és dezilluzionizmus – némelykor talán mérték és tapintat nélkül – tabukat dönt, a kisebbségi lét tragikus örökségére és kihívásaira is oldottabb, játékosabb, ironikusabb válaszokat ad. A történelmi és irodalmi emlékezet csak azt őrzi meg a múltból – idézi Vincze Ferenc Jan Assmann szavait –, „amit a társadalom minden korszakban a maga mindenkori vonatkoztatási keretei közt rekonstruálni képes”.¹⁸

*

A nyugati magyar költők közül hárman adóztak Dsida emlékének.

Az 1968 óta az Egyesült Államokban élő Zas Lóránt *Következik...* című, 1990-ben írt verse a rendszerváltás elsikkasztása miatt fellebbez a *Psalmus Hungaricus* alkotójához.¹⁹ Kétségbeesett és fájdalmas jóslatot fogalmaz meg: „az átverés hajója” vár ránk, „handlé-állam” leszünk, „eltulajdonított és kiárult liget”, mely „halálra váltan” is „prédája mindenkinek”.

Az Angliában élő Gömöri György a Dsida-kultusz egyik legkorábbi és legjelentősebb hazai kezdeményezője, úttörője. 1953-tól az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar–lengyel szakán végezte tanulmányait. Szakdolgozata témájául – napjaink egyik legjelesebb Dsida-kutatójával, az erdélyi Láng Gusztávval csaknem egy időben – az akkor még tilalomlistán szereplő „poeta angelicus” líráját választotta. Megírása közben, 1956 nyarán kutatóúton vett részt Erdélyben, s találkozott Dsida életének néhány szemtanújával.²⁰ 1956 vége óta őrzi Angliában kedvenc költője emlékét, s kitűnő tanulmányaival is hozzájárul életének és pályájának minél teljesebb megismeréséhez.

Két versében is fölidézte az erdélyi költő szellemét. A *Harmincöt éve...* emigrálásának a címben megjelölt évfordulóján, 1991-ben keletkezett, s az otthontalanság, a honvágy élményét szólaltatja meg. Szívbe markoló nosztalgiával, itthon töltött ifjúságára gondolva említi meg Dsida nevét, aki a harmincöt évet meg sem élte, s aki egyebek mellett azért jut eszébe, mert ő is volt szívbeteg.

A „Dsida Jenő emlékének” ajánlott *Kóborló vasárnap F. Jolánnal* az 1956-os erdélyi utazás egyik epizódját eleveníti föl. Az említett hölgygel, a Pásztortűz című folyóirat hajdani gépírónőjével, Dsida Jenő egykori munkatársával és barátnőjével közös kirándulást tett a Kolozsvár mellett elterülő Monostori erdőben. „Jolánka” fölidézte Dsida Jenőhöz fűződő emlékeit, s azzal büszkélkedett, hogy ő a *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* műzsája. Az ironikus hangvételű, játékosan évődő, elbűvölően szellemes vers címe szerint is a *Kóborló délután kedves kutyámmal* című lírai riport motívumait és időmértékes ritmusát idézi:

*ó ez az augusztusra eső nap nem tűnhet feledésbe
kit felidéztünk nemcsak a Költő volt aki Erdély
számos csillaga közt is tisztán egyszeri fénnel
szikrázott ragyogott aki zendült ég citeráján
de a rózsás arcú fiú szomorú szemű ember
drága bohém aki hajdan kérte hogy emberi voltát
s emlékét őrizze volt szeretője és az ki
húsz év múlva csodálja majd pedig ötvenhat-hét
évvel később messzire tűnt lényét hexameterben idézi...*

Kannás Alajos *Örök Kolozsvár* című szonettjére a Zas Lóránt által szerkesztett Magyarok Vasárnapja 1998. júniusi számában bukkantam. Alkotója 1960-ban az Egyesült Államokban telepedett le, Los Angelesben halt meg 1999-ben. Említett versét Csiha Kálmánnak, a néhai kolozsvári református püspöknek és egykori politikai fogolynak ajánlotta. Soraiban az erdélyi magyarság jövőjéért érzett aggodalom hangja szólal meg. Féltő szeretettel becézi Erdély magyar múltjának régi és újabb keletű őrhelyeit, a megmaradásért vívott küzdelem szimbolikus helyszíneit: Kolozsvár mellett Nagyváradot, Nagyenyedet, Farkaslakát, Marosvásárhelyt, Marosvécsét, Aradot és Segesvárt. A települések nevébe rejti s külön is megemlíti néhány jeles, népe javát és a megmaradás ügyét szolgáló történelmi személyiség nevét. A felsorolást a Házsongárdi temetővel zárja, „hol örökmécsként zsolttáros tanúja / a Szenvedésnek Dsida-szív világol”. A gyönyörű zárókép megszületését az *Elárul, mert világít* című Dsida-vers következő strófája inspirálta:

*Nem rejt el e vacak világ itt.
Békák közé leguggolok.*

*A szív elárul, mert világít,
illatoznak a szemgolyók.
Aki él, nem rejtőzhet el.
Jön. Itt van már. Egész közel.*

*

Az anyaországból négy költő neve tűnik föl a se-reglésben.

A Mezőkövesden élő Cseh Károly számára Dsida elsősorban a nagyhét és a húsvét költője. Saját valomása szerint minden nagycsütörtök este égő gyertyák és Dsida-versek fénye mellett emlékszik az Olajfák hegyén imádkozó és verejtékező Krisztusra. „Így volt ez – fogalmazott egyik hozzám intézett levelében – a közel kilenc évvel ezelőtti, olajfák-hegyi árvultságú napon is (kilakoltatás fenyegetett, ami meg is történt), amikor a *Nagycsütörtököt* írtam. Napok–hetek óta harangoztak már bennem az akkori válságállapotomat fohásszá nemesítő sorok, míg nem az erkélyen ülve, a március végi, füstlő estében feloldozó és reménykedő költeménnyé kerekültek hirtelen.

Szagrálisabb és fénytelibb a *Tanújelek* születése. Az idei – 2007-es – húsvétra hangolódásképp, nagyszombaton és az ünnepen afféle (magán)*határjárást* tartottam. A sarjadó zöldből előfehérlő szirmok és a meg-meglebbenő illatok közötti séta valójában kószáló emlékezés volt, térben és időben. Évekkel előbb felötlöttek már bennem a leendő vers motívumai, s hogy egészgé teremődjenek, ahhoz tavaszonként újra meg újra kellett a borsodgeszti (szülő)táj látványa. Az elhagyott régi szekérút mélye, hol csöppnyi teliholdakként világlottak–úsztak bokrok és fák, virágban

állva, s a gyerekkori csipkebokrok is, melyeken aszot-
tan ott bíborlott a tavalyi csipkebogyó. Látás és láto-
más határán úgy derengett, mintha az Ő vércsöppjei
és palástfoszlányai lázadoztak volna ágaikon. Már-
már azt éreztem, hogy léptei nyomán megszentelődik
a »keréknyomok ránca«, s minden gonoszság elűzetik
e földről... Tollam alól pedig olyan könnyedén és ter-
mészetesen suhant ki ez a Dsida-igézetű vers, akárha
lengő ág rügye róttá volna a kékre sorait.”

A 2007 húsvétján keletkezett, Dsida Jenő emléké-
nek ajánlott vers mámoros, misztikumba hajló, Is-
tent munkája közben tetten érő természetelménye a
„poeta angelicus” világképét idézi:

*Felpárállik éjjel a régi szekérút,
s mintha annyi szagos hold sorjázna végig:
alján vadkörtefa s kökénygally fehérlik.*

*Tavaszcsondultával jár erre valaki,
barangol fel-le a keréknyomok rancán,
tanújelnek hagy a bíborpalástból itt,
szerte a bokrokon egy csipkebogyónyit,*

*s mutatóba töviskoronája körül
galagonyavirág-ágból kettőt, hármat.*

S nem támad forgószél nyomán, míg járkálgat.

Gerevich András *Egy csütörtök* című – az Alföld
2003. szeptemberi számában közzétett – költemé-
nye a *Nagycsütörtök* motívumvilágát idézi, fosztja
meg már címében is szakrális jelentésétől, földrajzi
és nemzeti, kisebbségi determináltságától. Az ere-
deti mű szerkezetét minden alkotóelemében híven

követi. Intonációjában a Dsida-versből ismert, az esztétikum szférájába emelt s a múlt időben az ott kiteljesedő tragikum dacára is meghitté, méltóság-
teljessé magasztosult kocsárdi várótermet idegen környezetbe helyezi, így a magányélmény kifejezését önmaga paródiájává fokozza és oldja:

*Nem volt csatlakozás. Hat órát vártam
az első buszra neonfényben, bezárt
üzletek, autóhirdetések között;
hat órát aludtam volna a bostoni
reptéren Californiából jövet.*

Az említett helyszínre a lírai hős „két hét buli után” érkezett. Az irracionálissá és abszurdá váló valóság magányos vándora már nem csillagokhoz igazítja sorsát, csupán testi szükségletei, ösztönkiélésre és fogyasztásra determinált vágyai vezérlik. A vers a neveket kiragadja az eredeti kultúrkörből és a bibliai közegekből, a veritékezés krisztusi motívuma is önnön ellentétébe fordul:

*Körülnéztem: szerettem volna néhány
szót váltani, bestopolni Bostonba,
az éjjelt egy nightclubban tölteni,
mert Josh aludt, Jamar aludt, Terence
aludt, Jacques is aludt, és mind aludtak,
kikbe nem volt időm beleszeretni,
de rájuk gondolva elbóbiskoltam,
és kisimultak a ráncok arcomon.*

A pályakezdő Bozók Ferenc így jellemzi Dsidához fűződő viszonyát: „Emlékszem, kamaszfejjel nekem is voltak bálványaim. Különösen a nyughatatlanok,

»hirtelen« életűek, mint Rimbaud, Trakl, Emily Brontë vagy József Attila. Aztán a vakmerőek, újtók, szabálytalanok, mint Baudelaire vagy Kassák. Na és a bizarrok, a misztikusok vagy misztagógikusak, mint Füst Milán vagy Pilinszky.

Dsida sosem tartozott ezek közé a bálványok közé. Aztán persze, ahogy múlik a viharos kamasz- és ifjúkor, a bálványok elmaradoznak. Dsida viszont marad. Ő számomra sosem volt »jéghegynyi bálvány«. Ahhoz túl szerény, nem is illene hozzá. Ő mindig diszkrétén, ám tartósan volt része a mindennapjaimnak. Írásaimban sem mutogatja erőteljesen magát, nem harsánykodik, ám némelyik versemben ott bujkál.

Ilyen *Szélkuty*a kötetemből a *Nárciszi arcom*, mely a *Hulló hajszálak elégiájában* kifejeződő Dsida-életérzésnek kíván egyfajta reminiszcenciája lenni. A lírai én tisztában van a hanyatlás és a gyengülés, a megsemmisülés felé vezető út realitásával, a pusztulás, a megsemmisülés elkerülhetetlenségével. A valóságban nem hisz abban, hogy »nárciszi« arca visszatér, hogy ráncai eltűnnek, s hogy gyérülő hajtincsein segíthet valami »égi hajszesz«, ám az elmúlással való szembenézést a Dsidára olyannyira jellemző finom életszeretet hatja át.”²¹ A 2005-ben keletkezett verset mívesen megformált kifejezőeszközei is Dsidához kapcsolják:

*Most hadd legyek újra erős, menetelnék a sereggel!
Rét harmata kozmetikázzon, s üde májusi reggel!
Szellője tavasznak az arc repedését retusálja,
tört tükre a tónak az arcom, a fényest ne kuszálja!
Hol vagy, felelőtlen, opál szemeimnek ragyogása?
Hol vagy, zabolátlan, erős fogaimnak harapása?
Térj vissza te hűtlen erőm, sima bőröm ma jelenj meg!*

*Dús síma hajam, koronája emelt, büszke fejemnek!
Jöjj vissza, te rég feledésbe merült nárciszi arcom!*

Fülöp Lajos *Dsida Jenő*höz (Születésének centenáriumán) című, a költő századik születésnapján írt versét az egri alapítású és székhelyű Dsida Jenő Baráti Kör 2007. július 28-án megtartott ünnepi közgyűlésére küldte el, amelyen személyesen nem tudott megjelenni. Soraiban kivételes érzékenységgel rajzolja meg a „szelíd, törekeny kis porcelánember” portréját. Formája az egyik leghíresebb Dsida-vershez, a *Sírfelirathoz* igazodik, utolsó strófája annak parafrázisa:

*Megtettél mindent, amit megtehettél,
kinek tartoztál, mindent megfizettél.
Elengedted mindenki tartozását,
nem felejtjük el arcod égi mását.*

*

Kárpátalját a beregszászi kötődésű Füzesi Magda képviseli az itt megszólaló költők együttesében.

Beregszász fontos helyszíne volt Dsida Jenő életének is. Édesapja, Dsida Aladár mérnöktiszt volt, őrnagy rangot ért el a közös hadseregben. Amikor 1914-ben a frontra vezényelték, magára maradt felesége két gyermekükkel, a hétéves Jenővel és hároméves öccsével, Aladárral szüleihez költözött Beregszászra. Dsida Jenő anyai nagypja a helyi vasútállomás főnöke volt. A család 1918-ig az ő szolgálati lakásában talált menedéket.

Egykori beregszászi otthonuk falán 1994 óta dom-bormű őrzi a költő emlékét, melynek létrejöttében,

Dsida Jenő kárpátaljai kultuszának megteremtésében Füzesi Magda kezdeményező szerepet játszott. Lelkes és tevékeny tagja a Dsida Jenő Baráti Körnek is.

Két ellentétes hangulatú, egyszerű és áttetszően tiszta érzelmeket az egyszerűség, a természetesség, a közvetlenség varázsával megszólaltató verse idézi Dsida emlékét. Ő így vallott róluk: „A *Szeptemberi anziksz* egy 2001-es hajdúböszörményi kirándulás után született. A várost akkor belepte a »pannon derű«: bazsalikomok illatoztak, s minden olyan könnyűnek és egyszerűnek látszott. Hirtelen úgy éreztem, megérintett Dsida bűvölete:

*Orrodba édes illatot gyűjts,
szivedbe békét és mosolygást,
szemedbe fényt, hogy az utolsó
napon is tudj örülni folyvást.*

A 2007-ben keletkezett *Vihar után* egy békétlen és súlyos terhekkal megrakott életszakaszom állomása. Sokféle oka volt, hogy hajótöröttnek éreztem magam a Kárpát-medencében. Sorsszerű, hogy képzeletben ismét Dsidába kapaszkodtam: úgy tűnt, »a kék habok közt felmorajlik valami zsongó, halk remény«.”²² A mottóul választott idézet a *Robinson* című Dsida-versből való. Az első Dsidának címzett vershez hasonlóan ez is a szonett mivessé formált kötöttségeivel szentesíti a „poeta angelicus” iránti szeretet kifejezését:

*Mert teremtettél, mindétig eveztem
Folyónak mondott végtelen vizen.
Nem szűkölködöm immár semmiben,
Uram, tekints rám, ne kívánd a vesztem.*

*Robinson-gazdag kincseim csodálom:
Fejem alatt egy kopott Biblia,
Meg egy maréknyi jóízű Dsida,
Egy ital víz és rettenetlen álom.*

*E völgy fölött ma nem lesz virradat!
Egy fenyő csúcsán napozik a nap,
Kárörvendően ladikomra néz.*

*A parton tölgy, egy vén harkály kopácsol,
Az Isten izzad: nagy csónakot ácsol
És csilingel egy Chopin-polonéz.*

*

A legtöbben – tízen – az erdélyi lírát reprezentálják a válogatásban.

Molnos Lajos *Egy Dsida-versre* című alkotása a *Nagycsütörtök* szorongó várótermi látomásait fűzi tovább: megszületése óta még abszurdabbá, sivárabbá és reménytelenebbé lett az élet, még elviselhetlenebbé fokozódott az ember árvasága, magánya és kiszolgáltatottsága. Kétségbeejtően és megfellebbezhetetlenül üressé vált a világ: az apostolok ma már nem alszanak, a kocsárdi állomás és vele az Isten is „elutazott”, a Kisded még meg sem született. A Dsida-vers motívumvilágából csak a „tompá borzalom” és a „mély állati félelem” marad változatlan, őrzi eredeti funkcióját.

Érdekes és sokatmondó paradoxon, hogy a Krisztus nagycsütörtöki magányát és szorongását idéző vers 1990. december 20-án, az advent, a Kisdedre várás utolsó napjaiban keletkezett.²³

Kányádi Sándor *Metszet* című, 1991-ben keletkezett verse fölé Tudor Arghezi Dsida által magyarra ültetett

Megtérés a röghöz című versének gyönyörű zárósortát illesztette mottóként: „...És darvak szárnya mozdul vállamon”.

Nagycsütörtökön című, 1994-ben írt költeményében – a témaválasztáson túl – mindenekelőtt a szituáció, a befejezésben megfogalmazott tanulság emlékeztet a Dsida-versre: ma már mindenkinek egymagában kell fölkészülnie, várakoznia a megváltásra. Napjainkban a közösségi összetartozás kötelei meglazultak és elszakadtak:

*nagycsütörtökön már kora délután odébbállnak
a vacsorát már ki-ki a maga nem föltétlenül
családi körében tölti el nagycsütörtökön
már kora délután meglép aki csak teheti
nincs idegünk már a közös szorongáshoz
a közös de a külön-különi megszügyenítéshez
se a kálvária a kivégzés ceremóniájához*

Korunk elsikkasztja, televíziós látványossággá züllesztzi a tragédiát. Az ember eltávolodik igazi énjétől, elveszíti másokhoz fűződő kapcsolatait és elidegenedik önmagától is. Elviselhetetlen nyűg számára, „az áldozathozatalnak deprimáló hogymondjákja” Krisztus stációjárása, amelyet „ki kell hétvégéztetni a fejkéből”. Ebben az atomjaira bomlott, kisszerűvé, szürkévé, ünneptelenné lefokozott valóságban „a föltámadást hétfőtől kezdve mindenki már / csak magának reméli”.

Gál Éva Emese *Dsida* című, 1992-ben keletkezett, remekbe formált szonettje az egész kozmoszra kiható, feltartóztathatatlan pusztulás képét rajzolja meg. Dsida Jenő szelleme túl fogja élni a közeledő világcatastrófát, a költészetében rejlő értékek örök érvényűek és halhatatlanok:

*Nincs kegyelem! Már föl-kúsztak az árnyak
az égboltot teremtő homlokon.
A csillagok mind sötétebbre áznak,
és ringanak az elhagyott tavon.*

*Kihull a világ a varázstükörből,
mind kevesebb a szó, és több a hant.
A költő rímél életről, jövőről,
s szívében húronként szakad a lant.*

*Már hóhér minden pillanat. Az óra
pengéjét a számlapon körbehordja
és üti büszkén: elvégeztetett.*

*Te leporolod magadról a véget,
magára hagyod ezt a mindenséget,
ÉS SÉTÁLTATOD KÖZTÜNK SZELLEMED.*

A már idézett Kovács András Ferenc *Kölcsey Ferenc lehajtja fejét* (Szatmári iskolám ünnepére) című, 1993-ban írt versében a *Himnusz* költőjét kelti életre, aki a határ túloldaláról, „a lelki drótsövénnyen” áthatolva néz körül Szatmár vidékén, hogy megjelje „honját a hazában”, számba vegye a nemzeti identitás őrhelyeit és őrizőit, s „a Dsida-fasor jegenyéi alatt látja zokogni Jenőket”.²⁴

Szirventesz erdélyi költőkről című, 1998-ban született versének egyik strófája szellemes, frappáns, találó arcképet fest Dsidáról. Az ironikus hangvétel sem leplezi iránta érzett szeretetét:

*Szeretni dévajt s angyalit:
Dsidát, ki ifjan andalít,
Élettől megszentül, vidámul,*

*S a Rémmre rímmel kancsalít!
Jaj, elsuhant egy angyal itt,
De arca lelkemből kibámul...*²⁵

Fölbukkan Dsida neve *Top 10 Kántor Lajosnak* című játékos, tréfás hangú episztolájában is.²⁶ 2001-ben a kolozsvári Korunk imént megnevezett főszerkesztője körlevelet intézett a legjelesebb magyar irodalmárokhoz, hogy válasszanak ki a XX. századi magyar lírából tíz verset, amelyeket a legszebbnek, legmaradandóbbnak ítélnék. Kovács András Ferenc említett alkotása ennek a vállalkozásnak a lehetetlenségét taglalja. Leltárt készít a korszak legnagyobb magyar költőiről, akiknek a száma önmagában is messze meghaladja a választható versek mennyiségét. Természetesen szerepel közöttük Dsida neve is, közvetlenül előtte József Attilaé, utána pedig Radnóti Miklóisé.

Búcsú az angyaltól (Öt vers Dsida Jenőhöz) című ciklusát az „angyali költő” születésének századik évfordulója ihlette. A centenáriumra a marosvásárhelyi Mentor Kiadó *Azrael árnyékában* címmel közreadta Dsida válogatott verseit, melyet a KAF beceneven is ismert költőutód állított össze. Ennek a kötetnek az utóhangja – poétához illő módon – a verssorozat.

Harmadik darabja, a *Derűs, játékos éjben* teljesebbé és árnyalatosabbá formálja a *Szirventesz erdélyi költőkről* című versben megrajzolt Dsida-arcképet. Bemutatja elképzelt túlvilági életét, mely a földitől alig különbözik, miközben a strófák kezdőbetűi az előző részbe rejtett vezetéknevhez a keresztnévet is hozzáillesztik.²⁷ A ciklus valamennyi verse antik időmértékes formában íródott. Ez a magyar költészetben ritka, de az ókorban igen kedvelt phalaikoszi sorra (azaz: hendecasyllabusra) nyújt példát:

*Jótét lélek, alázatos poéta,
Testvér, pajkos eretnek és keresztény,
Franciskánusi misztikus, te pajzán
Gyermek, szent szeretet s remény bohóca –
Élrévedt, pirulós mosoly dereng át
Arcodon, s eleven határtalanság
Rezzen szét, ha te szólsz, a halk beszédből.
Boldog hajnalozásban élsz, merengőn
Nézdegélsz ki a menny repedt üvegjén,
Kávéházi barátok, új szeráfok
Köréből, s szeretőkkel évelődven
Túlédes feketéket elkavargatsz –
Őrült sok cigaretta gyúl, parázslík,
Fölcsillagzik a füst, kereng a csillár,
S látod, hogy körül egyre több a vendég:
Bolygók habzanak úr sötét levében...
Ó, költő, könyörögj az Úrhoz értünk!*

A verssorozat formai gazdagsága és sokszínűsége Dsida Jenő *Miért borultak le az angyalok előtt* című ciklusához mérhető, alkotójának az antik időmértékes verselésben való fölényes jártasságát szemlélteti.

Kovács András Ferenc említett költeményei a Dsida-recepció történetének egyik legszebb és legértékesebb fejezetét alkotják.

Páll Lajos *Parafrázis* című alkotása a *Nagycsütörtök* című Dsida-verset költi át és aktualizálja, mottója annak két sorát idézi („Körülnéztem, szerettem volna néhány / szót váltani jó, meghitt emberekkel...”).²⁸ Ő nem váróteremben, hanem vonaton éli át Dsida magányát, s az utolsó sorban Molnos Lajoséhoz és Kányádi Sándoréhoz hasonló következtetéshez jut. Az általa föl idézett Getszemáni kertben már nemcsak a tanítványok alszanak el, hanem maga az Isten is:

*Váradtól egyre sötétebb lett.
A vonat rángó, emlékező ideg.
Az ablakon túl sokszor házamig láttam,
de nem szólhattam róla senkinek.
Tudtam rég: a soktestvérű magány
joggal költözött védtelen szívembe,
s nem döbbsent meg jobban Dsida sem
Kocsárdon,
mert valójában elaludt az Isten.*

A *Nagycsütörtök* ihlette Fekete Vince *Csütörtök* (Dsida-parafrazis) című versét is, mely eleve, már a címből is számúzi a szakralitást. Székelykocsárd nevét románul írja, ezáltal kiiktatja a Dsida-versben rejlő utalást a kisebbségi létre, mintegy jelezve az erdélyi magyarság folyamatos felszámolódásának veszélyét. A klasszikus ember lényegessége, megragadottsága és otthonossága lényegtelenséggé, jelentéktelenséggé, otthontalansággá degradálódik. A modern ember már nem tud azonosulni az evangéliumi szereppel, számára elérhetetlen magasságba vész az Olajfák hegye. A Dsida-vers bibliai neveiből is csak a kezdőbetűk maradnak meg. Szerkezete pontosan utánozza a parodizált mű szerkezetét:

*Nem volt csalatkozás. Késést
jelentettek be, és a hullatag
setétben üldögéltem a
războieni-i váróteremben,
csütörtökön. Az ablakon túl
mozdonyok katakátja sziszegte
az időt, sűrű füst, zene-
foszlány sercegett, s szemembe
karcolt egy-egy kinti neon.*

*Mint aki ritkán indul
útnak, tompa borzalom
fogott el, állati félelem.
Körülnéztem.
Röhögni lett volna jó,
ordítani: késés volt
újra, nyirkos és rideg sötét.
Ott aludtak körülöttem:
P. aludt, J. aludt,
J. aludt, M. aludt,*

*butykos aludt, mind
aludtak.*

*Kövér galuskák gurguláztak
le-föl torkomon.*

Íroniájával és játékosságával együtt is hű tükre ez a vers az európai ember és a felmorzsolódás veszélyével szembenéző erdélyi magyarság megtorpanásának, zsákutcás helyzetének. Az önfeladás, a szellemi elszürkülés és a totális elidegenedés golgotáján elpártol tőle addigi életének leghűségesebb társa, Krisztus is. A lírai én – miként Gerevich András idézett versében – a lélek kiüresedésének, az elmagányosodásnak, az otthontalanságnak bizarr és félelmetes állomására érkezett.

A vers 1996-ban jelent meg Marosvásárhelyen a költő *Ütköző* című kötetében. Ugyanebben az évben keletkezett Balázs Imre József *Fekete Vinc* című költeménye is. Alkotóját Fekete Vince az év elején meghívta a Fialat Írók Árkosi Találkozására. Magával vitte az említett művet is, melyet egy hónappal az árkosi találkozó előtt, épp nagycsütörtök éjjelén írt,

amikor vonata Alvincen lekéste a csatlakozást. Szellemes címe nemcsak a holdfogyatkozásos vinci éjszaka emlékét, hanem barátja nevét is idézi. A Fekete Vince-versre emlékeztet az a felismerés is, hogy Dsida világa visszahozhatatlan, az emberek életében nagycsütörtökön is fontosabb egy futballmérkőzés, mint Krisztus szenvedése:

*Nem volt csalatkozás. Az éjben békésen
kerengtek kis szentjánosbogarak.
Bólongtak a fák, a víz várón csobogott,
s elfeküdt a holdfény hosszan a síneken
az alvinci állomáson, nagycsütörtökön.
Boldogan virrasztott mindenki,
s gyúltak szikkadt tekintetek,
épp labdarúgást mutatott a televízió.
Gyültek a meghitt emberek.
Magam a síneknél a távot fürkésztem,
alig lebbent, s úgy tűnt,
a szél hoz mohó fényeket.
Lassan jöttek mégis, hol összeér a sínpár,
s kezdődik a tétova végtelen.*

Mondják, holdfogyatkozás volt azon az éjjelen.

Árkosra érkezve Balázs Imre József megmutatta a *Fekete Vincet* Fekete Vincének, aki meglepődve vette észre, hogy harmadik szava megegyezik az ő imént idézett versének harmadik szavával, abban is *csalatkozás* szerepel *csatlakozás* helyett. Az ötlet csaknem egy időben és egymástól teljesen függetlenül jutott eszükbe, a két vers közötti tartalmi hasonlóság sem közvetlen hatásra vezethető vissza. Az árkosi találkozóról tudósító Háromszék című napilap illusztrációként

lehozta a *Csütörtököt*, de az említett szót a Dsida által használt változatra „javította”. Ugyanezt a hamisítást követte el később egy másik sajtóorgánium is. Balázs Imre József mindebből azt a tanulságot vonta le, hogy „nem érdemes értelemátgító szófacsarásokkal kísérletezni”.

Az itt föl sorolt okok miatt Balázs Imre József hosszú ideig nem publikálta a verset, csak 2007 decemberében tette közzé szerzői kommentár kíséretében.²⁹

A nagyváradi Kinde Annamária egész költészetét – miként Dsidáét is – a „vendéglét”, az átmenetiség, az ideiglenesség, az otthonalanság élménye hatja át. A zavaros, áttekinthetetlen, sivár jelenből folyton a múltba és a jövőbe menekül, verseiből a nosztalgikus emlékezés és várakozás hangulata sugárzik. Távoli, elérhetetlen, megfoghatatlan világokba mutató vágyainak vissza-visszatérő, szimbolikus helyszíne a vasútállomás, ahol sohasem áll meg az élet, ahová szünet nélkül „vonat érkezik, indul”. Ezt a nosztalgikus életérzést *Egy másik arc* című, 1999-ben megjelent kötetének nyitó verse, az *Advent Székelykocsárdon* szólaltatja meg a legdsidásabban. Néhány motívuma megismétlődik a kötet *Átszálló állomáson* című költeményében is.

Orbán János Dénes *Verecke híres útján, át Kocsárdon* című pastiche-verse címe szerint is egy szerre parodizálja a *Nagycsütörtököt* és az *Új versek* című Ady-kötet előhangját.³⁰ Szövegében a Dsida-vers felismerhető motívumai új alakzatokba szerveződnek, „méltatlan” környezetbe kerülnek.³¹ Az előszöveg szakralitása banalitássá silányul, a mai ember életét már nem égi hatalmak, nem szellemi értékek, csupán kellemességi és hasznossági szempontok

vezérlik. Szorongását nem az eredeti ritmusából, rendjéből és értelméből „kizökkent idő”, hanem a kizökkent kényelem, az elgépiesedett, elszürkült és minden méltóságától megfosztott valóság okozza. Ünnepei sincsenek már, csak sivár hétköznapijai:

*Kocsárdon át az út bizonytalan,
esélyem van, hogy nagycsütörtököt
mond a Trabant, s míg jó a szerelő,
koszos motelben lehet rostokolnom.
Napokig késhet nem várt érkezésem,
s a füledt hallban nem néz senki rám,
s szorongás fog el, szörnyű félelem,
ha kimerül rádióban az elem.*

Czegő Zoltán *Dsida Jenő, a lélekszemű ember* című költeménye először székfoglalóként hangzott el a Dsida Jenő Baráti Kör 2001. július 21-én megrendezett közgyűlésén, s még ugyanabban az évben meg is jelent *Hetednap után* című kötetében. Az a gondolat ölt formát benne, hogy Dsidát „szíromfehér”, megsebzett, de forrón szerető szívével, az „eleven Szépért” való rajongásával, éteri hangjával, játékosságával és szelídségével azért adta nekünk az Isten, hogy elterelje figyelmünket a történelem hidrafejű réméről, s feledtesse tragikus sorsunkat, amelyet *Psalmus Hungaricus* című versében költőelődje is átélt és megörökített:

*Annyi redves dúcra, szúette gerendára
már lehelni kellett friss fenyőillatot!
Eljött egy költő valahára,
meghallotta a fecskesóhajt, majd itt hagyott*

lángszínű lepkéket, hibátlan világot,
tündérr királynőt, dióbarna szemekkel.
*Tudott boldog lenni szépséges vakmerőn
az országban, hol Spartacus sorsa remeg fel.*

Ringó nyugágya mellett kis tücsök,
ki nem mennydörög Attila királyról.
Hegedűjén csupa csikló szerelem.
A ravatali tájból minden szürkét kirámol...

*

A moldvai magyarságnak is támadt szószólója a Dsida emlékét idéző alkotók között: a pályája küszöbén álló Iancu Laura. Izzó tehetsége, az újabb magyar költészetben, a filozófiában és a metafizikában való jártassága arra szemelte ki őt, hogy szülőföldje archaikus népi hagyományait összekapcsolja a modern tudatformákkal és lírai törekvésekkel, s ezáltal fölnevelő közösségének a sorsát és értékeit a magyar költészet korábban el nem ért magasságaiba emelje.

Három idézendő versét a költészetére gyakorolt Dsida-hatást firtató kérdésekre küldte el számítógépen a következő szavak kíséretében: „Már nehezen tudnám megmondani, melyik irományomat inspirálta Dsida (költésze), de az alábbiakban biztos vagyok. Nagyon szeretem Dsidát.” Az első kettő 2006-ban, a harmadik 2007 tavaszán keletkezett.

Az *egyszer* nosztalgikus hangvétele Dsida legtisztább vágyait, misztikus hangulatait, kamaszosan ámuló, sejtelmes távolokba révedő tekintetét idézi. Az ő verseit is áthatotta a titokzatos csodavárás, boldogságkeresés atmoszférája, egyéni sorsa korlátaiból a

paradicsomi lét teljességére és tökéletességére vágyakozott. Mottója az *Olvadó jégvirág* című Dsida-vers első két sorát idézi („Valami nagy, elérhetetlen szerelem / ködlik a mezők felett”).³² Iancu Laura új és szebb világot álmodik nemcsak önmagának, hanem népének is, szabadulást a „térkereszt” fogságából:

*egyszer az idő megszán
minket is
hajnal lesz tán a végsőkig
karom felenged, elereszt
elejt a térkereszt
megértik egyszer tán a holtak is
az istennyelveket*

„A *nagypénteket* akkor írtam – fogalmazott hozzám intézett levelében –, amikor Dsida *Krisztus* (»Krisztusom, / én leveszem képedet falamról...«) című versét olvastam. A *nagycsütörtök* címűt természetesen Dsida azonos című verse inspirálta – elsősorban maga a bibliai szituáció, maga a nagycsütörtök szó.” Mindkét versben kiváltképpen a Megváltóval folytatott egyszerű és bensőséges párbeszéd költői attitűdje emlékeztet Dsidára, aki Jézus életének egy-egy epizódját személyes léte hétköznapijaival fűzte egybe, észrevétlen természetességgel társította a profánt és a fenségest. Iancu Laura is megérinthető és megszólítható közelségbe hozza a Megváltót, közvetlen és bizalmas viszonyba lép Vele.

Idézett levelében arról is vallott, hogy az újabb magyar költők közül Dsida Jenő, Pilinszky János és Hervay Gizella áll hozzá a legközelebb: ő azt éli most, ami hármuk magányának és boldogtalanságának a poklából „kimaradt”, olyannyira rokon lelkek a

szenvedésben. „Amikor Pilinszkyre gondolok, úgy érzem, fölemészt a hit magánya. Amikor Dsidára gondolok, úgy érzem, hamarosan meghalok. Amikor Hervayra gondolok, úgy érzem, rosszul végzem majd. Nem vagyok szomorú!”

A puszta tény, hogy a legmostohább sorsú magyar etnikai közösség egyik ifjú tehetségét is megérintette és versírásra ösztönözte a „franciskánusi misztikus” költői varázsa, önmagában is megható és szívsimogató eseménye a Dsida-recepció történetének.³³

JEGYZETEK

A KÖLTŐ FELTÁMADÁSA

Arcképvázlat Dsida Jenőről

Átdolgozott és jegyzetekkel kiegészített változata annak az előszónak, mely az *Emlékezések városában* (Dsida Jenő életének főbb helyszínei régi képeslapokon) című kötetben jelent meg (Dsida Jenő Baráti Kör, Eger, 2007. 7–18).

1. Édesanyja szülői kényszer hatására 1905. március 5-én házasságot kötött Binder Félix Milán postatiszttel. A férj betegsége miatt a házasság formális maradt, 1909. május 5-én törvényszéki ítélettel fel is bontották. A kelepchébe esett feleség a náluk egy ideig albérletben lakó Dsida Aladárt szerette, akihez a válás kimondása után csakhamar feleségül ment. Első gyermekük 1923-as örökbe fogadásáig hivatalosan a Binder vezetéknevet viselte. Vö. Kabán Annamária és Mózes Huba: *Vers és lélek*. Dsida Jenő és költészete. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007. 9. L. még Muzsnay Árpád: *Ki volt Dsida Jenő édesapja?* = Romániai Magyar Szó, Új sorozat, 697–8. sz., Szabad Szombat melléklet, 14. sz., április 4–5. a.

2. *A magyar irodalom hivatásáról*. = Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*. Cikkek, riportok, novellák, levelek. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Marosi Ildikó. A könyvészeti adalékot összeállította: Váczy Leona. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992. 45.

3. *Olosz Lajos: Barlanghomály*. Uo. 62.

4. Benedek Elek és Dsida Jenő kapcsolatáról részletebben: Lisztóczy László: *A csemetefa éneke*. Dsida Jenő és a Cimborá. = *Vonások Dsida Jenő portréjához*. Tanulmányok és dokumentumok. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2005. 42–66.

5. *A szembejövő* (Benedek Elek arcképe 1921-ből) című versében, mely *A föld igézete* című kötetében jelent meg 1988-ban.

6. *Édes anyaföldem*. Egy nép s egy ember története, I–II. Bp., 1920. II. 242.

7. Lisztóczy László i. m. 12. Karádi Nagy Lajos – aki Kolozsvárt született 1886-ban és ott is halt meg 1965-ben – sportújságíróként több kolozsvári lap munkatársa volt. Dsidát a Keleti Ujság szerkesztőségéből ismerte.

8. Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten...* I. m. 311.

9. Vö. Láng Gusztáv: *Dsida Jenő költészete*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2000. 15–7. és 260.

10. Abafájáról 1928. november 19-én (hétfőn) írta első levelét szüleinek, melyben beszámol új állomáshelyén szerzett első élményeiről. Ebben olvasható a következő mondat: „Első reggelem (vasárnap) csodaszép volt.” Eszerint november 17-én (szombaton) érkezett Abafájára. Az utolsó levelet 1929. május 29-én írta, melyben már a hazautazás terveit és a „búcsúborralókkal” kapcsolatos reményeit szövegeti. Uo. 323–71.

11. *Tükör előtt*. In memoriam Dsida Jenő. Válogatta, szerkesztette, összeállította: Pomogáts Béla. Nap Kiadó, Bp., 1998. 7.

12. Molter Károly *Költő, semmi más* címmel méltatta életművét az Erdélyi Helikon 1938. augusztus-szeptemberi számában (484–6).

13. 1930-ból *Menni kellene házról házra* címmel egy „elvetélt” kötet töredéke maradt fenn a költő hagyatékában. „Ez a kiadatlan kötet tartalmazza – írja Láng Gusztáv – az átmenet verseit a *Leselkedő magány* válságlírája és a *Nagycsütörtök* »harmónia-teremtő« avantgardizmusa, valamint az ugyanebben a kötetben jelentkező klasszicizáló tendenciák között.” A versgyűjtemény megjelenését a költői világkép gyors átalakulása, a hangnembváltás egyre határozottabbá váló igénye hiúsította meg. Láng Gusztáv i. m. 84–99.

14. Tiszatáj, 1977. 6. sz., 40–8.

15. Jancsó Elemér: *Az erdélyi magyar líra tizenöt éve*. Cluj–Kolozsvár, 1934. 98.

16. *Titkok a versfordítás műhelyéből*. = Dsida Jenő i. m. 142.

17. *A magyar irodalom hivatásáról.* = Uo. 46. A cikk az Erdélyi Helikon 1930. évi első számában jelent meg (24–5).

18. *Igaztalan, durva és hálátlan vádak érték Reményik Sándort a „fiatal írógeneráció” részéről.* = *Levelek a havasról.* Dsida Jenő válogatott prózai írásai. Válogatta és szerkesztette: Tertinszky Edit. Magyar Fórum Könyvek, Bp., 2001. 39–43.

19. Uo. 151.

20. Dsida Jenő: *Égi mezőkön.* Vallomások versben és prózában. Kabán Annamária és Mózes Huba szerkesztésében és utószavával. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2001. 151.

21. *Az elveszett ló.* = Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten...* I. m. 81.

22. Uo. 83.

23. George Sbărcea: *Befejezetlen emlékirat.* Magyar írókról és művészekről. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971. 59–62.

24. Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten...* I. m. 81–2.

25. Pásztortűz, 1937. 17. sz., 313–4. és 19. sz., 369–71.

26. Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten...* I. m. 567.

27. I. h. 1938. 2. sz., 5.

28. Láng Gusztáv i. m. 231–3. E monográfián kívül segítette az életrajzi adatok számbavételét Csizsér Alajos előszava Dsida Jenő *Légy már legenda* című gyűjteményes kötetéhez (Püski, Bp., 1997. 5–14.), továbbá Kabán Annamária és Mózes Huba *A költő életútja* című tanulmánya, mely a szerzőpáros idézett könyvében látott napvilágot (9–21).

ARANY ÉS KÉK SZAVAKKAL

Dsida Jenő Mária-élménye

Jegyzetek nélkül megjelent a Hittel 2008. januári számában.

1. Idézi Láng Gusztáv: *Dsida Jenő költészete*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2000. 6. és 259.

2. Dsida Aladár: *A keresztény családi élet*. = P. Olasz Péter: *A mai férfi életútja*. Második, bővített kiadás. Satu-Mare (Szatmárnémeti), 1926. 64.

Dsida Aladár családjában élő hagyomány volt a római katolikus vallási mozgalmakban való aktív részvétel. Győrben élő bátyja, Dsida Ottó (1874–1946) például egy ideig a magyarországi Actio Catholica mozgalom alelnöki tisztét töltötte be. Ő is megismerkedett a nyomtatott betű örömeivel. Nemrég került kezembe a Győri Szemle 1934. január-márciusi száma, amelyben *A magyar nemzeti gondolat és a Kisfaludyak* címen jelent meg tanulmánya (78–83). Matematika–fizika szakos gimnáziumi tanári oklevelet szerzett, pedagógusi pályáját tankerületi királyi főigazgatóként fejezte be. Unokája, Dsida Ottó tájékoztatása szerint korabeli didaktikai szaklapokban több-kevesebb rendszerességgel publikált.

3. Uo. 58.

4. *Levél Dsida Jenő fiatalkori éveiről*. = *Tükör előtt*. In memoriam Dsida Jenő. Válogatta, szerkesztette, összeállította: Pomogáts Béla. Nap Kiadó, Bp., 1998. 30.

5. Az 1930-as években Márton Áron lépett Olasz Péter örökébe, aki utolsó útjára, a Házsongárdi temetőbe is elkísérte.

6. Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*. Cikkek, riportok, novellák, levelek. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Marosi Ildikó. A könyvészeti adalékot összeállította: Váczy Leona. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992. 518–9.

7. Dsida Jenő és a Jóbarát kapcsolatát Bodó Márta tárta föl, új adalékokat szolgáltatva a költő és Olasz Péter barátságához is: *Dsida Jenő ifjúkori versei a Jóbarátban*. = *Művelődés*, 2007. február, 18–20.

8. Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten...* I. m. 342–68.

9. Vö. Hans Biedermann: *Szimbólumlexikon*. Corvina, Bp., 1996. 112.

10. *Biblia*. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat, Bp., 1979. 1163–4.

11. Ravasz László: *Gondolatok*. Hatodik, változatlan kiadás. Kálvin Kiadó, Bp., 1998. 89–90.

12. *Kereszténység és életöröm* című előadásában Assisi Szent Ferencnek azokat az eszméit idézte, amelyek költői világképére döntő hatást gyakoroltak. L. Dsida Jenő: *Égi mezőkön*. Vallomások versben és prózában. Kabán Anna-mária és Mózes Huba szerkesztésében és utószavával. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2001. 147–52. Ennek az előadásnak versei közül a *Kóborló délután kedves kutyámmal* című „lírai riport” a párja.

13. Csiszér Alajos *Meghal, meghal az én fiam!* címváltozattal és 1923-as keltezéssel közölte a verset (Dsida Jenő: *Légy már legenda*. Összes verse és műfordítása Csiszér Alajos szerkesztésében. Püski, Bp., 1997. 325). Ebben a gyűjteményben az itt idézett címváltozat is megtalálható, melynek a végén a Kolozsvár, 1928. május 20-i időpont olvasható (uo. 310).

Ez a dátum nem a megírás, hanem a közreadás időpontját jelöli, a vers ugyanis keltezés nélkül a Pásztortűz 1928. május 20-i számában jelent meg. Mivel szövegük szóról szóra, ékezetről ékezetre megegyezik, nem volt indokolt mindkét címváltozat közlése, az *Utolsó vacsora* végére illesztett dátum pedig megtévesztő. Az 1923-as címváltozatot az idézett kötet későbbi kiadásaiából – például az általam föllapozott, 2005-ben megjelent „negyedik, változatlan” kiadásból – ki is hagyták, az 1928-as címváltozat félrevezető keltezése azonban benne maradt.

A *Meghal, meghal az én fiam!* címváltozat közreadása bizonyára csupán tévedés volt. A vers kéziratát nem ismerjük. Érettebb, sikerültebb az 1923-ban keletkezett Dsida-versek átlagánál, publikálása tehát aligha okozott volna gondot a költőnek. Az 1928-as szövegváltozat

hitelességét bizonyítja az itt elemzett összefüggés is, hogy szerkezete, mely a külső események és az azokra felelő „ideg-jelentések” montázsszerű váltakozásán alapul, közvetlen előzménye az egy év múlva keletkezett *Nagycsütörtökön* és a néhány évvel később írt remekmű, a *Nagycsütörtök* szerkezetének.

Nehezen hihető, hogy a költő az 1923-as szövegváltozaton egyetlen ékezetnyi változtatást se eszközölt volna 1928-as közreadásakor.

A fenti fejtegetés revideálja e sorok írójának korábbi fel fogását is (*Vonások Dsida Jenő portréjához*. Tanulmányok és dokumentumok. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2005. 77).

A versnek létezik egy minden kétséget kizáróan a költőtől származó címváltozata is: a nagyváradi Erdélyi Lapok 1934. évi 60. száma *Megtörik az ostya* címmel közölte.

A címváltozatok föltárásához segítséget nyújtott régi tanítványom, Urbán László, melyért ezúton mondok köszönetet.

14. A vers keletkezéséről nincs pontos adatunk. Eddigi ismereteink szerint a költő először 1932. augusztus 10-én tett róla említést egy Imbery Melindához írt levelében (Dsida Jenő: *Égi mezőkön...* I. m. 11).

15. *Dsida Jenő: Nagycsütörtök.* = *Miért szép? Századunk magyar lírája verselemzésekben*. Harmadik kiadás. Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1968. 347.

16. *A szellem és a szerelem*. A Dsida-hagyaték feldolgozásának kérdéseiből. = Dsida Jenő: *Égi mezőkön...* I. m. 190.

17. A két vers együtt az *Út a Kálváriára* című, Dsida Jenő válogatott verseit és prózai írásait tartalmazó kötetben jelent meg először. Szerkesztette: Csiszér Alajos, Pomogáts Béla, Rónay László. Vigilia, Bp., 1985. 242.

Az idézett alkotói eljárással többször is szembesülhetünk a magyar irodalom történetében. Arany János például 1860-ban előzetes szöveget írt *Széchenyi emlékezete* című, a „legnagyobb magyar” halálát megsirató óda nyitó versszakához: „Még reng, hullámszik a kebel ama

villámcsapás után; amidőn a szó átnyilallott a hazán, megrendült a föld. Midőn a Hír, mely a szót kimondta, megdőbbent magától, önvisszhangjától.” Az óda első strófája így emelte az esztétikum szférájába, a költészet érzéki közegébe az előbbi gondolatokat:

*Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom;
Éreztük, amint e föld szíve rezdül
És átvonaglik róna, völgy, halom.
Az első hír, midőn a szót kimondta,
Önnön hangjától visszadöbbene;
Az első rémület kétségbe vonta:
Van-é még a magyarnak istene.*

Ezzel az alkotói módszerrel találkozhatunk Dsida Jenő esetében is. A két vers keletkezése okkal állítható tehát párhuzamba, ugyanakkor beavat a műalkotás megszületésének titkaiba, illusztrálja az érzéki megjelenítés sajátos szerepét a művészetben.

18. Vö. Hans Biedermann i. m. 29–30. és 194.

19. Láng Gusztáv i. m. 259. Dsida Jenő Szent Ferenc-hez és a ferences rendhez fűződő viszonyát Sas Péter mutatta be a legátfogóbban: *A Szent Ferenc-i Ielkiség hatása Dsida Jenő költészetére.* = *Poeta angelicus.* Írások Dsida Jenőről és költészetéről. Szerkesztette: Lisztóczy László. Dsida Jenő Baráti Kör, Eger, 2003. 21–38.

20. *Egy komplex alakzat szövegformáló szerepe* (Dsida Jenő: *Arany és kék szavakkal*). = Kabán Annamária: *Szövegek színeváltozása. Szórend és értekszerkezet.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005. 97–8. Ez a tanulmány a vers mondat szerkezeti elemzéséhez is segítséget nyújtott.

21. Uo. 106.

A VADVIRÁG ÉS A LILJOM

József Attila és Dsida Jenő barátsága

„Az emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk” főcímmel és jegyzetek nélkül megjelent a Hitel 2005. novemberi számában.

1. *A hiány értelmezése* (József Attila Erdélyben). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980.

2. *József Attila erdélyi kapcsolatai*. Nyomjelek Jancsó Béla és Fábián Dániel levélváltásaiban. Korunk, 2005. 3. sz., 41–51. – *József Attila, a „félíg székelty”*. Székelyföld, 2005. 7. sz., 54–72. E két tanulmány eredményeit öszszegzi és fejleszti tovább: *József Attila és a kolozsvári Jancsó-fivérek*. Új Dunatáj, 2005. 4. sz., 41–63.

3. Cseke Péter: *József Attila és a kolozsvári Jancsó-fivérek*. I. h. 49.

4. Kántor Lajos i. m. 28–9.

5. Uo. 29.

6. Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*. Cikkek, riportok, novellák, levelek. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Marosi Ildikó. A könyvészeti adalékot összeálította: Váczy Leona. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992. 488.

7. Szentimrei Jenő a *Nincsen apám, se anyám* című József Attila-kötetben fedezett föl székely sajátosságokat: „Csokonaira emlékeztet ez a gazdag kedély s játékos hányavetiségében Tamási Áronra hasonlít, de más, mint az egyik, s más, mint a másik. Kézen fogva jár a természettel; egy vele, mint a földből fakadó fűszál, s formáiból valami új népdal születik, mely túl az elrontott, városivá mesterkedett népdalhangulatokon, őseire, a székely nőtáakra üt vissza.” Cseke i. m. 59–60.

Czeizel Endre József Attila román származását bizonyító genealógiai kutatásaira Cseke Péter hivatkozik: uo. 63.

8. Uo. 61.

9. *Áprily Lajos, az ember és a költő.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 114.

10. Kántor i. m. 25.

11. Kuncz Aladár: *Levelek (1907–1931).* Sajtó alá rendezte: Jancsó Elemérné Máthé-Szabó Magda. A jegyzeteket összeállította Juhász András. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 128–9.

12. A két ismeretlen Dsida-verset itt közöljük az idézett lapszám 80. oldaláról:

Pazarlás után

*Sudárderekú várúr voltam.
Ezer ládával állt a kincsem
s egyszer úgy jött a hegytetőn,
hogy szerteszórjam, völgybe hintsem.*

*Odalent tárt, görcsös kezekkel
lázban koldultak, sírva, bízva,
hogy fentről csengjen, záporozzon
aranyzenéjű alamizsna.*

*De nem jutott a völgyig el
az ajándék, a büszke, szép, sok:
Guruló lejtős hosszú útban
mind elnyelték a szakadékok.*

*Otromba mesebeli dzsinnek
csalták talán a mélybe esni
és most már minden oda van
és nem érdemes megkeresni.*

*Völgynek indulok üres kézzel,
mint egy eltévedt árva gyermek...
Ha nem zuhanok szakadékba,
lent a koldusok agyonvernek.*

A javasasszony mondta

*Ahol engem eltemetnek:
minden frisssharmatú reggel
turbékoló szeretettel
három galamb búzát eszik.*

*Ahol engem eltemetnek:
déli napban dús fa pompáz
s árnyékában csókoló láz
búvik össze mámorultan.*

*Ahol engem eltemetnek:
éjbe csapnak lidérc-lángok
s kincskereső boszorkányok
akadnak rá koponyámra.*

13. Cseke i. m. 53.

14. *Ki a faluba*. Írták: Fábíán Dániel és József Attila. Hódmezővásárhely, 1930. 4. (A Bartha Miklós Társaság Füzetei 1.)

Fábíán Dániel *József Attiláról* című könyvében (Bp., 1974.) értékes adatokat tárt föl kettejük kapcsolatáról, a röpirat keletkezéséről.

15. Uo. 6–7.

16. I. m. 38.

17. A Dsida-család győri ágának egyik leszármazottja, Dsida Ottó a családtagok elbeszéléseire hivatkozva azt állította, hogy a költő több alkalommal is fölkereste Győrben élő rokonait. Teljes bizonyossággal azonban csak az Erdélyi Helikon íróinak 1934-es magyarországi előadó körútja és az 1937-es nászút alkalmából lezajlott látogatásról tett említést. Dsida Jenő hagyatékában is csak erről a két látogatásról találhatunk adatokat.

18. *József Attila válogatott levelezése*. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Fehér Erzsébet. Akadémiai Kiadó, Bp., 1976. 271. és 452–3. L. még: Dsida i. m.

488–9. – Kántor i. m. 6–7. és 30–1. A levelet először az Igaz Szó 1957. decemberi száma közölte (1072–3).

19. Cseke i. m. 55.

20. „1930. április 10-én a Bartha Miklós Társaság egy csoportja érkezett Pozsonyba, köztük a vidám, eleven rozsnýói Vass László, aki már az állomáson, ahol fogadták őket, sajnálkozva jelentette, hogy József Attila lemaradt a gyorsvonatról, holott úgy volt, hogy velük jó Pozsonyba.” *József Attila és szlovákiai barátai.* = Szalatnai Rezső: *Arcképek, háttérben hegyekkel.* Esszék és emlékezések. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1969. 294. A kudarccal után József Attila újabb szlovákiai utazás tervét forgatta a fejében, de az sem vált valóra: uo. 296.

21. Kántor i. m. 32.

22. Uo. 31–2.

23. Dsida i. m. 376.

24. Uo. 56.

25. Kántor i. m. 65.

26. Dsida i. m. 57–8.

27. Kántor i. m. 67.

28. Dsida i. m. 59.

29. *Dsida Jenő és József Attila.* = Bóka László: *Válogatott tanulmányok.* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1966. 909.

30. Kántor i. m. 68

31. Bóka i. m. 909.

32. *Mai magyar költők.* A fiatal magyar költőnemzedék negyven lírikusának versei. Összeállította és a bevezetést írta: Vajthó László. Dante Könyvkiadó, Bp., 1941. 14–5.

33. *Kortársak József Attiláról, 1922–1945.* I–III. Szerkesztette: Bokor László. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta: Tverdota György. Akadémiai Kiadó, Bp., 1987. III. 1880.

34. *Köszöntőlevél Dsida Jenő 70. születésnapjára.* = *Tükör előtt.* In memoriam Dsida Jenő. Válogatta, szerkesztette, összeállította: Pomogáts Béla. Nap Kiadó, Bp., 1998. 322.

35. *Dsida Jenő eltűnése.* Uo. 324–5.

„NEM HAL MEG SENKI SZEBBEN...”

Dsida Jenő a halál közelében

Jegyzetek nélkül megjelent a Polisz 2005. októberi számában. Javított és itt közzétett változata előadásként hangzott el a szatmárnémeti Dsida Napokon 2007. május 18-án, s megjelent az *Évfordulós tanácskozások 2007* című kötetben. (Szerkesztette: Muzsnay Árpád. Kiadta az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Partiumi Alelnöksége és a Szatmárnémeti Kölcsey Kör. Szatmárnémeti, 2007. 193–8.)

1. *Dsida Jenő – negyven év távlatából.* = Lengyel Balázs: *Zöld és arany.* Válogatott esszék. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1988. 255–6.

2. A verset e könyv szerzője közzétette és elemezte *Gyertyaláng az éjszakában* (Elfelejtett Dsida-versek) című tanulmányában (*Vonások Dsida Jenő portréjához.* Tanulmányok és dokumentumok. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2005. 67–70).

3. *Dsida Jenő.* = Nemes Nagy Ágnes: *Látkép, gesztenyefával.* Esszék. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1987. 253–4.

4. *Az öt érzék költője.* Élet és Irodalom, 1967. május 13.

5. A Dsida-család a régi Fürdő utca 14. szám alatt lakott. Az utcát később Pavlov, majd cardinal Iuliu Hossu utcának nevezték el, a házszám pedig 28-ra módosult. Hunyady Sándor és Kuncz Aladár az utca elején és ugyanazon az oldalán, Dsidáék közelében bérelt lakást.

6. *Dsida Jenő: Tóparti könyörgés.* Válogatott versek. A válogatás és az előszó Áprily Lajos munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1958. 6.

7. *Dsida Jenő vidám kereszténysége.* Láng Gusztáv irodalomtörténet-professzorral beszélget Tövissy Ildikó. = Keresztény Szó, Kolozsvár, 1999. május, 10.

8. *A költő halála.* Dsida Jenő ravatalánál. = *Tükör előtt.* In memoriam Dsida Jenő. Válogatta, szerkesztette, összeállította: Pomogáts Béla. Nap Kiadó, Bp., 1998. 81.

9. Dsida Jenő: *Válogatott versek*. Rónay György bevezető tanulmányával. Révai Könyvkiadó, Bp., 1944. 5–6.

10. Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*. Cikkek, riportok, novellák, levelek. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Marosi Ildikó. A könyvészeti adalékot összeállította: Váczy Leona. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992. 169.

11. Uo. 544.

„CSONKÁN IS REGE-KINCS A TIÉD...”

Versek Dsida Jenőről

A tanulmány első része *Versek Dsida Jenő halálára* alcímmel megjelent a Polisz 2005. február-márciusi számában, majd *Vonások Dsida Jenő portréjához* (Tanulmányok és dokumentumok) című kötetemben (Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2005. 119–126). Második része a Polisz 2007. novemberi és decemberi számában látott napvilágot. Az itt olvasható szöveg a két korábbi közlemény egységessé formált, átdolgozott és kiegészített változata.

1. Az alkotást később – például az 1963-ban a bukaresti Kriterion Könyvkiadó emblémájával megjelent *Versek* című gyűjteményes kötetében – *A beteg költőhöz* címen közölte. Feltehetően a cenzúra miatt mellőzte Dsida Jenő nevét.

2. Az előző jegyzetben említett kötet az ing „vörös” jelzőjét „zöld”-re cserélte, egyértelműen a cenzúra miatt.

3. Akkor még *Búcsúlevél korán elköltözött barát után* volt a címe.

4. Benedek Elek Szentimrei Jenőhöz fűződő viszonyát Benedek Marcell részletesen bemutatta *Magyar író tragédiája 1929-ben* (Benedek Elek erdélyi éve) című művében, amely ennek az összefoglalásnak is fő forrásául szolgált (Bp., é. n. [1929]).

5. Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*. Cikkek, riportok, novellák, levelek. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Marosi Ildikó. A könyvészeti adalékot összeállította: Váczy Leona. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992. 356–61.

6. Marosi Ildikó: *Néhány adalék a szerkesztő és az újságíró Dsida portréjához*. = *Poeta angelicus*. Írások Dsida Jenőről és költészetéről. Szerkesztette: Lisztóczy László. Dsida Jenő Baráti Kör, Eger, 2003. 124–6.

7. A vita anyagát közreadta Pomogáts Béla a *Tükör előtt* (In memoriam Dsida Jenő) című kötetben (Nap Kiadó, Bp., 1998. 208–49). Ugyanott elolvasható Méliusz József *Vigyázat! Hamis angyal* című hozzászólása is, amelyet az Utunk szélsőséges, kirekesztő hangvétele miatt nem vállalt, továbbá a vitát elindító Panek Zoltán visszaemlékezése (249–67). Az összeállítás Földes László tanulmányát nem közölte teljes terjedelmében. Vö.: Vincze Ferenc: *Ideológia és rekanonizáció*. Az 1956–57-es Dsida-vita diskurzusa és retorikája. = Forrás, 2007. 5. sz., 75–91.

Áprily Lajos említett kötete *Ábel füstje* címmel 1957-ben, az általa válogatott és előszavazott Dsida-kötet pedig *Tóparti könyörgés* címmel 1958-ban jelent meg.

8. A Keleti Újság 1937. évi 116. számában d. j. monogrammal megjelent nekrológot újraközölte Marosi Ildikó a *Séta egy csodálatos szigeten* című Dsida-válogatásban (i. m. 167–9).

9. 1938. 2. sz., 3–4.

10. *Kortársak József Attiláról I–III*. Szerkesztette: Bokor László. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta: Tverdota György. Akadémiai Kiadó, Bp., 1987. II. 1459.

11. Az elsőt a budapesti Szépirodalmi Könyvkiadó, a másodikat a Magyar Helikon, a harmadikat a bukaresti Irodalmi Könyvkiadó tette közzé. Az utóbbi a Dsida-filológia megteremtésében is fontos szerepet játszott: Szemlér Ferenc előszava és Réthy Andor bibliográfiája a költői életművet feltáró kutatások egyik legfőbb forrásává avatta.

12. Részlet a költő hozzám írt leveléből.

13. *Álomi Jékely-órák*. = Nagy Gáspár: *Szavak a rengetegből*. Szeged, Tiszatáj Alapítvány, 2004. 71. (Tiszatáj Könyvek)

14. A költeményt Kovács István *A tér töredékei* (Válogatott és új versek) című 1995-ben megjelent kötetéből idézzük. A Forrás idézett lapszámában közreadott szövege kilenc sorral hosszabb volt. Természetesen a költő által véglegesített szövegváltozat a mérvadó, ezért csupán a filológiai hűség kedvéért iktatjuk ide a később mellőzött bevezető sorokat, melyek a Dsida Jenő költői öröksége iránt megnyilatkozó közönyt kérik számon az utókortól:

*Fel, vonatfütyty?
Angyal csengettyűje költött?
Sötét rög zuhant álmodra?...*

*A koronán izzadtsággyöngyök –
arcát pirító Madonna.*

*A váróterem – pogány szentély:
Apostolaid horkolnak...*

*Kit érdekel az, hogy ébredtél?
Kit érdekel, hogy hová tűntél?*

15. Ösztönözhatték azok a Romániában megjelent Dsida-válogatások is, amelyek az említett versgyűjtemény előzményeinek tekinthetők: 1969-ben Szemlér Ferenc a bukaresti Ifjúsági Könyvkiadó gondozásában közreadta *Dsida Összegyűjtött műfordításait*, 1974-ben pedig *Versék és műfordítások* címmel a Tanulók Könyvtára sorozatban a kolozsvári Dacia Könyvkiadó jelentetett meg Dsida-kötetet Láng Gusztáv válogatásában és előszavával.

16. Vincze Ferenc: *Volt csatlakozás*. Gondolatok nagycsütörtök r(l)évéen. = Kortárs, 2004. 12. sz., 117–22. A szerző szépprózai szemelvényekkel is illusztrálja a *Nagycsütörtök*

elementáris hatását a magyar irodalomra, idézi például Ottlik Géza *Iskola a határon* és Gion Nándor *Aranyat talált* című regényének idevágó részleteit.

17. Reményik Sándor: *Nagycsütörtök*. = *Tükör előtt...* I. m. 136.

18. Vincze Ferenc i. m. 122.

19. Hozzám intézett levelében maga a költő tárta föl a vers megszületésének itt említett indítékát.

20. Gömöri György: *Erdélyi utazás 1956 nyarán*. = *Poeta angelicus...* I. m. 145–53.

21. Részlet hozzám írt leveléből.

22. Részlet hozzám írt leveléből.

23. A verset Molnos Lajos *Néhány tudnivaló a Csendes-óceánról* című, Kolozsvárt 1997-ben megjelent kötetéből idézzük.

24. Megjelent *Üdvözet a vesztesnek* című kötetben (Héttorony Könyvkiadó, Bp., 1994).

25. Megjelent a *Saltus Hungaricus* című kötetben (Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999).

26. Megjelent a *Fattyúdalok* című kötetben (Magvető, Bp., 2003).

27. Az akrosztichon versfőkbe rejtett teljes szövege: AVE, DSIDA JENŐ! ADIEU: KAF. Magyarul: Üdvözlég, Dsida Jenő! Isten veled: KAF

28. Megjelent a *Partraszállás* (Versek, vázlatok) című kötetben (Pallas–Akadémia, Csíkszereda, 1994).

29. A marosvásárhelyi Látó 2007. decemberi számának *Versajándék* (Dsida Jenő 11 verse) című mellékletében (IX–XI). Az összeállítás a Látó Irodalmi Színpadán 2007. április 28-án elhangzott Dsida-est szerkesztett változata.

30. Megjelent a *Hivatalnok-líra* című kötetben (Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 1999).

31. Vö. Fried István: *Irodalomtörténetek Transsylvaniaiban*. Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2002. 73.

32. A költemény Iancu Laura *Karmaiból kihullajt* című, 2007-ben megjelent kötetében mottó nélkül szerepel.

A párhuzamra a költőnővel folytatott eszmecsere derített fényt.

33. Itt köszönöm meg Elbe Istvánnak, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetőjének, Medvigy Endre irodalomtörténésznek és Muzsnay Árpád újságírónak, az EMKE alelnökének a versek összegyűjtéséhez és feldolgozásához nyújtott segítségét.

Köszönöm Füzesi Magda, Iancu Laura, Bágyoni Szabó István, Bozók Ferenc, Cseh Károly, Fülöp Lajos, Kelényi István és Zas Lóránt írásbeli vallomását, Kovács István és Kovács András Ferenc telefonban elmondott, valamint – már odaáttra címezve – Nagy Gáspár levélben közölt információit.

Köszönet illeti Czegő Zoltánt is, hogy idézett verse megírásával és fölolvásával megtisztelte a Dsida Jenő Baráti Kör egyik összejelentését.

Minden igyekezetünk ellenére is előfordulhatott, hogy egy-egy vers elkerülte a figyelmünket. Ha valakinek tudomása van ilyenről, kérjük, hogy adatait szíveskedjen eljuttatni a Dsida Jenő Baráti Kör honlapjának levelezési rovatába (www.dsidakor.hu).

A tanulmányban említett és idézett versek jegyzéke:

Tompa László (1883–1964): *A beteg Dsida Jenőhöz* (1938. május)

Weöres Sándor (1913–1989): *Dsida Jenő emlékének* (1938)

Szentimrei Jenő (1891–1959): *Levél elköltözött ifjú pályatársam után* (1938)

Ormos Iván (1902–1958): *Pantheon* (1938)

Takáts Gyula (1911): *Néma délután*. Dsida Jenő és József Attila emlékének (Munkács, 1940)

Szilágyi Domokos (1938–1976): *Ez a nyár* (1969)

Bágyoni Szabó István (1941): *Utcaseprő*. Egy Dsida-hangulatra (1971)

Nagy Gáspár (1949–2007): *Merőleges álmom* (1980)

Nagy Gáspár: *Kegyetlen álmot kaptam*. Jékely Zoltán halálakor (1982)

Hárs Ernő (1920): *Dsida Jenőhöz* (1980)

Kelényi István (1946): „Ködvarázs”. Dsida Jenő kötetére (1981)

Kovács István (1945): *Dsida Jenőnek* (1982)

Kovács András Ferenc (1959): *Naiv glossza*. Dsida Jenő emlékére (Székelykeresztúr, 1985)

Kovács András Ferenc: *Kölcsey Ferenc lehajtja fejét*. Szatmári iskolám ünnepére (Marosvásárhely, 1993)

Kovács András Ferenc: *Szirventesz erdélyi költőkről* (Marosvásárhely, 1998. április 12.)

Kovács András Ferenc: *Top 10 Kántor Lajosnak* (Marosvásárhely, 2001. október 7–8.)

Kovács András Ferenc: *Búcsú az angyalitól*. Öt vers Dsida Jenőhöz (Marosvásárhely, 2007. április 12–18.)

Zas Lóránt (1938): *Következik* (In memoriam Dsida Jenő) (New York, 1990)

Molnos Lajos (1941): *Egy Dsida-versre* (Korond, 1990. december 20.)

Gömöri György (1934): *Harmincöt éve...* (1991)

Gömöri György: *Kóborló vasárnap F. Jolánnal* (Dsida Jenő emlékének) (1994)

Kányádi Sándor (1929): *Metszet* (1991)

Kányádi Sándor: *Nagycsütörtökön* (1994)

Gál Éva Emese (1955): *Dsida* (1992. május 4.)

Páll Lajos (1938): *Parafrízis* (1994)

Fekete Vince (1965): *Csütörtök* (Dsida-parafrízis) (1996)

Balázs Imre József (1976): *Fekete Vinc* (1996)

Kannás Alajos (1926–1999): *Örök Kolozsvár* (1998)

Kinde Annamária (1956): *Advent Székelykocsárdon* (1999)

Kinde Annamária: *Átszálló állomáson* (1999)

Orbán János Dénes (1973): *Verecke híres útján, át Kocsárdon* (1999)

Cseh Károly (1952): *Nagycsütörtök*. Dsida Jenő emlékének (1999. március 30.)

Cseh Károly: *Tanújelek*. Hommage a Dsida Jenő (2007 húsvétján)

Czegő Zoltán (1938): *Dsida Jenő, a lélekszemű ember* (Budapest, 2001. július 18.)

Füzesi Magda (1952): *Szeptemberi anziksz* (2001)

Füzesi Magda: *Vihar után* (2007. május)

Gerevich András (1976): *Egy csütörtök* (2003)

Bozók Ferenc (1973): *Nárciszi arcom* (2005)

Iancu Laura (1978): *egyszer* (2006)

Iancu Laura: *nagypéntek* (2006)

Iancu Laura: *nagycsütörtök* (2007 tavasza)

Fülöp Lajos (1932): *Dsida Jenőhöz* (Születésének centenáriumán) (Budapest, 2007. május 17.)

TARTALOM

<i>A költő feltámadása. Arcképvázlat Dsida Jenőről .....</i>	5
<i>Arany és kék szavakkal. Dsida Jenő Mária-élménye .....</i>	27
<i>A vadvirág és a liliom. József Attila és Dsida Jenő barátsága .....</i>	50
<i>„Nem hal meg senki szebben...” Dsida Jenő a halál közelében .....</i>	67
<i>„Csonkán is rege-kincs a Tiéd...” Versek Dsida Jenőről .....</i>	79
<i>Jegyzetek .....</i>	130